

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Pärandtehnoloogia õppekava

KERSTI LOITE

AJALOOLISTEL ALLIKATEL PÕHINEVA RAHVARÕIVAKOMPLEKTI KOOSTAMISE
PÕHIMÕTTED, KOMPLEKTIDE KOOSTAMINE JA VALMISTAMINE VIRUMAA
RAHVARIIETE NÄITEL

Magistritöö

Juhendajad: Ave Matsin MA

Reet Piiri

Kaitsmisele lubatud.....

.....

(juhendajate allkirjad)

Viljandi 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
METOODIKA	7
1. RAHVARÕIVA MÕISTE JA VIRUMAA TERRITORIAALNE PAIKNEMINE	11
2. VIRUMAA RAHVARIIETE KOGUMISLUGU	14
3. VIRUMAA NAISTE RAHVARIIETE ÜLDISELOOMUSTUS	21
3.1 Seelik	23
3.2 Särk	26
3.3 Käised	29
3.4 Põll	36
3.5 Peakatted ja ehted	39
3.6 Vööd ja paelad	45
3.7 Jalakatted	46
3.8 Kampsunid ja üleriided	48
4. VIRUMAA MEESTE RAHVARIIETE ÜLDISELOOMUSTUS.....	51
4.1 Särk	53
4.2 Vatik, vestid ja üleriided	54
4.3 Püksid.....	57
4.4 Vööd ja paelad	59
4.5 Peakatted ja jalakatted	60

5.	ÜLEVAADE SENI AVALDATUD VIRUMAA RAHVARIIDEKOSTÜÜMIDEST	63
5.1	Kostüümide koostamise algus ja 1938.a. raamat Helmi Kurrikult	63
5.2	1957. aasta raamat ja valmistumine juubelilaulupeoks.....	67
5.3	1981. aasta raamat ja taasiseseisvusperiood	70
6.	KOOSTATUD VIRUMAA RAHVARÕIVAKOMPLEKTID	76
6.1	Haljala kihelkond	77
6.2	Kadrina kihelkond.....	81
6.3	Rakvere kihelkond	87
6.4	Simuna kihelkond	91
6.5	Viru-Jaagupi kihelkond.....	95
6.6	Viru-Nigula kihelkond	100
6.7	Väike-Maarja kihelkond	103
6.8	Iisaku kihelkond.....	107
6.9	Jõhvi kihelkond.....	111
6.10	Lüganuse kihelkond.....	114
6.11	Vaivara kihelkond.....	118
6.12	Virumaa meeste rõivastus	120
6.13	Praktilise tööna valminud näidiskomplektid.....	125
	KOKKUVÕTE UURIMISTULEMUSTEST.....	134
	KOKKUVÕTE	137
	KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD	139
	SUMMARY	145

SISSEJUHATUS

Rahvariie teema on mind köitnud juba aastaid. Esimesed teadmised rahvariie test koos sügava austuse ja kandmisoskusega sain rahvatantsuansambli Tarvanpää tantsides. Hiljem kujunes hobist elukutse ning alates 1996. aastast valmistame ettevõtte Aale Käsitöö OÜ nime all rahvariieid nii üksikisikutele kui kultuurikollektiividele. Töö käigus olen märganud, et inimeste teadmised rahvariie test piirduvad vaid raamatutes ilmunud üksikute komplektide kirjeldustega. Kahjuks peetakse neid komplekte tihti ainsaks kihelkonnas kantud rahvariieks.

Virumaa Alutaguse piirkonna naiste rahvariie kirjelduse koostas Friedrich Reinhold Kreutzwald 1842. aastal koos Altrofi poolt tehtud värviliste joonistega. Käsikirja tõlge Aino Voolmaa kommentaaridega ilmus Eesti Rahva Muuseumi XVI aastaraamatus (Voolmaa 1959). Rahvariie uurijate poolt koostatud rahvarõivakomplektide kirjeldusi koos valmistamisjuhistega Virumaa üheteistkümne kihelkonna kohta on avaldatud põhiliselt kolmes raamatus: Helmi Kurriku „Eesti rahvarõivad“ (1938), suure kollektiivi koostööl ja Harri Moora vastutaval toimetamisel ilmunud „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“ (1957) ning Melanie Kaarma ja Aino Voolmaa kolmeköitelises teoses „Eesti rahvarõivad“ (1981). Lisaks raamatutele on ilmunud Signe Taremaalt trükis „Viru-Nigula naise rahvariied“ (2006), Helmi Kurriku ülevaade Kadrina naisekostüümi ajakirjas Taluperenaine (1937, nr 9), Aino Voolmaa koostatud Simuna naise ja neiu komplekti kirjeldus ajakirjas Nõukogude Naine (1968, nr 11) ning valikuliselt erinevate rahvariieosade kirjeldusi ajakirjas Eesti Naine (1990 – 1991). Lisaks publitseeritud materjalidele on olnud võimalus näha erinevaid rahvarõivakostüüme mitmetel rahvarõivanäitustel ning esinemiskostüüme kultuurisündmustel.

Esmapilgul tundub materjali külluses olevat, kuid süvenedes põhjalikumalt trükisõnas ilmunud rahvarõivakomplektide kirjeldustesse, saame iga kihelkonna kohta keskmiselt ühe komplekti, kusjuures mõnele kihelkonnale pakutakse kandmiseks esemeid naaberkihelkonnast või

kaugemalt. Näiteks Haljala naisele on soovitatud kanda hoopis Jõelähtme kostüümi Harjumaalt, Iisaku naisele seelikut ja vööd Kadrinast (Kurrik 1938, lk 105), Rakvere naisele seelikut Juuru kihelkonnast Harjumaalt (Ibid, lk 109) jne. Vaid Kadrina ja Viru-Nigula kihelkonnale on ilmunud erinevaid naistekostüümide variante. Samuti esineb raamatutes kordusi, näiteks 1957. aasta rahvarõivaraamatus pakutakse Viru-Jaagupi neiule kostüümi (Voolmaa 1957, lk 108 – 109), mille seeliku ja käiste kirjeldused ilmusid ka 1938. aasta raamatus, samas on ERM-i esemekogus hoiul mitmeid kümneid erinevaid käiseid või käisetikandeid sellest kihelkonnast.

Alates Eesti taasiseseisvumisest on süvenenud inimeste huvi oma juurte ja paikkondliku mitmekesisuse vastu. Ka kultuurikollektiivid, kes nõukogude ajal kandsid tihti võõra kihelkonna rõivaid, soovivad üha enam oma kihelkonna kostüüme. Nii mõneski kihelkonnas tegutseb mitmeid tantsurühmi, ansambleid ja laulukoore, kes kannaksid hea meelega kodukihelkonna rahvarõivaid, kuid mitte vormirõivalikult, kõigil ühesuguseid. Seetõttu on tekkinud lausa eluline vajadus uurida just paikkondlikku mitmekesisust ja erinevust ning pakkuda inimestele kandmiseks erinevaid ajaloolistel allikatel põhinevaid rahvariide variante.

Praktika on näidanud, et rahvarõivakostüümi valimine algab seelikust, mistõttu alustasin uurimist Virumaa seelikutest. Uurimistulemused ilmusid raamatuna 2013. aastal. Muuseumidest ja erakogudest leitud erinevate seelikute suur hulk andis alust arvata, et ka teisi rahvariideosi võiks leida piisavalt palju, mis võimaldaks koostada ajaloolistel allikatel põhinevaid Virumaa rahvarõivakomplekte, mida seni ei ole trükisõnas avaldatud. Taaskandmisele koostatud rõivakomplektid rikastaksid rahvarõivaste kandmise traditsiooni, tooks välja kihelkondliku mitmekesisuse oma ornamentide, mustrite ja värvikombinatsioonidega.

Eelnevast lähtudes on käesoleva magistritöö uurimisprobleemiks: millised on ajaloolistel allikatel põhineva rahvarõivakostüümi komplekteerimise põhimõtted, millistest osadest see koosneb ja kuidas kanti? Sellest tuleneb terve hulk konkreetsemaid uurimisküsimusi. Kas kõigis Virumaa kihelkondades on ikka säilinud piisavalt ajaloolisi esemeid ja teavet, et komplekti koostada? Millistel kaalutlustel kasutada naaber kihelkondade ainest, kui vastavas kihelkonnas teatud esemed puuduvad? Millised on esemete kihelkondlikud erinevused, kui on? Kas on säilinud ühest perest pärit esemeid, mida arvatavasti kanti komplektina koos? Jne.

Magistritöö eesmärk on kaardistada erinevates muuseumides ja erakogudes olevad Virumaa rahvariided, selgitada välja ajaloolistele allikatele tugineva rahvarõivakomplekti koostamise põhimõtted ning toetudes kogutud materjalide uurimisele ja analüüsile, koostada igale Virumaa kihelkonnale taaskandmiseks ajalooline rahvarõivakostüüm, mida seni ei ole trükisõnas avaldatud. Magistritöö praktilise osa eesmärgiks on valmistada Rakvere kihelkonna naise, Virumaa mehe ja Jõhvi neiu kostüümid.

Magistritöö praktilise osa teostamine tõstatab omakorda hulga uurimisküsimusi: millised on tänapäevased materjalid ja kas neid kasutades on võimalik valmistada originaalile võimalikult sarnast rahvarõivakomplekti? Kas kaasaegsete materjalide värvid sobivad, või tuleb leida variante värvimiseks? Kas leidub ajaloolistele ostukangastele sarnaseid tekstiile? Jne.

Hüpotees – Virumaa kõigis üheteistkümnes kihelkonnas on säilinud piisavalt ajaloolist ainet, et komplekteerida vähemalt üks rahvarõivakostüüm kihelkonna kohta.

Magistritöö koosneb kuuest peatükist. Esimeses peatükis seletatakse lahti rahvariiede mõiste ning vaadatakse, kus Virumaa territoriaalselt paikneb. Teises peatükis antakse ülevaade, kuidas algas ja toimus rahvarõivaesemete kogumine Virumaal.

Kolmandas peatükis tutvustatakse eraldi igat naisterahva rahvariidekostüümi üksikosa, kusjuures tuuakse välja esemetele omased iseärasused Virumaal. Neljandas peatükis vaadeldakse lähemalt meeste rahvarõivakostüümi üksikosi.

Viiendas peatükis keskendutakse rahvariidekomplektile kui tervikule. Vaadatakse kui palju ja milliseid komplekte on seni Virumaa erinevatele kihelkondadele trükisõnas välja pakutud ning analüüsitakse, millistel alustel on neid koostatud.

Kuuendas peatükis on taas põhirõhk rahvariidekomplektidel. Kihelkonniti vaadatakse detailselt, millistest üksikesemetest koosnevad seni koostatud Virumaa rahvariidekomplektid, mis on avaldatud erinevates raamatutes ja eksponeeritud praegusel ERM-i püsinäitusel. Igale kihelkonnale pakutakse välja vähemalt üks ajaloolistele allikatele tuginev naiste rahvarõiva kostüüm ning meeste rõivastuse variandid kandmiseks Virumaal.

METOODIKA

Rahvarõivad omaaegse talupojarõivastusena kujunesid etnograafilise uurimise objektiks ajavahemikul, mil Euroopa rahvaste etnograafia tegeles vaid vana talurahvakultuuriga (Viires 1990, lk 1260). Samas toob Ants Viires välja eesti rahvarõivaste teadusliku uurimise ajaloo kolm etappi ning juhib tähelepanu rahvariide esemeliigiti uurimise traditsiooni tähtsusele, eelistades seda rahvarõivakostüümide subjektiivsele koostamisele (Ibid). See on omamoodi enesestmõistetav, sest esemeid koguti ja säilitati esemeliigiti ning terviklikke komplekte on kogutud vähe. Näiteks Virumaalt ei õnnestunud uurimise käigus leida ühtegi terviklikku ajaloolist rahvarõivakostüümi.

Paraku on senised ajaloolised uuringud olnud pigem kirjeldavat laadi, keskendudes eseme vormi, värvikombinatsioonide, valmistamise tehnika, mustrite ja materjalide kirjeldamisele. Kaasajal on aga üha enam tähtsustatud inimese suhet rõivastusega ning selle sotsiaalset ja tähenduslikku tausta, millele on tähelepanu juhtinud ka Kristi Jõeste (2008, lk 14) ja Anu Kannike (1996, lk 106). Samuti on Viires rõhutanud (1990, lk 1267), et rõiva kui eseme asemel on esiplaanile tõusnud inimese suhe rõivastusega, rõivastus kui indikaator, märk, embleem või sümbol, mille teerajajaks peab ta vene etnoloog Pjotr Bogatõrjovi, kes oma raamatus käsitleb Moravia Slovakkia rahvarõivaste erinevaid funktsioone, sotsiaalset staatust, märgilisi tähendusi ning suhestumist ümbritseva keskkonnaga (Bogatõrjov 1971).

Bogatõrjovi uurimistöö tulemused on meile kättesaadavad tänu inglisekeelsele tõlkele slovakkia keelest. Tihti on aga erinevate rahvaste rahvarõivaalased uurimistööd avaldatud ainult rahvuskeeltes, mida kogesin Skandinaaviamaades rahvarõivauurijaid küsitledes. Kahjuks jäävad huvitavad uurimused seetõttu vaid kitsalt oma rahva keskeks. Mõnikord on siiski kokkuvõtte või tutvustus avaldatud inglise keeles, näiteks norra rahvarõivauurija Aagot Nossi raamatus, kus ta selgitab oma uurimise meetodeid ja allikaid (1992, lk 289 – 295). Hea näide on Anete Karlsone

uurimus läti rahvariietest, kus inglise keeles on lisatud lausa peatükkide kokkuvõtted (Karlsone 2013, lk 160 – 214). Toodud probleemile on juhtinud tähelepanu ka Viires (2001, lk 324 – 325).

Käesolevas uurimistöös on kaardistatud Virumaa üheteistkümne kihelkonna – Haljala, Kadrina, Rakvere, Simuna, Viru-Jaagupi, Viru-Nigula, Väike-Maarja, Iisaku, Jõhvi, Lüganuse ja Vaivara rahvარიiete üksikosad erinevates muuseumides. Andmeid on kogutud Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Ajaloomuuseumi, Eesti Vabaõhumuuseumi, Järvamaa muuseumi, Lääne- ja Ida-Virumaa muuseumide fondidest ning Heidi Mägi ja Merike Kasikovi erakogudest.

Kaardistamisel sai kihelkonniti üles kirjutatud Virumaalt pärit rahvარიiete osad, süstematiseeritud need esemeliikide kaupa tabelitesse, kuhu on lisatud muuseumi pearaamatutes olev vajalik informatsioon (vt lisa 1 – 10). Lisades on kihelkonnad järjestatud tähestikulises järjekorras, kõigepealt seitse Lääne-Virumaa, seejärel neli Ida-Virumaa kihelkonda. Lääne- ja Ida-Virumaa kihelkonnad on toodud eraldi, et lugejal oleks kergem orienteeruda, samuti tulevad piirkondlikud iseärasused paremini esile. Esemed on lisades grupeeritud muuseumide kaupa alustades ERM-ist, mille eksponaadid on järjestatud esemenumbrite järgi, mis hõlbustab huvipakkuva eseme leidmist. Järgnevad teised muuseumid ja erakogud. Kuna uurimistöös kasutatud ajalooliste esemete hulk on väga suur, ei ole kasutatud kirjanduse ja allikate all esemete loetelu eraldi välja toodud, vaid on nimetatud muuseumid ning erakogud, kus esemed hoiul.

Lisateavet rõivaste kandmisviiside, traditsioonide ja kihelkondlike eripärade kohta on saadud välitööde materjalidest, vanavara kogujate reisikirjeldustest ning korrespondentide vastustest (ERM EA, TAp). Informatsiooni saamiseks on kasutatud ka rahvარიideid käsitlevat kirjandust ning avaldatud esemeuurimusi. Hindamatuks informatsiooni allikaks on olnud muuseumides olevad esemed ja nende legendid.

Üldkogum Virumaalt pärit rahvარიideesemetest on: 82 seelikut, seelikuriide katket või triibustikku; käiseid ja käisekirju ühtekokku 267; tanusid, tanukirju, pärgi ja linukaid 180; naiste võid või vöökirju 224; põllesid 15; naiste särke või särgipihtasid neli; 11 naiste kampsunit; neli pikk-kuube, kolm liivistikku; valik pottmütse 91; naiste sukki või sukakirju kümme; naiste või meeste säärepaelu 36; meeste riideesemeid ühtekokku 106.

Üldkogumisse on arvatud eelpool toodud muuseumide ja erakogude need esemed, mis tulmelegendi, teadaoleva informatsiooni või esemevaatluse põhjal kuuluvad arvatavasti nn rahvariiete kandmisaega ehk 17. – 19. sajandisse, või on valmistatud ajaloolise eseme järgi.

Esemete uurimisel on kasutatud nii kvalitatiivset (esemete kandmistraditsioonid, kirjeldused, ornament, värvid, materjalid), kui kvantitatiivset (esemete numbrilised parameetrid) uurimismeetodit. Uurimisobjektiks on rahvarõivaesemete erinevad tunnused: värvi- ja materjalikasutus, muster või ornament, valmistamise tehnoloogia, mõõdud.

Rahvarõivakomplektide koostamise põhimõtete väljaselgitamisel on uuritud ning analüüsitud kostüümide koostajate põhjendusi ja selgitusi väljaannete selgitavates eessõnades, kusjuures lisateavet on saadud ka autorite eraldi avaldatud esemelistest uurimustest. Välitööde raames on tehtud intervjuud etnoloog Igor Tõnuristi ja rahvarõivauurija Reet Piiriga, kes on rahvarõivakomplektide koostamise ja nõustamisega tegelenud Eestis pikki aastaid. Reet Piiri on koostanud ka praeguse rahvariiete püsiekspositsiooni ERM-is.

Samas on alati hea teada, millised on naabermaade kogemused ja tegutsemissuunad. Tänu Viljandi KA toetusele oli võimalus kohtuda Soome, Rootsi ja Norra rahvarõivauurijatega ning esitada neile küsimusi rahvarõivakomplektide koostamise põhimõtetest. Soome Rahvarõivakeskuses Jyväskyläs kohtusin rahvarõivakonsultant Taina Kangasega, Stockholmis Nordiska Museet sektsiooni juhataja Anna-Karin Jobs Arnbergiga ning Oslos Norsk Folkemuseum etnoloogi ja rahvariiete uurija Kari Anne Pederseniga. Vestluste käigus saadud teavet olen kasutanud taaskandmiseks pakutud rahvarõivakomplektide koostamisel. Just K. A. Pedersen rõhutas eriliselt, kui vajalikud on iga kostüümi juures selgitused, miks üks või teine ese on valitud. Tema eeskujul olen koostatud komplektidele lisanud omapoolsed põhjendused, millistel alustel ja kuidas sai esemeid kostüümi valitud. Analoogseid selgitusi ei leia seni koostatud ning trükisõnas avaldatud kostüümide juures.

Õnneks on pea kõikidest Virumaa kihelkondadest säilinud küllalt palju materjali, mille põhjal on saanud võimalikuks teha üldistavaid järeldusi ning koostada taaskandmiseks rahvarõivakomplekte. Kõige vähem esemeid on säilinud Simuna kihelkonnast, rikkalikud kogud aga Kadrina ja Viru-Jaagupi kihelkonnast. Omapoolsete pakutavate komplektide koostamisel on lähtunud eelkõige kihelkondlikust päritolust, võimaluse korral kitsamalt külakogukondlikust või

perekondlikust. Kui mõnes kihelkonnas ei ole esemeid säilinud, on piirkonda laiendatud ning laenatud puuduvaid esemeid naaberkihelkondadest. Kostüümi koostamisel on tähtsaks peetud ka ajalist faktorit, st kostüümi osade kuulumist enam-vähem samasse ajaperioodi. Et laiendada erinevate ornamentide, mustrite ja variatsioonide taaskasutusvõimalusi, on võimaluse korral kostüümi koostamisel valitud sellised esemed, mida seni koostatud publitseeritud komplektides ei ole kasutatud. Suureks abiks on olnud ajaloolised kirjeldused, maalid, joonised, välitööde materjalid ja korrespondentide vastused, mille toel on rekonstrueeritud mõned kostüümi osad, mis ei ole esemetena säilinud. Muidugi ei saa mööda minna ka subjektiivsest faktorist, mis paratamatult mängib värvide ja mustriornamentide kokkusobitamisel küllalt olulist rolli.

Magistritöö mahu piirangu tõttu ei ole detailselt käsitletud talviseid rõivaid nagu kindad, kasukad, talvised peakatted jne. Ehete ja aksessuaaride puhul on vaid kirjeldatud, milliseid esemeid ja kuidas kanti ning on toodud mõned illustreerivad näited vastavas kihelkonnas kantud ehetest või muudest lisanditest. Samuti ei käsitleta detailselt Iisaku kihelkonna poluvernikute ajaloolisi rõivaid.

Koostatud komplektidest on Kadi Pajupuu joonistanud seitse illustreerivat joonist, mis aitavad paremini ette kujutada, kuidas rõivad inimese seljas välja näevad. Samuti on võimalus jooniste abil ette kujutada neid riideesemeid, millest esemelisi näidiseid ei ole säilinud, kuid kirjelduste põhjal on osutunud võimalikuks neid joonistada.

Praktilise tööna valminud rahvarõivakomplektide juures on tähtsaks peetud võimalikult täpset konstruktsioonilist, materjali- ja värvilahenduse sarnasust originaalesemetega. Üksikuid näidiskomplekte on ka tänapäeval eksperimendi korras võimalik valmistada täielikult käsitsi, kasutades konkreetse kostüümi kandmisajale vastavaid tehnoloogilisi võtteid. See on väga aeganõudev ja kulukas protsess, mida saavad endale lubada vaid üksikud. Lähtudes rahvarõivaste jätkusuutlikkuse ja kestvuse printsiibist, st et rahvarõivad oleksid kättesaadavad paljudele inimestele ning neid kantaks ka tulevikus, on käesoleva uurimustöö praktilise osana valminud komplektide juures kasutatud kaasaegseid, kaubanduses saadaolevaid materjale (õmblus- ja tikkimisniidid, linane, puuvillane ja villane kangas, pitsid, villane lõng jne). Tehnilistest võtetest on rõivaste kokkuõmblemisel kasutatud masinõmblust. Tikandid on tehtud käsitsi, pistetehnoloogiat muutmata.

1. RAHVARÕIVA MÕISTE JA VIRUMAA TERRITORIAALNE PAIKNEMINE

Ellen Värvi (2008, lk 279) on selgitanud rahvarõiva mõistet kitsamas tähenduses kui 19. sajandi pidulikke talupojarõivaid ning üldisemas mõttes kui seisuslikule ühiskonnale iseloomulikke talupojarõivastust, mida kanti nii argi- kui ka pidupäevadel, nii varasematel aegadel kui ka 19. sajandil. Siinkohal jätab ta aga täpsustamata varasemate aegade määratluse. Sarnaselt defineerib rahvarõivaid seisuslikule ühiskonnale omaste talupojarõivastena Eesti rahvakultuuri leksikon, kuid toob välja ka orienteeruvad ajalised vahemikud, mida määratleb seisuslike erinevuste seadusandliku kinnistamisega rõivastuses 17. – 18. sajandi Euroopas ja Baltimaadel ning 15. – 19. sajandi alguseni kehtinud sunnismaisusega Eestis, mis süvendasid rahvarõivaste arengu paikkondlikku eristumist (Eesti... 2007, lk 240).

Mõisteid *rahvarõivad* ja *rahvariided* kasutatakse kogu magistritöö ulatuses sünonüümidena, kuna mõlemad sõnad on sama tähendusega. Kui eelmise sajandi algul kasutati rohkem sõna *rahvariided*, mis kajastub ka Mannineni raamatu pealkirjas (1927), siis tänapäeval kohtab sagedamini nimetust *rahvarõivad*.

Kuna valdav enamus muuseumikogudes säilinud rahvarõivaesemetest pärineb 19. sajandist, on vastavalt sellele tänapäeval taaskantavate rahvarõivaste ajalooliseks aluseks enamjaolt just 19. sajandil kantud pidulikud talurahvarõivad. Siiski on erinevates uurimistöodes ja kirjutistes toodud välja Euroopa moevoolude mõju rahvarõivaste arengus mitmesaja aasta vältel. Näiteks Jaan Jung oma 1883. aastal peetud kõnes (1900, lk 418) märgib, et enamik nii eesti naiste kui meeste riidesemetest kannavad võõrapäraseid nimesid, just selle maa nimesid, kust riidemood võetud ning kokkuvõtvalt on eesti rahva riiete moed kujunenud nende rahvaste järgi, kellega nad kõige rohkem kokku puutusid. Samuti on vanade jooniste, kirjelduste ja üksikute eeldatavasti 17. ja 18. sajandist säilinud esemete põhjal rekonstrueeritud varasemaid rõivakomplekte, mistõttu

toetaksin rahvarõiva mõiste ajalise mõõtme selgitustes pigem pikemat, mitme sajandi pikkust perioodi. Seetõttu on käesolevas töös arvestatud ajalise määratlusega 17. – 19. sajand.

Rahvarõivad tähistasid nii seisislikku kui rahvuslikku kuuluvust – alamt seisust ja maarahvast, sest eestlased kuulusid erinevalt kõrgema seisusega saksa rahvusest, alamasse seisusesse. Kusjuures eestlastel, kes olid saavutanud kõrgema ühiskondliku seisuse, kaasnesid sellega üldiselt nii rõivastuse kui ka keele ja meele muutus. (Värv 2008, lk 279).

Eesti rahvarõivad un uurijate poolt jaotatud territoriaalselt neljaks rühmaks: Lõuna-Eesti, Põhja-Eesti, Lääne-Eesti ja saarte rahvarõivad. Need rühmad on saanud alguse juba kauges minevikus muistsetest hõimuerinevustest ning maa halduslikust jaotusest. Erinevad majanduslikud olud, geograafiline asend ja kultuurisuhted on aidanud rühmadel säilitada paikkondlikku omapära (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 14). Virumaa oma üheteistkümne kihelkonnaga kuulub Põhja-Eesti rahvarõivarühma (vt sele 1). Naabriteks on Tartumaa lõunas ning Harjumaa ja Järvamaa läänes, kusjuures viimased kaks kuuluvad samasse rahvarõivarühma.

Sele 1. Eestimaa kubermang ja Liivimaa kubermangu põhjaosa 19. sajandi keskel (Allikas: Moora 1957, lk 9); Seiskari naiserõivastus 1870ndatest (Allikas: Sirelius 1923, lk 8)

19. sajandi administratiivse jaotuse järgi moodustavad Põhja-Eesti rahvarõivarühma Harju-, Järva- ja Virumaal kantud rõivad. Aino Voolmaa väitel (1957, lk 97) hõlmas see maa-ala 10. – 12. sajandil nelja muistset maakonda: Harjumaa, Rävalla, Järvamaa ja Virumaa. Rõivarühma lõunapiir langes kokku Eestimaa ja Liivimaa vahelise piiriga (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 213). Põhja-Eestit on iseloomustatud suurema vastuvõtlikkusega uuendustele ja hilisematele rõivavormidele võrreldes Lõuna-Eestiga. Põhja-Eestis töötas 18. sajandil ja 19. sajandi algul ka

tunduvalt rohkem saksa, soome ja eesti soost vabu maakäsitöölisi, eriti riide ja rõivaste valmistajaid. Moeuendused kodunesid kõigepealt Tallinna ümbruses ja levisid sealt ida poole.

Territoriaalselt paikneb Virumaa Eesti põhjaosas, külgnedes idas Venemaaga ning põhjas üle Soome lahe Soomega. Virumaad on väiksemateks piirkondadeks jaotatud mitmel erineval viisil. Fr. R. Kreutzwaldi 1842. aastal koostatud käsikirjas kirjeldatakse Alutaguse piirkonna rahvarõivaid, mille all mõisteti Iisaku, Jõhvi, Lüganuse, Vaivara ja Viru-Nigula kihelkonda (Voolmaa 1959, lk 219). Samas oma 1992.a. artiklis arvab Voolmaa ka Viru-Jaagupi kihelkonna koos Viru-Nigulaga Ida-Virumaa alla põhjendades seda muistse Alutaguse alaga ning 1962.a. artiklis käsitleb ta kogu põhjarannikut Kuusalust Narvani Kirde-Eestina, hõlmates Haljala, Kadrina, Rakvere, Viru-Nigula ja Viru-Jaagupi kihelkonna. Käesolevas uurimuses on vaadeldud Virumaad üheteistkümnest kihelkonnast: Haljala, Kadrina, Rakvere, Simuna, Viru-Jaagupi, Viru-Nigula, Väike-Maarja, Iisaku, Jõhvi, Lüganuse ja Vaivara koosneva ühtse piirkonnana. Mõningate muutustega moodustavad seitse esimest kihelkonda tänase Lääne-Viru ja neli viimast Ida-Viru Maakonna.

Põhja-Eesti rahvarõivarühma peatunnusteks naiste rõivastuses on Kurrik (1938, lk 88) pidanud seelikut, käiseid ja lilltanu. Sarnaseid detaile võib leida ka naabrite soomlaste juures, kus Seiskari rahvarõivastes naiserõivastuses (Sirelius 1923, lk 8) võib ära tunda käistele väga sarnast pihakatet ning Jüri sukkadele Harjumaalt sarnanevaid sukki (vt sele 1). Triibuseelikuid võib aga leida teisteski Soome piirkondades (Sirelius 1922, 1923).

2. VIRUMAA RAHVARIIETE KOGUMISLUGU

Juba 1838. aastal Tartus asutatud Õpetatud Eesti Seltsi (ÕES) põhikirjas oli ette nähtud Eesti maasse ja rahvasse puutuvate esemete kogumiseks muuseumi rajamine (Viires 2001, lk 289). Muuseumi mõte sai teoks alles 1909. aastal, kuid seltsi üleskutsel ja eestvedamisel tegeleti korjandustööga juba varem ning kogutud esemed anti hiljem muuseumile üle. ÕES-i palvel esines seltsi auliige Jakob Hurt üleskutsega korjanduse toetuseks eesti ajalehtedes (Postimees, nr 103, 13.05.1894; Olevik, nr 20, 16.05.1894; Eesti Postimees nr 21, 21.05.1894; Linda nr 24, 17.06.1894.), kus ta rõhutas: „Meil on veel asju, mis vanaaja teaduseks väga tähtsad on ja mis otse rahvas võib koguda ja uurimise edendamiseks ette panna. Niisugused asjad on nimelt rahva endise aja riided, ehted, majariistad, tööõud ja mõned muud tarvituse asjad“ (Viires 2001, lk 298).

Alljärgnevalt vaatleme erinevaid vanavara kogumisi, mis on otseslt seotud Virumaaga. Uurimise seisukohalt on huvitav teada, kuidas esemed muuseumi on jõudnud.

ÕES-i kogutud esemed on ERM-i kogus A 313:1 – 11 mitmelt poolt Eestist ning ajavahemikul 1894 – 1895 E. Allase, J. Ilvese ja O. Kallase poolt kogutud esemed Saare- ja Hiiumaalt, Muhust, Kihnust, Harju- ja Virumaalt, Viljandist, Võrust ja Setumaalt on kogus ERM A 291:1 – 543. Lisaks ÕES-ile kogusid O. Kallas, M. Hermann, K. Leesik jt vanavara ka Eesti Üliõpilaste Seltsi kogusse, mis on arhiveeritud ERM-i kogusse A292:1 – 317, kusjuures esemeid koguti Saare-, Tartu- ja Virumaalt, Viljandist, Võrust aastatel 1892 – 1912.

ERM-i peakataloogist võib esemete ERM 52 – 68 nimistust leida ääremärkuse: „52 – 68 ostis muuseumi palvel K. Raud suvel 1905. Reisikulud olivad nende asjade päält 5R“. Arvatavasti on siin mõeldud 1904. aastal asutatud kodukäsitöö muuseumi (Viires 2001, lk 302), mis küll hiljem häabus.

Ajavahemikul 1906 – 1911 on kunstnik Kristjan Raud kogunud hulgaliselt esemeid, põhiliselt Põhja-Eestist. 1906. ja 1907. aastal peamiselt Viru-Jaagupi, Rakvere ja Lüganuse kihelkonnast. Kogumistööd tehti Õpetatud Eesti Seltsi ülesandel ja kulul. Need esemed on ERM-i deponeeritud 1912. või 1913. aastal, pearaamatusse kantud esemenumbrite ERM A 293:1 – 280 all.

Järgneb hulgaliselt erinevates Virumaa kihelkondades läbiviidud korjandusi. Esemeid käisid korjamas vabatahtlikud, enamasti üliõpilased ja kunstnikud, kellel puudus vastav erialaline haridus. Mitmetest korjamiseretkedest säilinud reisikirjad või aruanded sisaldavad huvitavat informatsiooni rahva eluolust, suhtumisest vanavara korjajatesse, põhjendusi, miks osad inimesed ei tahtnud esemeid muuseumile ära anda jne. Leopold Laursoni ja Julius Kuperjanovi korjanduse aruanne Viru-Jaagupi kihelkonnast 1913. aastal on ilmunud ka ERM-i trükisena 2008. aastal sarjas Vanavara kogumisretkedelt.

1909. aasta 22. juunil sõitsid kunstnik Nikolai Triik ja üliõpilane E. Pedak ainelise vanavara korjamisele Iisaku kihelkonda. Kogutud esemed on arhiveeritud ERM 98 – 336. Nende reisikirjast võib lugeda, et vanavara korjajate tulekust teati vaid üksikutes rohkem haritud taluperedes. Metskülas Suurevälja talus kohtusid nad esimese poluvertsiku perekonnaga, keda nimetasid setude sarnaseks, kõik luterlase usku, räägivad enamasti vene keelt, nooremad aga rohkem eesti keelt. Küsimuse peale, mis rahvusest nad on, vastati: „Meie oleme eestlased, teised sõimavad venelasteks“. Näputöodes valitsesid rohkem vene värvid. Eestlastel olid peavärvid must ja valge, poluvertsikutel must ja punane, mustad sukad punaste roosidega välja õmmeldud. Läbi käidi kõik Metsküla talud, ka Lüganuse kihelkonnast osteti käiseid. Waba talule jäid käised ja kindad maha, et mardisandi tegemiseks välja laenata. Edasi läks teekond Iisakusse ja sealt edasi Tudulinna poole, teejuhiks Väike-Pungerja jõgi. Igal pool küsiti, miks mitte kolmkümmend aastat varem ei korjatud, sest kõik asjad olid kas puruks rebitud või ära põletatud. (ERM Tap:1,2)

1910. aastal kogusid O. Kuriks ja P. Särg Väike-Maarja, Simuna ja Koeru kihelkonnas. Kogutud esemed on arhiveeritud ERM 1041 – 1102 ja ERM 1108 – 1121.

Kogumistöö sai erilise hoo sisse 1911 – 1914. aastal muuseumi korjamistoimkonna esimeheks saanud K.Raua energilise juhtimise ja oskusliku propaganda tulemusel, mil korjajaid oli juba massiliselt, kusjuures nelja aasta jooksul saadi 16450 eset, mis teeb keskmiselt 4100 eset aastas

ning 1924. aastal koosnesid ERM-i kodumaised kogud juba umbes 27000 esemest (Viires 2001, lk 306 – 307).

1911. aastal tegid kogumistööd kunstiõpetaja K. A. Krahe Väike-Maarja kihelkonnas (ERM 2265 – 2282) ja talupidaja Aug. Peitak Viru-Nigula kihelkonnas (ERM 4349 – 4363).

1912 – 1913. aastal kogus vanavara J. Elken Väike-Maarja kihelkonnas (ERM 12862 – 13269). Korjamine algas mais 1912 ja lõppes augustis 1913 Porkuni vallas, Assamalla, Tõru, Lamküla, Võhmetu, Piisopi, Aburi, Nurmetu, Tõnuvere, Kadila, Weadla, Raeküla, Pandivere ja Naraka külades ning Porkuni ja Kullenga mõisates. Korjata aitasid kohalikud kooliõpetajad ja teised, kellele Elken andis juhtnõõrid ja eeskirjad ning siis korjas igaüks omas piirkonnas. Kokku saadi asju küll viiesaja eseme ringis, kuid kahjuks saadi meeste ülikonnast vaid kolm tongkübarat, murumüts, särk ja säärepaelad. Aruandes on toodud ka riideesemed, mida ei tahetud ära anda, vähemalt ilma rahata mitte. (ERM TAp 159).

Koguti põhiliselt Väike-Maarja kihelkonna esemeid, mitmeid asju naaberkihelkondadest nagu Ambla, Rakvere ja Simuna, üksikuid esemeid ka mujalt Eestist. Käiseid ja käisekirju koguti kokku üheksa, ühed Amblast; tanusid ja tanukirju kokku kuus, üks Holstrest; võid kokku 18, kaks Simunast, üks Karksist; naiste mütse 13, millest kolm Rakverest pärit ning ehteid.

28.mai – 24.juuni 1913. aastal kogusid Leopold Laurson ja Julius Kuperjanov vanavara Viru-Jaagupi kihelkonnas (ERM 10304 – 10492). Reisikirjast võib lugeda, et terve kihelkond sai pere perelt läbi käidud. Selleks, et tööga kiiremini toime tulla, korjasid mehed lahus, Kuperjanov Roela ja Küti vallas, Laurson Küti ja Rägavere vallas. Kuperjanovi enda sõnul leidis vanavara vähe, kuna mõne aasta eest olid kunstnikud Paul ja Kristjan Raud samas korjamas käinud ja hulga asju kaasa viinud (ERM TAp 126:1). Väärtuslikuks allikaks on meeste rõivastuse kirjeldus, mis saadi 67-aastaselt Andres Kääralt Roela vallast Soonuka külast (Ibid, lk 2 – 3). Siiski õnnestus meestel koguda suur hulk esemeid, millest enamik pärit Viru-Jaagupist, kuid ka teistest Virumaa läänepoolsetest kihelkondadest ning mõned esemed ka Lõuna-Eestist. Koguti kaks seelikut, käisekirju neli ja käiseid ühtekokku 18, kaheksa tanu, üks pärg, 25 naiste vööd või vöö katket, kaheksa meeste vööd või vöö katket jne.

1913. aasta 7. juunist – 4. juulini kogusid Johannes Einsild ja Voldemar Kangro-Pool Viru-Nigula kihelkonnas (ERM 12599 – 12716). Vanavara korjamise aruandest võib lugeda, et

korjamata jäid Altküla, Varudi, Uhtna, Sämiküla, Aarla, Urtja ja veel mõned, sest inimesed olid kõik heinal ja ka raha sai otsa. Kuna enne oli mitmeid korjajaid käinud, arvati, et käimata kohtadest vaevalt midagi huvitavat leida võib. Kokku saadi 191 eset, millest osteti 18, ülejäänud saadi kingituseks. Muuseumi poolt oli kogujatele antud soovitus esemeid üles joonistada, kuid aruandes väidavad kogujad, et joonistamine ja korjamine on tööd, mis teineteist takistavad ning soovitavad joonistamiseks eraldi inimesed saata, sest see nõuab palju aega. Aruandes on toodud ka esemete loetelu, mis jäid erinevatel põhjustel saamata, lubati esemed ise Tartusse viia või ei tahetud anda mingil tingimusel. (ERM TAp 129).

Suurem osa kogutud esemetest pärines Viru-Nigula kihelkonnast, kuid leidus esemeid ka teistest Virumaa kihelkondadest ning isegi Muhust. Kogumistöö tulemusel saadi viis seelikut või seelikuriide katket, üheksa käisekirja, käiseid kokku üksteist, tanusid kuus, tanukirju üks, võid Viru-Nigula kihelkonnast kokku kolmteist, lisaks Kadrina ja Lüganuse võöd ning kolm võöd mujalt Eestist jne.

1913. aastal toimusid veel Joosep Teinmanni korjandus Haljala kihelkonnas (ERM 18003 – 18027), E. Rosenbergi korjandus Rakvere kihelkonnas (ERM 18121 – 18222) ja Teodor Villmanni korjandus Lüganuse kihelkonnas (ERM 14375 – 14382).

1914. aasta suvel kogus kirjanik Marie Heiberg Vaivara kihelkonnas (ERM 15471 – 15627). Korjamist alustati 2. juunil, lõpetati 1. juulil, kokku saadi asju 206 numbrit, kusjuures ühesugused asjad märgiti ühe numbriga alla. Läbi käidi kogu kihelkond, kuid seoses heinaaja tulekuga jäid käimata kaks vene piiriäärset väikest küla Soldina ja Samokrass, kuid loodeti, et need külad käib läbi kohalik kooliõpetaja. Asju oli alalhoitud palju, kuid kõiki ei antud ära, vaid hoiti mälestuseks. Mõnes kohas, arvatavasti suvituskoha mõju tulemusel oli Heiberg tunnetanud palju „äriavaimu“, kuna asjade eest suurt hinda küsiti. Muuseumi poolt oli kogujale kaasa antud 200 piltpostkaarti müümiseks, mis said ära müüdnud põhiliselt vene suvitajatele Peterburist. Samas tundis Heiberg piinlikkust kaartidel kujutatud veidras olekus ja mitte ilusates rahvariides saarlastest, keda kolmekümne aasta eest oli ülesvõetud. (ERM TAp 156).

1914. aasta suvel käisid Haljala kihelkonnas vanavara kogumas P. Kitzberg ja A. Lepp (ERM 14982 – 15077). Suurem osa kogutud riideesemetest pärinesid Haljala kihelkonnast. Koguti kaks seelikut, kahed käiseid, käisekirju üks, tanusid üks, tanu või käisekirju üks. Võid kokku 13, neist

üks Viru-Jaagupist, üks Tormast. Meeste riietest sinise ja valgetriibuline linane kuub, lisaks nii naiste kui meeste preese jne.

3. juuni – 3. juuli 1914. aastal kogusid August Pulst ja V. Peerna Kadrina kihelkonnas (ERM 15971 – 16342). Juba esimestest külastustest oli näha, et vanu asju oli, tarvis oli vaid elanikele vanavara tähtsus ja muuseumi mõtte selgeks teha, võib lugeda reisikokkuvõttest. Abiks olid ERM-i lendlehed, mida levitati poodide, kiriku, vallamajade ja meiereide kaudu, korjamisel aitasid ka kohalikud kooliõpetajad (ERM TAp 143:17), Ilumäel pastor Wiikmann (ERM TAp 141:107) ja teised, kes aitasid muuseumi mõtet selgitades kogujaid igale poole ligi pääseda. Rikkam kui ükski teine osa Kadrinast oli Palmse, ka rannas oli rahvas jõukam ning pigem kinkis kui müüs (ERM TAp 143:17). Aruandes on lausa nimepidi toodud, mitu asja keegi korjanud: Pulst 414, Peerna 120, Viikmann 100, Kents 70 ja Einholm 16, kokku 720 eset, millest kingitud 670 ja ostetud 50 eset (Ibid, lk 22 – 23). Tähtsamatest asjadest on nimetatud tekke 46, meeste ja naiste võid 60, käiseid 9, käise blanke 7, käiste ja padjakirju 16, naiste mütse 20, tanusid 3, pärgi 1, meeste mütse 7, seelikuid 7, põllesid 6, rätte 8, meeste saterkuubi 3, kindaid 25, hõbe preese 18, kaela rahasid 11 jne (Ibid lk 24).

Korjamistöö lõpul korraldati 29. juunil Ilumäel ja 6. juulil Kadrinas vanavara näitused. Näituse külastajate arv oli 150, kõik enamasti lähematest küladest, aga ka Vihasoost, Erust ja isegi Võsult. Huviga vaadati asju ja nõuti seletusi, kusjuures toodi lisaks üle 20 eseme vanavara. (ERM TAp 142:49). Teistel päevadel käis Ilumäel asju vaatamas umbes 50 inimest, Kadrinas käis näituse päeval 100 ja teistel päevadel 40 vaatajat, mõlemil näitusel kokku 340 vaatajat (ERM TAp 143:25 – 26).

Päevaraamatu esimesest osast võib lugeda, et pastor Wiikmanni saatel õnnestus ühel päeval kolmest külast: Ilumäelt, Uuskülast ja Joandult koguda üle kuuekümne eseme (ERM TAp 141:113). Samas on aga näiteid, kus vanaproual mitu kirstu kõige toredamaid vanarahva riideid ja asju täis, aga ära anda ei tahetud, teises peres andis vanaema noorte keeldudest hoolimata oma voodi teki kogujatele (Ibid, lk 114 – 115). Päevaraamatute nii esimeses kui teises osas (ERM TAp 142) on toodud korjatud esemete nimekiri koos saadud informatsiooniga, mõne eseme juurde on tehtud illustreerivad joonised, näiteks Kadrina nooriku tanu ERM 16195 (vt lisa 3) kogumisinfo juures on selgitavad joonised rätiku ja juuste seadmisest (Ibid, lk 9).

24. maist – 24. juunini 1914.aastal kogus Henrik Visnapuu Jõhvi kihelkonnas (ERM 17228 – 17301). Vanavara korjamise aruandest võib lugeda, et korteris oldi köster Reiljani juures ning kasutati kohalikke abilisi. Merepoolne osa vastu Vaivara piiri paistis jõukam ja rikkam, lõunapoolne osa palju vaesem. Läbi käidi 2/3 kihelkonnast ning kokku saadi ligi 300 eset, põhiliselt riidekraam ja vanarahad. (ERM TAp 138).

1914. aastal suvel toimusid veel J. Kentsi, J. Viikmanni ja M. Einholmi korjandus Kadrina kihelkonnas (ERM 16343 – 16471), Jakob Kentsi korjandus Kadrina kihelkonnas (ERM 19300 – 19306) ja J. Tombergi korjandus Viru-Jaagupi kihelkonnas (ERM 19166 – 19201).

1915. aastal käisid H. Veski ja L. Subka korjamas Lüganuse kihelkonnas (ERM 17487 – 17809 ja 18034 – 18036). Kogumistöö käigus käidi läbi Erra, Püssi ja Järve vald, kokku 35 küla, kaks mõisa ja kaks moonameeste küla, ühtekokku 817 elumajaga. Abistajateks olid kohalikud kooliõpetajad, õpilased jt, kokku 18 inimest. Korjamisel käidi kindla korra järgi: külade kaupa maja majalt ja pere perelt ning vanavara saadi ühtekokku 454 numbrit (ERM TAp 162:5). Korjamine oleks pidanud varem olema, sest vanavara oli otsa saanud, tükati ka saksa agendid ära viinud, kõige rohkem väärtuslikku vanavara leidis Aidu ja Sakka külades ning ostetud taludest, kusjuures seda enam, mida kauem oli peremees omanik olnud ja paigal püsinud (Ibid, lk 6)

Üle terve kihelkonna olid rahvariided suuremalt osalt otsa saanud, kas räbalakaupmeestele antud, osalt laste, osalt vanade poolt hävitatud. Siiski oli naisterahva riietest nii palju veel järele jäänud, et terve ülikonna saaks kokku seada. Nii meeste kui naiste ülikondade asjus tuleks tõsisemaid järelepärimisi teha ning kaduma läinud riideosad valmistada lasta, sest vanemad inimesed mäletavad rahvariideid veel hästi. Korjanduse ajal Lüganusel enam rahvariideid ei tarvitatud, seda tehti 50 aastat tagasi, ainult pidulikel rahvuslikel juhtumistel püüti rahvariided selga panna, mistõttu võis rahvariideid sihikindla hoidmise tõttu veel alles olla. (Ibid, lk 8 – 9).

1916. aastal korjas Evald Paavo Jõhvi kihelkonnas (ERM 19055 – 19072), 1920. aastal toimus Johannes Veelmanni korjandus Haljala ja Kadrina kihelkonnas (ERM TAp 177), stipendiaat Theodor Vaasi korjandus Iisaku ja Torma kihelkonnas (ERM A 100:1 – 21) ning Kristjan Raua ja August Pulsti korjandus Simuna kihelkonnas (ERM TAp 247). Suvel 1923. aastal kogus stipendiaat Hans Schmidt Viru-Jaagupi kihelkonnas (ERM A 276:1 – 46). 1925. aastal kogus üliõpilane Harald Jänes Haljalas ja Põlvas (ERM A 321:1 – 55) ja K. Laja Simuna kihelkonnas

(ERM A 324:1 – 35). 1926. aastal kogus vanavara Ferdinand Leinback Põhja-Eestis (ERM A 333:1 – 9).

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et ERM-i algaastatel koguti Virumaa kõikidest kihelkondadest hulgaliselt ajaloolisi riidesemeid, mõnest kihelkonnast lausa mitmeid kordi. Vaadates esemete üldkogumit (vt lisa 1 – 10), siis näeme, et kandev osa kogutud esemetest on saadud just sel perioodil ning on hindamatuks ajalooliseks allikaks esemelise rahvakultuuri uurimisel tänapäeval. Puuduseks võib tuua kogutud esemete vähest kandmistraditsioonide kajastamist, mida osaliselt korvavad hilisemad välitööde materjalid.

Ilmari Manninen märgib oma kokkuvõttes (1925, lk 136 – 140), et 1924. aasta lõpuks oli kogutud üle 27000 kodumaise etnograafilise eseme, millest tekstiile oli umbes 12000. Sellise ulatusliku kogumistööga seisis Eesti esirinnas, võrreldes Soome Rahvusmuuseumiga, mille kogudes oli 25856 eset ning Taani Rahvusmuuseumiga, kus oli 20 – 25000 eset (Ibid, lk 137). Samas toob Manninen välja kogude esemelise koosnevuse, mida arvukuselt juhivad vööd ja paelad, ühtekokku 3784 eksemplariga. Lisaks on tabelina esitatud kogutud esemete arv kihelkonniti, mis peegeldab ilmekalt ka praegust esemete seisu, kus Simuna kihelkonnast on kõige vähem esemeid. (Ibid, lk 140 – 141).

3. VIRUMAA NAISTE RAHVARIIETE ÜLDISELOOMUSTUS

Üheks põhjalikumaks Virumaa naiste rahvariiete kirjelduseks on Friedrich Reinhold Kreutzwaldi 1842. aastal koostatud käsikiri Alutaguse rahvarõivastest. Käsikiri koosneb neljast Altorfi poolt joonistatud koloreeritud tabelist, millele Kreutzwald on lisanud põhjalikud selgitused ja parandused joonistel leiduvate vigade kohta. Kuigi Alutaguse all on silmas peetud viit kihelkonda Vaivara, Jõhvi, Iisaku, Lüganuse ja Viru-Nigula (Voolmaa 1959, lk 219), võib antud rõivaste kirjelduste puhul väita, et need on iseloomulikud kogu Virumaale. Elas ju Kreutzwald oma varases nooruses Kadrina kihelkonnas ning kirjeldades kandmiselt juba kadunud rõivaid, olid abiks mälestused noorpõlvest. Käsikirjas kirjeldab ta kolme rahvarõivakostüümi (vt sele 2). Seelikutüübist lähtuvalt vanemat kitsa musta ümbrikuga kostüümi ning kahara ühevärvilise rohelise ja triibulise seelikuga ülikondi, kusjuures erilise tähelepanu all on peakatted.

Sele 2. Alutaguse rahvarõivastes naised (Allikas: ERM EJ 79:1, 3 ja 2)

Seoses Kreutzwaldi 210nda sünniaastapäevaga üllitas ERM 2012. aastal käsikirjast raamatu koos etnograaf Aino Voolmaa kommentaaridega (Kreutzwald, Voolmaa 2012), mis varem on ilmunud Eesti Etnograafiamuuseumi XVI aastaraamatus (Voolmaa 1959).

Järgmised kirjeldused ja uurimised käsitlevad rahvariideid üksikesemest lähtuvalt. 1909. aastal ilmus Axel Olai Heikeli „Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien“,

pühendatud Jakob Hurda mälestusele. Rahvariideid on siin käsitletud esemeliigiti, mitte kostüümi tervikust lähtuvalt. Teises peatükis on toodud Eesti erinevate piirkondade rahvariiete üksikesemete loetelu koos illustreerivate piltidega. Põhja-Eesti ja Virumaa kohta ei ole küll palju materjali, kuid toodud on (vt sele 3) Heinrich Tiidermanni foto „Kooliõpetaja Põhjakas koos naise ja tütar Liisiga 1902.a.“ (Heikel 1909, lk 29) ning Lorenz Heinrich Peterseni maal „Koduteel“ 1840ndatest aastatest (Ibid, lk 30). Toodud piltidel on kujutatud Harjumaa inimesi, kus kanti Virumaale sarnaseid rõivaid. Raamatu lõpus on 31 tahvlit esemete detailsetest joonistest. Vanadelt maalidelt ja fotodelt saab välja lugeda hulgaliselt informatsiooni, kuidas rõivaid kanti (vt sele 3).

Sele 3. L. H. Petersen „Koduteel“ 1840ndatest aastatest (Allikas: EKM digikogu) ja „Eesti naised kirikuteel“ u.1850.a. õlimaal A. G. Pezold foto 1902 (Allikas: AM 13741 342 F 11684 301); H.Tiidermann „Kooliõpetaja Põhjakas koos tütrega 1902.a.“ (Allikas: AM 13741 342 F 11684);

Väga põhjaliku üksikesemetest lähtuva ülevaate on andnud Ilmari Manninen monograafias „Eesti rahvariiete ajalugu“ (1927), kus ta toob välja rahvarõivakostüümi erinevad osad ning nende piirkondlikud erinevused. Mannineni eeskujuks on arvatavasti olnud Uno Taavi Sirelius, kelle soome rahvariiete ajalugu käsitlev raamat (1915) on väga sarnase ülesehituse ja sisukäsitleusega.

Esimese paikkondadest lähtuva rahvariiete üldkirjelduse võib leida Helmi Kurriku 1938. aastal ilmunud raamatust „Eesti rahvarõivad“, kus on esmakordselt kirjeldatud Põhja-Eesti rahvarõivarühma ühtsena, tuues samas välja Harjumaa, Järvamaa ja Virumaa sarnasusi ja

erinevusi. Kurrik on ka esimene, kes ulatusliku kogumistö tulemusel saadud üksikesemete põhjal hakkab taaskandmiseks kokku seadma ajaloolisel allikatel põhinevaid rahvarõivaülikondi, nagu ta neid nimetab.

Allpool vaatame, millistest üksikesemetest rahvarõivakomplekt koosneb ning kui palju on vastavaid esemeid Virumaalt säilinud.

3.1 Seelik

Virumaalt õnnestus leida ühtekokku 82 erinevat ajaloolist seelikut, seelikuriide katket või seelikutriibustiku joonist. Haljalast üheksa, Kadrinast 15, Rakverest 10, Simunast viis, Viru-Jaagupist kaheksa, Viru-Nigulast seitse, Väike-Maarjast seitse, Iisakust neli, Jõhvist kuus, Lüganuselt seitse, Vaivarast neli. Lisaks üks Järvamaa või Virumaa seelik Ajaloomuuseumist. Mõnest seelikutriibustikust on esemelisi näiteid mitmes muuseumis, näiteks Viru-Jaagupi valgepõhjaline seelik ERM 10316 on olemas ka Rakvere ja Viru-Jaagupi muuseumis, analoogselt on erinevaid seelikunäidiseid Väike-Maarja seelikust ERM 2282 ja ERM A 610:3. Näidiseks antud töös on võetud üks kõige vanem seelik, mis üldjuhul on ERM-ist. Lisas 1 on toodud pildid ja andmed seelikute tulmelegendidest.

Suurem enamus seelikutest või riidekatketest pärineb 19. sajandist, vaid viis seelikut ja riidetkatket on kogumisinfo põhjal pärit 18. sajandist: ERM A 509:2067 ruuduline seelik Haljalast, ERM 16228-1 ja 16228-2 triibulised riidekatked Kadrinast, ERM 10316 triibuline seelik ning ERM A 794:53 seelikuriide tükk Viru-Jaagupist.

Voolmaa peab seelikut oma materjali, värvi, tegumoe ja ilustustega eesti rahvarõivaste kõige ilmekamate näitajate hulka, mida kanti veel siis, kui ülejäänud ülikonna osad olid vahetunud linnamoeliseks (Voolmaa 1971, lk 106). Sellega tuleb nõustuda. Praktika on näidanud, et ka tänapäeval alustavad rahvarõivahuvilised kostüümi valikut tihti just seelikust.

Sele 4. Eestima naine ja neiu J. G. Georgi järgi 1776 (Allikas: Manninen 2009, lk 262)

1842. aastast pärit Kreutzwaldi kirjeldusest selgub, et vanemad seelikud, mida Virumaal kanti, olid ühevärvilised ja kitsad ning neid kutsuti *ümbrikuteks* (Voolmaa 1959, lk 240-241). Kahjuks ei ole esemelisi näiteid sellistest seelikutest (vt sele 2, 4) Virumaalt säilinud. Küll aga on ERM-is hoiul helmestega tikitud seeliku alumise ääre katkend Viru-Jaagupist ERM 4636 (vt lisa 1), millest võib arvata, et siinkandis neid kanti. Samuti on aastal 1807 Chr. H. J. Schlegel kirjeldanud neidude rõivasust Simunas, kus ta märgib tumedat seelikut kaunistatud kirju poordiga (Viires 2001, lk 97).

Sele 5. Koeru seelik (Allikas: ERM A 509:2034) ja Virumaa või Järvamaa seelik (Allikas: AM 9388 E105)

18. sajandi algusest hakkasid talunaised kandma ka värvli juurest tihedatesse voltidesse seatud ühevärvilist kaharat seelikut (Voolmaa 1971, lk 127). Kreutzwaldi kirjeldustele lisatud värvilisel

Altrofi joonisel kannab Alutaguse naine rohelist kaharat seelikut (vt sele 2), mille kohta on Kreutzwald kirjutanud: „Roheline seelik villasest taftist, roheline *wolltahti seelik*, oli selle sajandi alguses jõukate naiste väga armastatud riietuse, mis tavaliselt emalt tütrele pärandati“ (Voolmaa 1959, lk 230). Muuseumides on hoiul kaks punast sama tüüpi kaharat seelikut: Koeru seelik ERM A 509:2034 ning Virumaa või Järvamaa seelik AM 9388 E105 (vt sele 5).

Teated mitmevärvilistest pikitriibulistest seelikutest pärinevad 18. sajandi keskelt Põhja- ja Kesk-Eesti mõisateenijate rõivastusest ning 19. sajandi esimese veerandi jooksul said nad üldiseks kogu Põhja-Eestis (Voolmaa 1971, lk 116-117). Ka Kreutzwald on maininud, et 1842. aastal oli triibuline seelik päris üldiselt tarvitusel (Voolmaa 1959, lk 229). Suurem osa muuseumides säilinud Virumaa seelikutest on just pikitriibulised. Seelikute üldmulje on mahe ja tagasihoidlik. Nii põhjatriibus, kui mustritriipudes on rohkesti kasutatud ühesuguseid värve – sinist, pruuni, halli, valget ja rohelist. Mustritriibud on põhiliselt täislaugulised, ehk sümmeetrilised triibu keskme suhtes (Loite 2012, lk 28).

Sele 6. Kadrina seelikute allääred (Allikas: ERM 16249 ja AM E-115 9333) ning Viru-Jaagupi seeliku keerupaelaga alläär (Allikas: ERM A 688:106)

Kaunistusi esineb vähe, vaid Kadrina kihelkonna seelikutele õmmeldi alla äärde punasest villasest riidest riba, sellest ülespoole aga kardpael (vt sele 6). Näiteks seelikul AM E-115 9333 on olnud eseme legendi järgi punase riide kohal hõbekardpael, mille harutamise jälg on selgelt näha. Ühel Viru-Jaagupi seelikul on alumise serva külge kinnitatud mustast villasest lõngast keerupael (vt sele 6).

19. sajandi keskpaiku, pikitriibuliste seelikute järel tulid kohati moodi ka põikitriibulised, ristitriibulised ja ruudulised seelikud. Ruudulised seelikud olid tihti linased, sinise ja valge ruudulised, nagu säilinud näidistelt näha (vt lisa 1) ning neid kanti kampsunitega. Linnamoele üleminekul õmmeldi seelik kokku samast riidest pihaga, saadi kleit, mida kutsuti *kaapotkleidiks*.

Seelikud kooti põhiliselt kodus. Tavaliselt kasutati lõimeks linast ning koeks villast lõnga. Vaid üksikute seelikute juures on kasutatud lõimeks puuvillast lõnga. Ruuduliste seelikute puhul võis nii lõim- kui koelõng olla linane. Valdav enamus Virumaa seelikuriietest on kootud kas labases või koerips tehnikas. Seeliku ümbermõõt oli keskmiselt 2,5 – 3 meetrit. Kaitsmaks seelikut kulumise ja määrdumise eest, õmmeldi alumisse serva sissepoole 6 – 10 cm laiune toot. Virumaa seelikud olid üldjuhul volditud, jättes eest 8 – 17 cm voltimata. Kinnis võis olla taga keskel, külgedel või ees sileda osa kõrval.

3.2 Särk

Naiste särke on Virumaalt säilinud ainult üks ERM A 447:266 Jõhvi särk (vt sele 7) aastast 1805, mille piht on linasest, jätk takusest riidest. Särk on ovaalse kaelusega kurrupaelaga kokkutõmmatav, õlalappideta, varrukate ja kraeta – just selline nagu on kirjeldanud Manninen (1927, lk 141) ja Voolmaa (1992, lk 29). Selliseid särke kanti käiste all.

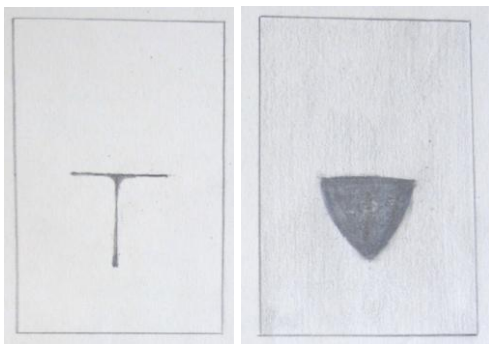

Sele 7. Jõhvi särgi skeem (Allikas: ERM A 447:266, joonis K. Loite); särgipihad Viru-Jaagupi ja Viru-Nigula (Allikas: ERM 10352 ja ERM 12690)

Lisaks ühele särgile on Virumaalt säilinud kolm särgipihta erinevatest kihelkondadest: ERM 10352 Viru-Jaagupist, ERM 12690 Viru-Nigulast (vt sele 7) ja ERM 17767 Lüganuselt (vt lisa 6). Ekslikult on rikkaliku pilutikandiga kaunistatud Viru-Nigula särgipihta H. Kurriku 1938. aastal ilmunud rahvarõivaraamatus peetud meeste särgiks (Kurrik 1938, lk 115). Särgipiha mõõdud: pikkus 51 cm, laius 61 cm, varruka värvel 15 cm, õlalapp 13 x 7,5 cm ning erinevus teistest meeste särkidest tõendab, et tegemist on siiski naiste särgipihaga. Sellele eksitusele on tähelepanu juhtinud ka Voolmaa (1962, lk 219).

Ida-Virumaal on Voolmaa väitel peenest linasest riidest särgipihta kantud piduliku ülikonnaga käiste all, pika särgi peal, ulatudes pikkuselt seelikuvärvi alla (1992, lk 29). Kahjuks ei ole õnnestunud leida, millistele allikatele Voolma oma väites on tuginenud. Raske uskuda, et laiade varrukatega särgipihale veel käised peale pandi. Veel on Voolmaa kirjutanud, et 19. sajandi keskpaiku hakati särgipihtu hoolikamalt õmblema. Neile õmmeldi õlalapid, krae või kaelakant ja pikad krooksuvarrukad ning sellisena hakati neid pidulikus rõivastuses kandma käiste asemel. (1992, lk 29) Kui uskuda Viru-Nigulast pärit kaunilt tikitud särgipiha (vt sele 7) tulmelegendi, siis tehti seda juba 18. sajandi lõpul.

Vaatamata sellele, et Virumaalt on säilinud vaid mõned särgid, on hulgaliselt kirjeldavat materjali saadud välitöödelt. Särki on kantud nii suvistel põllutöödel, vöoga keskelt kinni köidetuna, kui ka alusrõivana käiste ja seeliku all. Virumaa särgid on olnud lõikelt väga erinevad, sõltuvalt kandmisviisist ja paikkonnast.

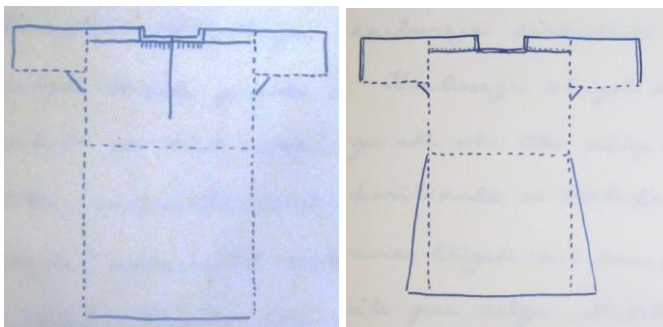

Sele 8. Särgi väljalõikamine kangast (Allikas: ERM EA 3:627)

Näiteks 1923. aastal Viru-Jaagupist kogutud materjalidest võib lugeda, et särgi õlgadepealne oli ilma õmbluseta. Kaelaauk lõigati välja kas ümmarguselt või T tähe kujuliselt (vt sele 8). Varrukad lõigati tagant poolt laiemad, kaenla alla õmmeldi nelinurksed kaenlalapid, et varrukas laiem oleks. Õlalapid ulatusid kaelaauku lõikest varruka õmbluseni. Kaenla- ja õlalapid lõigati riide kõrvalt. Õlalappidele tehti äärtesse särgi värvi niidiga kaks masinaõmblusega sarnast tikkerida. Varruka otstes olid umbes kolme sõrme laiused värvid tikandi ja tagidega, varruka pärad volditi. Kaelaauk palistati, sisse aeti pael, millega sai kaelust koomale tõmmata. Rinnalõige ulatus südameauguni. „Oli hea tissitada lapsi, muud kui võtad välja ja...“. Alumineäär palistati. Harilikult ei tehtud alla äärde mingit lõiget, ainult kui riie kitsas oli. Särgiväel oldi suvel ainult väljas töö juures, kas kodus, mõisas või mujal. Külasse minnes pandi seelik selga. (ERM EA 3:625 – 629).

Ka Väike-Maarja üleskirjutustest võib lugeda, et kõige vanematel särkidel olid krookpaelaga kaelused, mis palavaga tõmmati lahti ning külma ja tuulega trammimale. Varrukad olid lahtise suuga ja ulatusid allapoole küünarnukki. Selliseid särke olevat kantud 19. sajandi algul. (ERM EA 61:271). Küünarnukkideni ulatuvatest varrukatest on andmeid Haljalast (ERM EA 61:409, 459, 466). „Vanaema särk oli linasest riidest, otsapandud küünarnukini ulatuvate varrukatega. Lapid olid õmmeldud õlgadele. Vanaema suri 1914. a. 85. a.vanusena“ (ERM EA 61:409).

Mitmes Virumaa osas on särkidel õlalappe mitte peale õmmeldud, vaid pööratud kaelaaugu seest (vt sele 9). Selle kohta on teateid näiteks Haljalast (ERM EA 61:480), Iisakust (ERM EA 61:15, 40), Viru-Jaagupist (ERM EA 61:333) ning Simunast, Jõhvist, Vaivarast ja idapoolselt Lüganuselt (Voolmaa 1962, lk 216).

Sele 9. Kaelaaugu seest pööratud õlalappidega särgi skeem Iisakust (Allikas: ERM EA 61:40); vaheõmmeldud õlalappidega särgi skeem (Allikas: ERM EA 61:165),

Paulina Tedka Iisakust on rääkinud: „Särk tehti õlaõmblusteta. Kaelaau gust väljalõigatud riba pöörati kummalegi õlale, moodustades niiviisi õlalapid, mis õmmeldi tikkpistes valge linase niidiga särgi külge. Rinnasisselõige oli otse ees, ulatus ligi vööni. Vanematel särkidel olnud kaelaava äär palistatud, palistusest käinud läbi nõör, mis rinna ette sõlme seotud“ (ERM EA 61:15).

Simuna kihelkonnas on aga esinenud vahele õmmeldud õlalappidega särke (vt sele 8). „Särgi pihal lõigati õla pealt riie lahti, õlalapp õmmeldi vahele. Kaelaauku enam juurde ei lõigatud, õlalapiga anti kaelaaugu sügavus“, on rääkinud 90-aastane Kai Böckler oma vanaema särgist (ERM EA 61:164). Kinnist särgil ei olnud, kaelaauk ääristati ühekordse lihtpiluga, mis kinnitas pööratud serva. Samasugune pilu oli ka varrukas. Varrukas oli sirge, ühtlase laiusega. Kaenla

all kaenlaaluse lapid (Ibid). Vaheleõmmeldud õlalappidega särgi kohta on teateid ka Väike-Maarjast (ERM EA 61:314).

Samas olid paralleelselt kasutusel ka eelpool kirjeldatud sisselõigatud kaelaugu ja pealeõmmeldud õlalappidega pikkade varrukatega särgid (ERM EA 61:209). Õlalappidega särke peeti ilusamateks ja tugevamateks ning nad istusid paremini ega kulunud nii ruttu läbi (Voolmaa 1962, lk 216).

3.3 Käised

Käisteks kutsutakse valgest linasest riidest õmmeldud naiste lühikest ja laia varrukatega pihakatet, mida kanti särgi peal. Kasutatud on veel nimetusi *käiksed*, *käisped*, *käispeed*, *käispää*, *käispihad* (vt lisa 2). Põhja-Eestis asendasid käised vanaaegset pikkade varrukatega särki (Kurrik 1938, lk 89) ning neid võib pidada naiste rahvarõivakostüümi üheks eripärasemaks osaks. Tegumoelt sarnanesid käised Lõuna-Eesti naistesärkide pihaosaga, kuid olid lühikesed, kattes rinna ning jättes alaääre ja seelikuvärvli vahelt särgi umbes kämblalaiuselt nähtavale (Voolmaa 1992, lk 29).

Üldiselt õmmeldi käiste piht kahekordselt kokkumurtud valgest linasest riidest, õlaõmblused puudusid. Õlgadele õmmeldi õlalapid, mis kinnitati tavaliselt tikkpisteridadega, mõnikord kaunistati lisaks tikandiga. Krae oli täisnurkne, valmistatud kahekordsest riskülikukujulisest riidetükist. Esi- ja tagatükk kurrutati peentsse püstkurdudesse ja ühendati kraega, kaenla alla õmmeldi nelinurkne kaenlalapp. Varrukad valmistati riskülikukujulisest riidetükist, mis õla juures kas volditi või kurrutati, varrukasuus kurrutati. Varruka värvel õmmeldi kahekordsest riidest ja kaunistati tikandiga. Rinnalõhandik palistati ning mõnikord lisati äärde tikand. Käiste alas kaunistati tikandiga ja alla äärde kinnitati niplispits. Tikkimiseks kasutati villast, puuvillast, linast, jõukamad ka siidiniite.

Pidulike ja pühapäevaste käiste piht vajutati kuni tikandini kurdudesse. Käisepiht tärgeldati ning tõmmati spetsiaalsel laual kurrud. Kellel olid tugevad küüned, kriipsutas küünega, kellel polnud,

võis teha ka nõelaga. Pärast leibade küpsetamist pandud kurrutatud käised ahju kuivama (Voolmaa 1992, lk 29). „Ema jutu järele olla käikse kroogid tehtud ümmarguse lauaga ja selle jaoks valmistatud puuga. Küläs olnud sel ajal krookijaks keegi Lutsu eit, kelle juures kõik külakäiksed kroogitud“ on kirjutatud Haljalast pärit käiste legendis (ERM A 509:4650 peakataloog).

Virumaalt pärit ajaloolisi käiseid, käisekirju ja -mustreid on säilinud erinevates muuseumides palju. Valimisse on koondatud lisa 2 alla neid ühtekokku 269. Kihelkondade kaupa: Haljalast 17, Kadrinast 30, Rakverest 14, Simunast kolm, Viru-Jaagupist 39, Viru-Nigulast 23, Väike-Maarjast 23, Iisakust 10, Jõhvist 30, Lüganuselt 40, Vaivarast 29 ning Virumaalt ja Põhja-Eestist 11. Nii mõnedki käisekirjad on õmmeldud lauluraamatu- või luisukottideks, näiteks Kadrina ERM 16389 jne (vt lisa 2).

Lugedes erinevaid allikaid, vaadates jooniseid ja pilte võib märgata, et nii käiste piha pikkuse kui käiste varrukate pikkuse kohta on erinevaid arvamusi. Voolmaa (1992, lk 29) väitel peaksid käised pikkuselt katma rinna, jättes käiste alaääre ja seelikuvärvli vahelt särgi umbes kämlalaiuselt nähtavale, nagu eespool märgitud. Samas võib lugeda Viru-Jaagupi, Simuna ja Viru-Nigula arhiivimaterjalidest ning näha joonistelt (vt sele 2, 4), et käised ulatusid ka vööni (ERM EA 3:645; ERM EA 61:141, 157, 233, 346).

Sele 10. Vaivara naised (Allikas: IM F 723:38)

Kui Voolmaa kirjutab (1992, lk 29), et varrukad olid poolpikad, õieti $\frac{3}{4}$ või $\frac{7}{8}$ pikkusega, siis arhiivimaterjalides kirjeldatakse varrukaid ka pikkadena (ERM EA 61:157, 167, 275, 368) ning Eestimaa neil ja naisel (vt sele 4) võib samuti näha pikki varrukaid. Ka Kreutzwald on kirjutanud jooniste (vt sele 2) kommentaariks, et käiste varrukad olid laiad ja lõppesid

käerandmel vaevalt sõrmelaiuse värvliga (Voolmaa 1959, lk 228). Küllap nii käiste kui varrukate pikkus tegelikkuses varieerus. Siinkohal peaks arvestama ka asjaolu, et mõnikord pärandati käised emalt tütrele, kes ei pruukinud olla ühte kasvu.

Hoopis huvitava näite võib leida Iisaku muuseumi fotokogust (vt sele 10). Kuigi foto vanus ei ole täpselt teada, on Vaivara naiste käiste piha pikkus väga lühike, kuid varrukad on seejuures pikad. Otsides viit piltpostkaarti Vaivara naistest rahvariietes, millest M. Heiberg kirjutas oma vanavara kogumise reisiaruandes (ERM TAp 156:1), osutus sama pildiga postkaart olema ka ERM-is (ERM Fk 255:2).

Käised olid Põhja-Eestis kasutusel vähemalt 18. sajandi lõpupoole, mida ilmekalt tõendavad Eestimaa neiu ja naise pildid (vt sele 4). Kreutzwaldi andmetel olid käised 1842. aastal Virumaal üldiselt kasutusel (Voolmaa 1959, lk 228) ning Jung mainib oma 1883. aasta kõnes, et 30. aasta eest kanti veel Tallinna ümbruses käiseid, mille piht pidi alla poole vööd ulatuma (Jung 1900, lk 449). Kui uskuda tulmelegendide paikapidavust, on ERM-is hoiul mitmeid Virumaa käiseid 18. sajandist, näiteks ERM 15051 aastast 1797 ja ERM A 509:4527 aastast 1770 Haljala kihelkonnast, ERM A 509:4809 aastast 1720 Kadrinast jne (vt lisa 2). Kõige vanemad on pearaamatu järgi Kadrina käised ERM 16199 ja ERM 16212, kogutud 1914. aastal ning vanuseks märgitud 200 – 230 aastat, mis teeb valmistamise ajaks vahemiku 1684 – 1714. Korjamisaruandest võib leida lisateabe, et esimesed nimetatud käised on pärit viiendast põlvest (ERM TAp 142:13) ja teised neljandast põlvest (ERM TAp 142:33). Seega kui uskuda kogujate kirjapandud daatumeid, võisid Virumaal käised kandmisel olla juba 17. sajandi lõpul. Rahvakultuuri leksikoni andmetel hakkasid Eesti naised käiseid kandma arvatavasti rootslaste eeskujul hiljemalt 17. sajandil (Eesti... 2007, lk 111), mis omakorda toetab eelpool toodud järeldust.

Kuigi käiseid kanti Põhja-Eestis juba 17. sajandil, võib lillkirjalisi kaunistusi neil dateerida alles 18. sajandi teise poolde, näiteks linukat ja käiseid kandval Järvamaa naisel 18. sajandi esimesest poolest puuduvad käistel kaunistused (vt sele 18), kuid Eestimaa naise ja neiu piltidel (vt sele 4) 18. sajandi teisest poolest on käistel lopsakas lilltikand (Vunder, 1992, lk 18). Suurem osa muuseumides säilitatavatest käistest on kaunistatud rikkaliku tikandiga, mis katab kitsama või laiema ribana käiste alläärt. Mõnikord on seda riba kutsutud ka käiste *plangiks*, *alaseks* või lihtsalt *kirjaks* (vt lisa 2). Samas leidub üksikuid käiseid, millel puudub kaunistav tikand, näiteks

ERM 18158 Väike-Maarja ja ERM A 276:24 Viru-Jaagupi (vt lisa 2). Tavaliselt kanti selliseid käiseid tööle ning üldiselt olid argipäevased käised kas tikandita või tagasihoidlikult tikitud.

Uhke lilltikandi ja litritega kaunistatud käiseid vaadates tekib paratamatult küsimus, kes need teinud on? Lillkirjad on tikitud madalpistes, joonelemendid varspistes. Lillede südamikud ja õied on tihti täidetud erinevate võrkpistetega. „Niisugust värvide mitmekesisust ja kombineerimisvõimet meie vana rahvapärane käsitöö ei tundnud“, väidab Manninen (1927, lk 308). On selgeid tõendeid, et meie talunaised lasid oma tanude ja käiste kirjad võõrastel tikkida, näiteks saksa naistel, kes tikkides raha teenisid (Ibid). „On kindlaks tehtud, et kõige toredamate, s.o. just siidiga tikitud asjade valmistajad mitte maaeided, vaid mõisa ja linna hantvärgiemandad olid, kes elukutseliselt seda ametit pidasid“ (Neggo 1918, lk 14).

Kuigi algupäraselt on käiste tikkijad olnud võõrad, on ka talunaised neid tikkinud. Õppinud saksa naiste kirjad ära, hakkasid nad neid järgi tegema (Manninen 1927, lk 310). Sageli ei ole võimalik öelda, kas tikand on talunaiste töö või mitte. Haljalast kogutud arhiivimaterjalidest võib lugeda, et „laupäeva õhtul pärast vihtlemist tütarlapsed kogunenud sooja sauna ja peerutule valgel tikkinud käikseid. Üks õpetanud üht, teine teist“ (ERM EA 61:393). Põhjalikumalt on seda teemat käsitlenud Elle Vunder, tuues välja rahvapärastunud kirjade tunnuseid, paikkondlikku eripära ning meistreid (1992, lk 18-27).

Sele 11. Jõhvi käised (Allikas: ERM 17272)

Huvitav on märkida, et osadel Virumaa käistel on seljatagune tikand laiem, kui esiküljel, näiteks ERM 17272 Jõhvi (vt sele 11). Lisaks harvaesinevale geomeetrilisele tikandile, mida peetakse ajaliselt vanemaks, on esitükil horisontaalselt pool seljataguse tikandist (vt sele 11). Nendele huvitavatele käistele on tähelepanu juhtinud ka Manninen (1927, lk 305). Geomeetrilist tikandit, mis on esitükil kitsam ja tagaosas laiem, võib näha ka Viru-Nigula käistel ERM 12612 ja 12674. Seekord ei ole tikandit poolitatud, vaid seljatüki ornament on tikitud suuremalt. Näiteks ERM

12612 käistel on neljast tärnist koosneva rombi diagonaalid esitükil ca 7 x 8 cm, seljatükil aga ca 9 x 10 cm. Seljatagune tikand on mõnikord tikitud suuremalt ka lilltikandi korral. Näiteks Lüganuse käistel ERM 14377-3 on esitüki tikandi laius 5,5 cm aga tagatükil 6,5 cm.

Eriilmelised on käised, millel lisaks äärepitsile esineb ka vahepits, mis asub äärepitsiga paralleelselt, kuid veidi kõrgemal, nii et kahe pitsi vahele jääb riideriba. Sellistest käistest on näiteid Viru-Nigulast ERM 12709, Iisakult ERM 140 ja Lüganuselt ERM 14377-1 (vt lisa 2).

Sele 12. Ristpistes käised Vaivara (Allikas: ERM 15583)

Simunast on meenutatud käiseid, mille tikand oli ristpistes, kiri vöödega sarnane ja paigutatud käiste aläärde ning rinnale kummalegi poole kinnist ülevalt alla. Kaunistuseks olid litrid. Selliseid käiseid kanti triibuseelikuga (ERM EA 61:167). Ristpistes punase ja sinise linasega on tikitud ka Vaivara käised ERM 15583 (vt sele 12).

Sele 13. Jõhvi käised üldvaade ja detail (Allikas: AM 143163 E905)

Siiski on suurem osa käistest kaunistatud lilltikandiga, millele tihti lisati litrid. Metallist litritega kaunistati eelkõige käisealase tikandit, kuid ka õlakuid, kraed, rinnalõhandiku serva ja isegi varruka värvlite tikandeid, näiteks Kadrina käised ERM 16327 ja Viru-Jaagupi käised ERM 10388 (vt lisa 2). Silma paistab, et eriti ohtralt on litreid lisatud just valge tikandi korral.

Lähemal vaatlemisel võib märgata erisusi Virumaa lääne- ja idaosas. Mitmetel idapoolsete kihelkondade käistel on krae nurgad, rinnalõhandiku serv, varruka ühendusõmblus pihaga ning värvlid kaunistatud värviliste tikitud ristidega, näiteks ERM 17782 Lüganuse, ERM 17300 Jõhvi, ERM 15478 Vaivara jne (vt lisa 2). Jõhvi käistel AM 143163 E905 on varruka ühendusõmblusele tikitud ristidele lisatud ka litrid (vt sele 13).

Huvitavat detaili võib märgata Carl Timoleon von Neffi maalidelt „Eesti tüdruk kanu söötmas“ ja „Eesti naine lapsega“ (vt sele 14), kus käiste varrukasuus on sinised ja roosad ehispaeltest lipsud. Arvestades Neffi tihedat seost Virumaaga võib oletada, et pildidel on kujutatud Virumaa inimesi. Vestluses etnograaf Igor Tõnuristiga soovitas ta seda toredat lisandit ka tänapäeva rahvariiete juures taas kasutada: „mina iga kord kui, kui ehetest räägin, olen pakkunud neid käistele, ja just Virumaa käiste puhul“ (Tõnurist 2014), samu soovitusi on andnud ka Reet Piiri (2014).

Sele 14. Carl Timoleon von Neff „Eesti tüdruk kanu söötmas“ 1839.a. ja „Eesti naine lapsega“ 1850ndad aastad (Allikas: EKM digikogu)

Analoogseid detaile on võimalik märgata ka ERM-is hoitavatel käistel. Näiteks Viru-Jaagupi käiste ERM 10358 varruka värvlitest on läbi pistetud erksinised lõngad, mida on arvatavasti kasutatud värvli kokkusidumiseks. Kadrina käiste ERM A 293:15 varrukavärvlite külge on sidumiseks õmmeldud valge- ja roosakirjud sitsiribad ning näiteid võib tuua teisigi (vt lisa 2). Seega on kunstnik ilmekalt jäädvustanud varrukasuu sidumise kaunistuspaelad, mida tol ajal

arvatavasti kanti, kuid muuseumieksponaatide juures võivad need pisidetailid lopsakate tikandite kõrval varju jääda.

Sele 15. Viru-Jaagupi käised (Allikas: ERM 12039 ja AM 16831 E 1394); Väike-Maarja käised (Allikas: ERM 12920 ja ERM A 293:273) ning Rakvere käiste muster (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XXVIII,5)

Ornamendi poolest on käised üldjuhul erinevate mustritega ning kordusi ei ole palju. Siiski tuleks välja tuua Viru-Jaagupi, Väike-Maarja ja Rakvere kihelkondades kantud käised, mis on ära vahetamiseni sarnased ning erinevad vaid pisidetailides (vt sele 15). Rakvere käised on küll ERM-i fondist kustutatud, kuid mustridetaili foto võib leida 1938. aasta rahvarõivaraamatust (Kurrik 1938).

Samuti võib sarnasust näha Kadrina ja Rakvere kihelkonna käistel (vt sele 16), mida võib loomulikuks pidada, sest tegemist on naaberkihelkondadega.

Sele 16. Kadrina käised (Allikas: ERM 4708) ja Rakvere käised (Allikas: ERM 18212)

Mitmete käiste puhul torkab silma, et tikandi riba on kästepihale eraldi külge õmmeldud. Arvatavasti sai nii kasutada hinnalist tikandit korduvalt mitmetel käistel. Mõnedel käistel võib näha aga poolikuid lille motiive, mis paneb otsima ornamendi teist poolt. Tihti võibki selle leida

käiste teiselt poolelt ning mustriosa ühtseks tervikuks sobitades võib ära tunda linukale iseloomuliku mustri. Teadaolevalt olid 19. sajandi keskpaigaks linukad kandmiselt kadunud ning käiste kaunistusena said kaunid tikandid uue kasutuse. Näiteks Rakvere käistel ERM 16013 on käiste seljaosal teine pool mustrist ning muuseumijoonisena on taastatud linuka ornament (vt sele 17). Analoogete näiteid võib leida veel mitmete käiste puhul (vt lisa 2).

Sele 17. Rakvere käised (Allikas: ERM 16013); Rakvere linuka muster (Allikas: MJ 2666); Kadrina käiste detail (Allikas: EVM E146:7)

Pildil olevate (vt sele 17) Rakvere käiste puhul võib välja tuua veel ühe huvitava momendi. Nimelt seljaosa tikand on õmmeldud kokku kolmest osast: äärmised on linuka detailid, mis sobituvad kokku esitükiga, kuid keskel on 43 cm pikkuses kasutatud arvatavasti veel ühte käisetikandit. Lausa viiest osast on aga kokku õmmeldud Kadrina käiste EVM E 146:7 seljaosa tikandkaunistus, kusjuures kokku on kasutatud arvatavasti nelja erinevat käisekirja. Juuresoleval pildil (vt sele 17) on näha kolme erinevat tikandifragmenti käiste seljaosal. Lisaks on oletatavalt käiste alääre kaunistamisest üle jäänud tikandidetailid õmmeldud krae nurkadele. Vaadates käiste üldilmet, mis on nii mõnestki kohast hoolikalt paigutatud, viitab see Virumaa naiste alalhoidlikkusele ja nutikusele kauneid tikandeid eri variantides taaskasutada. Samas on tänase põlvkonna jaoks säilinud erinevad paikkondlikud ornamendid, mis annavad võimaluse rekonstrueerida taaskandmiseks ajaloolistel allikatel põhinevad käiseid.

3.4 Põll

Põllesid on Virumaalt säilinud vähe, kokku 15 ja väga ebaühtlaselt. Kui mõnest kihelkonnast, näiteks Haljala, Viru-Nigula, Väike-Maarja ja Lüganuse ei ole ühtegi põlle, siis Kadrina kihelkonnast on neid koguniski seitse (vt lisa 5).

Voolmaa (1975, lk 131) on kirjutanud, et eeskantav vööst rippuv põll tuli 15. – 16. sajandil mõneks ajaks kõrgemate seisuste moerõivastusse, seejärel levis ning jäi püsima nii linnakodanluse kui talurahva naiste piduülikondades. Toetudes arheoloogilistele põlleleidudele Kaberla ja Pada kalmistutel, on tõendeid, et põlled olid Põhja-Eestis kasutusel juba tunduvalt varem, 12. – 13. sajandil (Rammo 2006, lk 250). Kuna kõik seni teadaolevad põlleleidud on vanusegruppidest 20 – 34 ja 35 – 55 aastased, võib oletada, et pronksiga kaunistatud ilupõll ei kuulunud noorte neidude rõivakomplekti (Ibid, lk 259).

Lisaks eeskantavatele põlledele on Virumaal esinenud vööst puusadele rippuvaid nn puusapõllesid, mida tõendab 17. sajandi algul kirja pandud teade Jõhvi kihelkonnast Toilast, kus puusapõlli kanti mõlemal puusal ning need olid kirjelduse järgi kaunistatud värviliste kirjade ja rahadega villased ribad (Voolmaa 1975, lk 131).

Üldiselt oli põll 19. sajandil eesti abielunaistele kohustuslik rõivaese. Põll kuulunud vaid abielunaistele, neid ei tohtinud seda kanda (Manninen 1927, lk 315). Ka Kreutzwald märgib, et põll ei tohtinud pidulikel puhkudel kunagi puududa (Voolmaa 1959, lk 228). Põlle kui naise tunnuse sai pruut pulmatseremoonia käigus pidulikul linutamisel koos peakattega ning peale seda ei tohtinud ta põlleta olla ei tööl ega peol (Voolmaa 1975, lk 159).

18. sajandil olid üle Eesti kandmisel rohelised põlled, mille alläärt kaunistasid kard- ja punased paelilustused ning mille laia levikut võib seostada 18. sajandi moemõjudega (Voolmaa 1975, lk 139). Virumaa idaosas, Vaivaras, Jõhvis ja Lüganusel on peetud helerohelisi põlli eriti pidulikeks (Voolmaa 1962, lk 223), millele osutab ka Kreutzwald (vt sele 2) musta ümbrikuga kostüümi juures (Voolmaa 1959, lk 228).

ERM-i kogudes on kaks rohelist villasest ostukangast põlle, mille alläär on kaunistatud punaste villaste ja kardpaeltega (ERM A 290:410, ERM A 291:19). Oma tegumoelt ja kaunistustelt sarnanevad need põlled 18. sajandi alguse Järvamaa naise kujutisega (vt sele 18) G.Ränga järgi (Voolmaa 1975, lk 138-139). Roheliste põlled laiaulatuslikule kasutusele viitavad ka sarnased rohelised põlled Tartumaa neil ja naisel (vt sele 18) G. Ränga järgi (Ränk 1962, lk 41, 43). Põlle ERM A 290:410 (vt sele 18) on Voolmaa kasutanud Kuusalu nooriku kostüümis (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 223).

Sele 18. Järvamaa naine, Tartumaa naine ja neiu (Allikas: Ränk 1962, lk 45, 41, 43); põll Kihnu (Allikas: ERM A 290:410)

19. sajandi esimese poole pidulikud põlled olid Virumaal põhiliselt kirjust sitsist või õhukesest valgest puuvillasest nn *klaarriidest*, sageli olid põlled ka pikitriibulise kas koe- või trükimustriga (Voolmaa 1992, lk 33). Mitmeid teateid on valgete linaste põlled kohta. „Põlled olid linased või takused – alati valged“ – võib lugeda märkmetest Viru-Jaagupi kihelkonnast (ERM EA 3:647). Omapärased olid õhukesest valgest marlitaolisest klaarriidest põlled, millele tikiti värviliste villaste lõngadega lilled. Need valmistati hõredast poeriidest, millel olid koemustrilised triibud, ruudud või muu muster (vt lisa 5). Mannineni arvates hakati selliseid põllesid valmistama suurelilleliste poeriidest kretong-põlled eeskujul (1927, lk 319). Muuseumikogudes on säilinud mitmeid näiteid sellistest nooriku- ja linutsipõlledest (vt sele 19).

Sele 19. Kadrina põlled (Allikas: ERM 16009 ja 16171); Iisaku põll (Allikas: ERM A 509:4723)

Tegumoelt olid põlled lihtsad. Põll õmmeldi nelinurksest piklikust riidetükist, mis volditi või kroogiti värvli juurest. See andis põllele alt laieneva kuju. Tavaliselt oli põll seelikust lühem, kuid laius oli erinev. Ostukanga puhul võis põlle laiuseks olla kanga laius nagu näiteks Vaivarast pärit põlled ERM 15585, mis paistab silma nutika värvilahenduse poolest. Ca 0,5 cm laiuse

värvli otsad on põlle servas pahemale poole tagasi keeratud, moodustades aasad, mille külge arvatavasti kinnitati teisest materjalist paelad. Ühel perenaisel oli tavaliselt mitu põlle. Leena Normak Lüganuselt mäletas, et tema vanaemal olnud kogunisti 12 põlle (Voolmaa 1992, lk 33). Tööpõlled olid lihtsad ja takused, pidupõlled uhkemad. Kui tehti meestele takust püksiriiet, siis sinna otsa kooti naiste põlle jagu ka. Tüdrukud kandsid põlle ainult kodus töö juures (ERM EA 61:282).

3.5 Peakatted ja ehted

Virumaa naiste peakatted on olnud väga erilmelised. Tore, et pea kõikidest variantidest on muuseumides säilinud ka esemelised näited. Manninen (1927, lk 33) peab peakatet eesti naiste ülikonnas kõige karakteristlikumaks osaks, kuna see avaldas kandja isikut ning sellest võis välja lugeda, kas ta oli neiu või naine. Abielunaisele oli peakate kohustuslik ning seetõttu on nende peakatete valik mitmekesisem.

Neiud käisid tihti palja peaga või kandsid rätikut, töö juures valgest linasest, kirikus osturätikuid, põhiliselt sitsist (ERM EA 61:181). Kui tüdruk oli jäänud lapseootele, pandi talle pähe naise peakate. Kuusalus olevat lapsega tüdrukule pottmüts vägisi pähe pandud, kuid mütsil ei tohtinud olla äärepitsi nagu abielunaistel (Ibid, lk 34). „Palja peaga ei tohtinud naine süüa ka, siis pidi taevas lõhkema“ on pajatatud Viru-Nigulast (ERM EA 61:160).

Sele 20. Haljala pärg (Allikas: ERM 18027); Kadrina kõrvadega pärg (Allikas: ERM 16315); pärjad Viru-Jaagupist (Allikas: ERM 10384 ja 852)

Neiud kandsid pidulikel puhkudel pärgi, kujult ümmargused võrud, mis tavaliselt kaeti siidipaelaga (vt sele 20). Viru-Jaagupist on teateid, et pärgi tehti haavapuu laastust ja kaeti siidipaelaga, kuid samas oli pärja võrusid võimalik ka 15 kopika eest osta (ERM EA 3:649).

Talvel kirikusse minnes kaeti pärg rätikuga. Väike-Maarjas on pärg olnud ümmargune, punane riie ümber ja sinine lint keskel, sama pael kuklas sõlmes ning pits pärja alumises servas (ERM EA 61:290). Jõhvi pärjal oli papi ümber mitmevärviline litritega äraehitud pael, pikad paelad taga (ERM EA 61:114). Esemelisi näiteid Virumaalt on ERM-is neli (vt sele 20, lisa 3).

Aastal 1807 nägi Chr. H. J. Schlegel Rakvere lähedal kõrtsmiku tütarde peas tohtpärgi: „Üks oli tükikese valget, kahe sõrme laiust kasetohtu rõngakujuliselt kokku käänanud, et sellega nagu diadeemiga juukseid ülal koos hoida; teine oli mässinud üle samasuguse valge laastu veel tükikese punaseks värvitud villast paela või riidet, mille mõlemad otsad taga alla rippusid“ (Viires 2001, lk 97). Ühed omanäolisemad olid nn kõrvadega pärjad, mida kanti Kadriinas ning said oma nime külgedel olevatest ja ettepoole laiali hoidvatest pärja laiustest „kõrvadest“ (vt sele 20), kusjuures nendel pärgadel ei olnud paelu taga (Manninen 1927, lk 41).

Nagu juba eelpool mainitud, olid naiste peakatted mitmekesisemad kui neidudel. Tüübilt erinevad peakatted olid näiteks rätik, linuk, otsiktanu, lilltanu ja pottmüts, mis omakorda võisid tanu väikestele erinevustele jaotuda eraldi nimetuste alla.

Kreutzwald on oma Virumaa rahvariiete kirjelduses pööranud erilist tähelepanu naiste peakatetele. Kõige vanemaks peab ta *rätti*, mis seoti kahe kokkukeeratud juuksesalguga nii osavalt pähe, et kinnitused näha ei jäänud. 1830ndate aastate algul nähti Viru-Nigula kirikus veel mõnda vana naist sellise peakattega – kuna nad oma pulmapäeval olid nii ehitud, siis öeldi: „selle tanuga, millega meid linutati, peame ka mulda minema“ (Voolmaa 1959, lk 227).

Sele 21. Alutaguse erinevad tanud: võru tanu, tutik ja harjakas (Allikas: ERM EJ 79:4)

Veel mainib Kreutzwald *võru tanu*, *tutikut* ja *harjakat* (vt sele 21), mis tüübilt sarnanevad otsiktanuga (vt sele 22). Võru tanu kujutas endast ühevärvilise siidiga kaetud võru, mille ülemisel ja alumisel äärel oli kuldpael, tanu põhi aga valgest linasest riidest. Tutikul oli eest kõrgem, tagapoole kitsenev võru kaetud tikandiga valgel linasest riidel, tanu põhi sarnaselt võru tanuga valgest linasest riidest ning kaelale allarippuv *tanu saba*, mille otsas lahtistest

siidiniitidest narmad. Harjakas oli tutikuga sarnane, vaid võru oli eest ja tagant ühekõrgune, kusjuures parempoolsel joonisel olevat ühevärvilise võru ja nelja lindiga tanu olevat kantud Simuna kihelkonnas veel 1842. aastal (Voolmaa 1959, lk 229).

Sele 22. Otsiktanu Väike-Maarja (Allikas: ERM 13167); lihttanu Simuna (Allikas: ERM A 291:439); tanu saba ehk lakk (Allikas: ERM 10361)

Otsiktanu Väike-Maarjast ERM 13167 ja lihttanu Simunast ERM A 291:439 on tüübilt mõlemad otsiktanud ning sarnanevad Kreutzwaldi poolt kirjeldatud harjakaga (vt sele 21). Viimast on Voolmaa (1959, lk 234 ja Kreutzwald, Voolmaa 2012, lk 49, 53) pidanud tutiktanu sarnaseks, kuigi tanu võru on nii eest kui tagant 8 cm lai. Viru-Jaagupist on säilinud otsiktanule iseloomulik tanu saba ehk lakk (vt sele 22).

Kreutzwald kirjeldab veel tähelepanuväärset naiste peahet (vt sele 23), mis koosneb kahest osast: kitsast kullavärvilisest võrust, nimega *otsik* ja valgest tikitud otstega linasest rätist, nimega *pea-rätt* ehk *linakas* (Voolmaa 1959, lk 232 - 233). Tänapäeval tuntakse sellist pakatet nimetuse *linuk* all, millest on põhjaliku artikli kirjutanud Hilja Sild (1969). Kreutzwaldi andmetel oli linuk 1842. aastaks kandmiselt kadunud (Voolmaa 1959, lk 233). Kuigi ERM-is on hoiul vaid üks linuk Iisakust (vt sele 23) ja üks Virumaalt (vt lisa 3) tõendab linuka tikandite kasutamine käiste ja tanude kaunistamisel selle peakatte levikut ka teistes kihelkondades, näiteks Haljalas, Kadrinas, Rakveres jm (vt lisa 2, 3).

Sele 23. Alutaguse talunaine iseloomuliku peakattega (Allikas: ERM EJ 79:2); linuk Iisaku (Allikas: ERM 122); tanu Iisaku (Allikas: ERM 137)

Lisaks eelpool kirjeldatud tanudele on Virumaal kantud nn *lilletanu* (vt lisa 3). Arvatavasti on sarnast tanu kujutatud rohelise seelikuga kostüümis Kreutzwaldi kirjelduses (vt sele 2), kuid õigustatult on Kreutzwald oma kommentaarides joonist kritiseerinud, et see ei ole hästi õnnestunud. Siinkohal tuleks lisaks mainida, et lilletanu ehk Kreutzwaldi järgi *terav tanu*, oleks sobinud rohkem pikitriibulise seelikuga ning linuk, kui vanem peakate, rohelise seelikuga kostüümile, millele on juhtinud tähelepanu ka Voolmaa (1959, lk 245).

Virumaalt pärit lilltanusid, tanukirju või –mustreid tuli kokku 171, mis on koondatud lissasse 3. Kihelkondlik jaotus on väga erinev. Kui näiteks Haljalast ja Simunast on saadud vaid kaks lilltanu, siis idapoolsetest kihelkondadest kordades rohkem: Jõhvist 33, Lüganuselt 42 ja Vaivarast 25, mis võib kõneleda sellest, et idapool olid tanud kauem kandmisel.

Kujult on tanud põhiliselt kahte liiki: ühed on pikema sopiga püstiseisvad *püst-* ehk *tornitanu*, mille ääres on umbes kahe sõrme laiune punane pael, mille peal kuld- ehk kardpits, teised aga väikesed *kikk-tanud*, millel puudub kardpits punasel paelal ning eesääres on värvilise villase lõngaga ristid üle ääre õmmeldud (Kurrik 1938, lk 89). Kui Virumaa läänepoolsemates kihelkondades on tihti kasutatud nimetust *lilltanu* või *lilletanu*, siis idapool on tanusid nimetatud ka *nöörtanu*, *laantanu*, *kõrgetanu* ja *krook-* ehk *teravtanu* (vt lisa 3). Laan- ja kõrgetanud on üldjuhul paela ja karraga, kuigi näiteks ühel laantanuks nimetatud Jõhvi tanul ERM A 509:4057 on krook- ja nöörtanudele iseloomulikud ristid eesäärel. Kuna idapoolsetest kihelkondadest on kogutud palju tanusid, eseneb mitmeid ornamendi kordusi. Üht populaarsemat kirja võib näha Iisaku tanul ERM 137 (vt sele 23), mida kohtab ka mitmel Lüganuse ja Jõhvi tanul. Samuti iseloomustab idapoolseid Virumaa kihelkondi erinevalt läänepoolse osaga villase tikandiga tanude rohkus ning tanu eesäärele tikitud ristid.

19. sajandi keskpaigas hakatakse Virumaal kandma ka *pottmütse*, mis Harjumaal ja Tallinna ümbruses juba 18. sajandil käibel olid (Voolmaa 1992, lk 35). Pottmütse on vaieldamatult Virumaa naiste peakatetest muuseumides kõige rohkem. Seetõttu on lissas 9 esitatud neist valik ERM-i esimese 20000 eseme hulgast, Haljala kihelkonnast on valimis ka hiljem kogutud esemeid. Pottmütse on palju ja väga erinevat värvi, valgest mustani.

Näiteks Väke-Maarjast on teada, et igapäevased mütsid olid harilikult hallikirjust sitsist, ilma paelte ning treemlita, ainult pael ääres. Käimamütsid olid aga uhked, siidist ja pikkade paeltega,

treemel ääres ning maksid viis rubla, kusjuures lehma hind oli siis umbes 25 rubla. Jahedama ilmaga välja minnes pandi mütsile rätik peale, jättes mütsi otsmikupoolse osa vabaks. Rätik seoti lõua alla sõlme ning kinnitati pealael nõõpnõelaga mütsi külge, et see alla ei libiseks. (ERM EA 61:291)

Kuna pottmütsid valmistati ostukangast ning üldjuhul ka mütsid ise osteti, võis juhtuda, et samast kangast valmistatud pottmütse kanti erinevates kihelkondades (vt sele 24, lisa 9), kusjuures piltidel kujutatud sinistel pottmütsidel on isegi kanga mustripaigutus sarnane. Paljude Virumaal kantud pottmütside valmistamiskohaks on tulmelegendides märgitud Rakvere (vt lisa 9), millest võib olla tulnud ka mütsi nimetus *Rakvere müts*. Lüganuse kihelkonnas on mitmete mütside tegijaks märgitud mütsimeister Miili Soonurmes.

Sele 24. Sarnasest kangast pottmütsid Rakverest ja Kadrinast (Allikas: ERM 13235 ja 11057); tikitud pottmüts Kadrina (Allikas: ERM 16362)

Siiski peab siinkohal välja tooma ühe teistest erineva pottmütsi näite Kadrina kihelkonnast (vt sele 24) ERM 16362 18. sajandi algusest, kus punasest siidist katteriidele on tikitud värviliste ja kardlõngadega lilltikand.

Sarnaselt peakatetega on ka ehetel tähtis osa naiste seisusliku staatuse väljendamisel. Seetõttu on siinkohal paslik põgusalt peatuda ning vaadata, milliseid ehteid kanti. Ehetel on teisigi tähenduslikke sõnumeid, millest üks tähtsamaid on kindlasti maagiline tähendus, kuid samas võivad ehted olla kommunikatsioonivahendiks, kandja päritolu, hetke meeleolu ja toimuva sündmuse kajastajaks (Kirme 2002, lk 7 – 8). Kuidas ajalooliselt ehteid kanti, võime näha vanadelt joonistelt, maalidelt ja fotodelt (vt sele 4, 14, 18, 21, 25) ning lugeda arhiivimaterjalidest.

Laialt levinud olid kurguhelmed, mida kandsid kõik naised nii argi- kui pidupäevadel, nii päeval kui öösel, kusjuures helmed jäid kandjale kaasa ka surmajärgsesse ellu (Piiri 2011, lk 3). Lisaks igapäevastele kurguhelmestele kanti helmekeesid, mis võisid koosneda mitmest helmereast ning mõnikord lisati helmeste vahele kannaga rahasid. Juuresoleval fotol (vt sele 25) on näha, et kannaga rahasid kinnitati ka hõbeketi külge.

Sele 25. Gustav Adolf Hippus „Eesti pruut“ 1852 (Allikas: EKM Digitaalkogu EKM j 153/47); H. Tiidermann „Rahvariietes tütarlaps Rakverest“ 1902 fotoalbumist *Estonica* (AM 13741 342 F 11684 116)

Rinnaehetest kanti *preesi* ja *kuhiksõlge*. Preesiks kutsutakse 17. – 19. sajandil Eestis levinud lamedat ja sakilise servaga ehet, mille üldkujundus on tuletatud akantusest või õiemotiividest (Kirme 2002, lk 92). Preesiga kinnitati käiste kaelus ning need olid igaühel. Virumaal on kantud ka silmadega preesi, mis olid kas nelja või kuue punase kiviga. Uhkemaks rinnaehteks olid hõbedast kuhiksõled, mida ei saanud endale just kõik lubada, vaid jõukamad. Kirme peab kuhiksõlge ainulaadseks ja lokaalseks nähtuseks, mis kujunes kergelt kumerast rõngassõlest 18. sajandi teiseks pooleks (Ibid, lk 107). Eesti pruudil on maalil (vt sele 25) näha nii kurguhelmeid, preesi, silmadega preesi kui ka kuhiksõlge.

Virumaal kantud erinevaid ehteid on muuseumides palju säilinud. Peatükis 6 on iga kihelkonna all toodud lisaks mõned pildilised näited antud kihelkonnas kantud ehetest ning kirjeldatud nende kandmistraditsiooni vastavalt kihelkonna tavale.

3.6 Vööd ja paelad

Virumaal nagu mujalgi Eestis kandsid naised kirivöösid, mis olid valge linase põhjaga ning värviliste korjatud kirjadega. Ülevaate erinevatest eesti vöödest, sealhulgas kirivöödest annab Eevi Astel raamatus „Eesti vööd“, kus ta kirjutab kirivööde kasutuseletulekust juba 12. – 13. sajandil (1998, lk 55). Rahvakultuuri leksikoni põhjal olid kirivööd tuntud hiljemalt 13.sajandil (Eesti...2007, lk 87). Naised kandsid vööd nii särgiväel käies kui ka seelikut kandes. Viru-Jaagupist on kirjutatud, et vöö tehti umbes kolme sõrme laiune, 30 – 40 lõnga ja nii pikk, et see kolm korda ümber keha ulatas, tema otstarve oli seeliku ülevalhoidmine, kusjuures naiste vööd kutsuti ka „vaimu vööks“, sest seda kõige enam naisterahvaste poolt „vaimuks“ käies ehk mõisatööl tarvitati (ERM EA 3:605).

Teadaolevalt topiti vöö otsad Põhja-Eestis vöökordade alla, nii et ülemine kord tuli pooleks alumise peale ja otsad pisteti kordade alla ega jäetud rippuma (Manninen 1927, lk 366). Vööd tehti linase ja villase lõimega, koelõng oli linane. Muster tekkis nendest villastest lõimelõngadest, mida üles korjati. Nii jäi üks vöö pool villasem, mis oli „hüva“ pool ehk pealmine (Ibid).

Virumaalt pärit vööid on erinevatest muuseumidest valimis 226 ning need on koondatud lissasse 4. Mitmetel vöökirjadel olid oma kindlad nimed. Näiteks tunti *kilpsilma-* ja *saehambakirja* (ERM 18204 Rakvere), *lambasilmakirja* (ERM 12601 Viru-Nigula), *lauajala-* ja *veskirattakirja* (ERM 18023 Haljala), *rehapääkirja* (ERM 15028:2 Haljala). Hästi levinud oli *kolmekirja* vöö (vt sele 26), mille nimi tuli sellest, et vöö kirjas „kolm haralist tähte kolmnurgana korduvad“ (ERM 18167 Viru-Jaagupi peakataloog). Sellise kirjaga vööid võib leida kõigis Virumaa läänepoolsetes kihelkondades, näiteks ERM 18194, 18222 Rakvere, ERM 18177 Simuna jne, kuid mitte idapoolsetes (vt lisa 4).

Sele 26. Kilpsilmakiri Rakvere (Allikas: ERM 18204); kolmekirjavöö Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 18167); säärepaela joonis Viru-Jaagupist (ERM EA 3:659)

Säärepaelu kandsid naised ainult sukkade hoidmiseks, mis seeliku alt üldiselt välja ei paistnud ning võisid seetõttu olla ka ükskõik missugused nõõrid (Manninen 1927, lk 373). Viru-Jaagupist on meenutatud, et sukapaelu kandsid naisterahvad sukkade peal, et need maha ei vajuks, mustriks harilikult kalasabad (ERM EA 3:607), nagu juuresoleval joonisel näha (vt sele 26). Virumaalt kogutud naiste ja meeste säärepaelad on koondatud lisasse 10, neid sai kokku 36.

3.7 Jalakatted

Vanemateks jalakateteks olid nelinurkse kujuga riidetükid *jalanartsud*, mis seoti ümber jala. Lahtiste *säärenartsude* järel tulid umbsed *kaltsud* ja *säärised*, mis olid kas riidest kokku õmmeldud või varrastel kootud nagu sukasääred. Kaltsud olid kootud sääristest vanemad. Need valmistati kolmnurksest riidetükist ning neid kandsid nii naised kui mehed. Vaivarast mainitakse, et *kaltsumused* olid takusest riidest säärikud, mida naised muiste jalas kandsid (Manninen 1927, lk 435 – 436). Vanemad eesti sukad olid õmmeldud riidest.

Aja jooksul asendati jalanartsud *kapukatega*. Sokid ehk kapukad ja nendega koos säärised olid laialt levinud jalakatted, sääriste kandmine ilma sokkideta oli naistel suve ajal tavaline, siis ei löönud märg seelikuäär vastu säärt (Ibid, lk 440). Viru-Jaagupist on kirjutatud, et naised kandsid ka vanu sukasääri, millel põiad alt ära lõigatud (ERM EA 3:655).

Sele 27. Sokid Jõhvi (Allikas: ERM A 509:3174); Kadrina sukk (Allikas: ERM 16025 b); Viru-Jaagupi sukad (Allikas: ERM A 509:3352 ab)

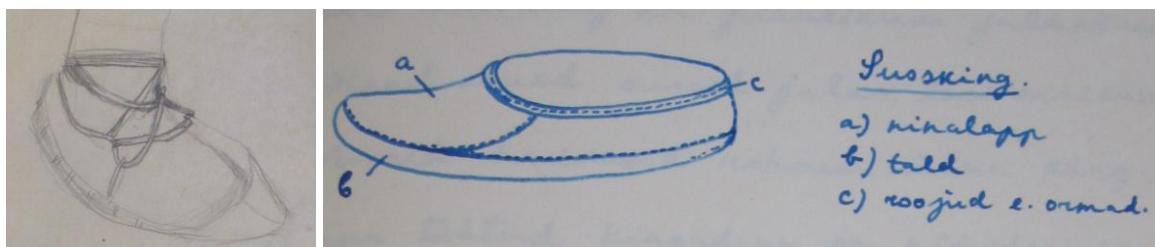
Kreutzwaldi Alutaguse naise rahvarõivaste kirjelduses ja joonisel (vt sele 2) võib näha, et 19. sajandi keskel kanti Virumaal valgeid sukki, mille sääre alaosas oli kirjavööd (Voolmaa 1959, lk 229). Kahjuks ei ole selliseid sukki Virumaalt säilinud, küll aga on Jõhvist pärit sokid ehk kapukad ERM A 509:3174, kus võib ära tunda sarnase sinise ja punase kirjaga kitsa kirjavöödi madalal säärel (vt sele 27).

Üldiselt on Virumaa sukkadest vähe säilinud, vaid viis sukka, kaks paari sokke ja kaks sukakirja (vt lisa 8). Kõik esemed on küllalt hilise päritoluga, kas 19. sajandi lõpus või 20. sajandi algul tehtud. Samuti napib kirjeldavaid andmeid. Arhiivimaterjalidest võib lugeda, et põhiliselt kanti kas ühevärvilisi või lihtsaid põiktriibulisi sukki. Näiteks Jõhvist on teada, et naiste sukad olid villased potisiinised, lihtsalt kootud (ERM EA 61:115). Potisiinistest ja sinihallidest villastest naistesukkadest on teateid ka Simunast (ERM EA 61:182), kus 19. sajandi lõpus kooti ka püsttriibulisi – kaks parempidi, kaks pahempidi, sukki aga ka pitsilisi suvesukki, mis algul olid villased, pärastpoole linasest lõngast, kusjuures pitsukad värviti sibulakoortega kollakaks (Ibid, lk 182 - 183).

Triibuliste seelikute kandmise ajal olid sukad valdavalt põiktriibulised (vt sele 27), kusjuures triipudes kasutati erinevaid värve, näiteks halli ja musta, enamasti aga halli ja sinilillat Väike-Maarjas (ERM EA 61:295) või halli ja punast triipu Viru-Nigulas (ERM EA 61:160). Ka valgeid sukki kanti, need olid kas lihtsad või pitsi moodi kootud pitsukad, mida kandsid nii vanad kui noored (ERM EA 61:295). Töösukad olid siledad, kas valged või hallid. Vanematel sukkadel oli alumine osa triibuline, ülemine osa ühevärviline. Sukki hoiti üleval säärepaeltega, mis tavaliselt olid tehtud kalasaba mustris, kuid mõnikord tarvitati paelteks ka pehme riide ribasid. Suvel kanti lihtsaid valgeid linaseid sukki. Kuna pakse jalgu peeti ilusateks, on Viru-Jaagupist kirjutatud, et vahel pandi kaks paari sukki jalga, et sääred paksemad paistaks – all muidugi igapäevased sukad (ERM EA 3:657).

Põhiliselt kanti 18. sajandil jalas talvel pastlaid ja suvel viiskusid, kuid andmeid pastelde kohta leidub juba A. Oleariuselt 17. sajandi esimeselt poolelt (Astel 1967, lk 189). 19. sajandil hakati pidudel ka musti kingi kandma, kuigi ka 18. sajandil võis kingi näha, nagu 1722. aasta Järvamaa Esna mõisa kaardil oleval neiul (Ibid). Simunast on kirjutatud, et kingad, ummiskingad ja poolsaapad olid pidulikud jalanõud ja sedagi eeskätt jõukamatel. Külmal ajal mindi pasteldes, soojal ajal paljajalu kiriku juurde ja seal pandi kingad jalga. Ummiskingi tegid külakingsepad.

(ERM EA 61:183 – 184). Viru-Jaagupist on kirja pandud, et viisud valmistati niintest. Heinaajal kandsid neid kõik, vaesemad, kes pastlaid ei jõudnud osta, ka talvel. Pastlad olevat vanemal ajal tehtud parkimata nahast, kirikupastlad pargitud nahast, hiljem aga kõik pargitud nahast (ERM EA 3:567).

Sele 28. Pastla paelte sidumine (Allikas: ERM TAp 321, lk 135); susskingi joonis (Allikas: ERM EA 61:144)

Viru-Nigulas kandsid naised ka susskingi (vt sele 28). Poest sai pargitud nahka, isa tõi 2-3 rubla eest sussinahka, tegi perele sussid jalga (ERM EA 61:143). Susskingi kanti tööjalanõuna peaaegu 20. sajandi keskpaigani (Ibid, lk 144). Susskingade kandmisest on kirjutatud ka Haljalast (ERM EA 61:427, 455, 479, 487).

3.8 Kampsunid ja üleriided

Kampsuniteks kutsuti potisiinise villasest riidest ümber keha hoidvaid jakke, millel oli lahtine rinnaesine ning hõlmad kinnitati eest haakidega. Virumaalt on muuseumi kogudes vähe, vaid 11 kampsunit (vt lisa 6), mida võib põhjendada käiste laialdase leviku ja kandmisega. Kanti ju kampsuneid särgi, mitte käiste peal. Villased potisiinised kampsunid kuulusid piduliku riietuse hulka ning kanti pikitriibulise seelikuga.

Kampsuni vöökohale on õmmeldud kas kitsamast või laiemast riideribast volditud äär, mida kutsuti *seesideks*. Sõltuvalt voldide paigutusest nimetati ka kampsuneid *pidevseesiline*, kui kampsuni äär oli ühtlaselt volditud ning *rühmseesiline*, kui voldigrupid vaheldusid voltimata pinnaga (vt sele 29). Seesid võisid olla kaharad või lappi pressitud, ehk *lappseesid*, kusjuures

nende hari võis olla pressitud ainult ühele poole, nii et need langesid soomusetaoliselt üksteise peale või suundusid oma alusest sümmeetriliselt mõlemale poole (Manninen 1927, lk 281).

Simunast on meenutatud, et kampsuniga pandi kolmnurkne valgest linasest riidest rätik kaela. Rätiku nurk jäi seljal kampsuni peale, ees otsad seoti kahekordsesse sõlme, nurgad jäid kurguaugu katteks. Virgemad õmblesid rätikule pitsi ümber, mõnel olid ka kolmnurksed poeriidest rätikud (ERM EA 61:174). Tööl aga oldi valge linase seesidega kampsuniga, seelik oli siis kas must või valge linane (ERM EA 61:173).

Sele 29. Pidevseesidega kampsun Simuna (Allikas: ERM 9573); rühmseesidega kampsun Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 447:276)

Põhiliseks üleriideks 19. sajandil olid pikk-kuued ning neid kutsuti *vooledega kuued* ehk *voolekuued* (EA 61, lk 287), aga ka *vollidega kuued* (ERM EA 61:174). Pikk-kuubi kandsid nii naised kui mehed ning lõikelt olid need sarnased.

Sele 30. Jõhvi pikk-kuub ERM A 509:2171 püsinäitusel (Allikas: ERM Fk 2887:482); Viru-Jaagupi naine (Allikas: ERM EJ 79:8); Simuna kaapotkuub (Allikas: ERM A 291:438)

ERM-i kogudes on kaks üsna ühesugust naiste pikk-kuube Viru-Jaagupi kihelkonnast ERM 13132 lambapruuni ja ERM A 293:1 potisiinist värvi (vt lisa 6), mis sarnanevad Õpetatud Eesti

Seltsile (ÕES) 1859. aastal saadetud joonisel kujutatud pikk-kuuega (vt sele 30). ERM-i püsinäitusel võib näha Jõhvi pikk-kuube ERM A 509:2171 (vt sele 30). Kõik need pikk-kuued on kaunistusteta ja eest ühe haagiga kinnitatud. Küül aga võib lugeda Viru-Jaagupi meenutustest, et naiste potisiinistel pikk-kuubedel olid tinanööbid ees (ERM EA 61:336) ning musta pikk-kuube 24 tumeda plekknööbiga parema hõlma äärel on kantud Kadrina kihelkonnas (ERM A 308:18 peakataloog).

Simunast on meenutatud, et *vollidega kuued* olid isemoodi õmmeldud, vollid selja taga. Materjaliks täisvillane vanutatud kalev, kas potisiinine või vahel ka must. Riie oli nii kõva, et suured riided käisid inimese põlve ja rohkemgi. Kuub, hoidis taljesse, eest rinnad lahti, katteks pidi rinnarätt olema. Kaks vollirida oli taga, puusade pool, kummaski vollireas kolm volli püsti, vastamisi niidiga läbi tikitud. Eest hõlmad hoidsid lahti, vöökohalt haagiga kinnitatud. Mõnel oli ees ka samasugused volliread kui tagagi. Kuub pandi selga jahedama ilmaga. Kui oli väljas käimisi, oli kuub kaasas, pealmiseks riideks, sellega käidi igal pool. (ERM EA 61:174 – 176). Väike-Maarjast kirjutati: selleks, et vollid oleksid hästi sisse vajutatud ja seisaks sabani, tegi üks vana rätsep need niiskeks ja pani vajutuse alla. Vajutuseks oli laud, sellel raskuseks rauatükk või kivi. Vollid istumise alla ei jäänud, olid kahel pool külgedel. (ERM EA 61:287-288).

Ajaliselt hilisemad pikk-kuued olid *kaabutid* ehk *kaapotkuued*, mida kanti kõigis Põhja-Eesti maakondades, kusjuures Simunas kanti neid juba 1850. – 1860ndtel aastatel (Manninen 1927, lk 197). Kaapotkuue pihaosa oli samasuguse lõikega kui kampsunid. Alumine osa koosnes mitmest volditud või kroogitud laiust, mis olid ühendatud pihaosaga. Virumaalt on ERM-is hoiul potisiinine kaapotkuub ERM A 291:438 Simunast (vt sele 30).

Toetudes kogutud Virumaa naiste rõivastuse esemelisele hulgale, arhiivimaterjalides ja esemeuurimustes leiduvale kirjeldavatele lisamaterjalidele, vanadele maalidele ning fotodele, võib kokkuvõtvalt öelda, et informatsiooni on kihelkonniti piisavalt ning see võimaldab koostada ajaloolistele allikatele tuginevaid naiste rahvarõivakomplekte taaskandmiseks.

4. VIRUMAA MEESTE RAHVARIIETE ÜLDISELOOMUSTUS

Virumaa meesterõivastuse kohta nii detailset kirjeldust nagu Kreutzwald naiste rõivastuse kohta andis, kahjuks ei ole. Põhjaliku ülevaate meesterõivastest on andnud Ilmari Manninen (1927) üksikesemetest lähtuvalt, tuues välja rahvarõivakostüümi erinevad osad ning nende piirkondlikud erinevused. Lisainformatsiooni saab ka vanadelt maalidelt, fotodelt (vt sele 3, 31), etnograafilistelt joonistelt, kirjeldustest ning reisikirjadest. Meeste talvist ja suvist rõivastust on kirjeldanud Chr. H. J. Schlegel 1780. aastail ja 1827. aastal (Viires 2001, lk 96). Erinevaid meestekostüüme ning nende kandmisviisi võime näha maalil „Talupojad tantsuhoos“ ning juuresolevatelt vanadelt fotodelt (vt sele 31), mis on küll pärit Harjumaalt, kuid arvestades meeste rõivastuse sarnasust, saab neid illusreeriva näitena kasutada.

Sele 31. L.H.Petersen „Talupojad tantsuhoos“ 1840ndatest aastatest (Allikas: EKM digikogu);
H. Tiidemann „Tüüpiline Põhja-Eesti mees 19. sajandi riietuses u. 1902. a. (Allikas: AM 13741
342 F 11684 306 ja AM 13741 342 F 11684 172)

Meeste rõivastusest on säilinud mitmed etnograafilised joonised kus meestel on seljas kujutatud vatte põlvpükstega (vt sele 32). Joonised ERM EJ 79:12 ja 13 on saadetud 1859. aastal ÕES-le.

Sele 32. Viru-Nigula khk mees eest ja tagant (Allikas: ERM EJ 79:12); Rakvere ümbrusest rahvarõivastes mees eest ja tagant (Allikas: ERM EJ 79:13); Haljala khk mees, akvarell A. Möttus 1926 – 1927 (Allikas: ERM EJ 58:22)

Ülevaatliku kirjelduse meesterahva ülikonna kohta on andnud Julius Kuperjanov 1913. aasta vanavara kogumise reisikirjelduses (ERM TAp 126:2 – 3), kus ta kirjeldab Roela vallas Soonuka külas elava 67. aastase Andres Küüra seletustele tuginedes, milliseid rõivaid mehed 50 aastat tagasi kandsid. Samuti on hulgaliselt kirjeldavat materjali välitööde materjalides (ERM EA-d) ning korrespondentide vastustes.

Sarnaselt naistekostüümidele annab esimese paikkondadest lähtuva rahvariieete üldkirjelduse H. Kurrik ka Põhja-Eesti meestele (1938, lk 90 – 91), tuues välja nii Harjumaa, Järvamaa, kui ka Virumaa sarnasusi ja erinevusi. Kokkupandud Virumaa meeste komplektidest võib leida vaid kaks: Haljala (Ibid, lk 105) ja Viru- Nigula (Ibid, lk 115) kihelkonna meheülikonna kirjelduse, mida autor soovitab kanda ka teistes Virumaa kihelkondades. Erinevate komplektide väike arv on eelkõige tingitud säilinud meesterõivaste vähesuses, millele on viidanud juba vanavara kogujad (ERM TAp 159).

Tõepoolest, kui erinevates muuseumides hoiul olevad Virumaa naiste rahvarõivakostüümi osad tuli jaotada mitmesse mahukasse lisasse, siis Virumaa meeste rõivad on koondatud kõik ühte (vt lisa 7), vaid säärepaelad, mida kandsid nii naised kui mehed on eraldi lisas 10. Järgnevalt vaatame, millistest osadest on koosnenud meeste rõivastus

4.1 Särk

Särk, see oli peaasi, see pidi olema hoolega tehtud, pidi olema ilus riie, hästi valgeks pleegitatud. Tüdrukute kohta arvati Simunas: „see võib mehele minna, kes oskab mehe särki õmmelda, ahjuluuda siduda, kotikangast kududa, seasooli puhastada!“ (ERM EA 61:189). Viru-Jaagupis aga öeldi: „kui ei oska mehe särki õmmelda, ei tohi mehele minna ka!“ (ERM EA 61:371).

Meeste särgid tehti tavaliselt ühest tükist, lühemad kui naiste särgid, mistõttu neil ei olnud küljeõmblustes laiendavaid siilusid, kuid sarnaselt naiste särkidele, olid ka meeste särkidel kaenlalapid. Eest kinnitati särk harilikult vitssõle või preesiga.

Kahjuks on Virumaalt säilinud vaid üks meeste särk ERM 12888 Väike-Maarja kihelkonnast aastast 1878 (vt lisa 7). Õnneks on arhiivimaterjalides mitmeid kirjeldusi, mis annavad ettekujutuse, milliseid särke kanti. Näiteks Väike-Maarjast on teada, et vanematel särkidel oli enamasti väike püstkrae, varrukad ülevalt poolt laiemad, alt kitsamad ja lahtise suuga. Umbes 1879. aastal hakati meeste särkide varrukaid värvlitega tegema, kusjuures värvlitega särgile püstkraed ei pandud, see oli mahakeeratud ja särk kinnitati eest kolme nõõbiga (ERM EA 61:302 – 303). Värvlitega varrukaid peeti paremaks. Näiteks Viru-Jaagupist on kirja pandud: „Uhkem mees – värvlid, liht künnimees, lihtne lahtine varrukas“ (ERM EA 3:667).

Särgid õmmeldi valgest linasest riidest, õlaõmblusteta, T-kujulise kaelaavaga, õlgadele kinnitati tikkpistes õlalapid ning lisati nn *nurklapid*. Nurklappide õmblemiseks lõhestati õlapealse kaelapoolne ots koos pealetikitud õlalapiga ning õmmeldi vahele kolmnurkne lapp (Voolmaa 1992, lk 38). Särkide varrukad olid lahtise suuga, *lihtsuuvarrukad*, Lüganusel, Jõhvis, Iisakus ja Vaivaras ka *vilitsuuvarrukad*, mis lõigati *viiliti*, nii, et kangatükk poolitati poolviltuselt, et sai kaks õla suunas laienevat varrukast (Ibid).

4.2 Vatid, vestid ja üleriided

Vatiks kutsuti lühikest kuube, kampsunit, mis tavaliselt ulatus umbes poole puusani ning seda kanti kintspükste peal. Materjali poolest võib eristada linaseid ja villaseid vatte (vt sele 33). Linaseid vatte kanti suvel ning need valmistati harilikult valgest toimsest linasest riidest nagu püksid, kuid esines ka valge ja sinisetriibulisest linasest vatte, näiteks Haljala kuub ERM 15053 (vt lisa 7). Villased vatid õmmeldi potisiinise villasest riidest nagu pikk-kuued ning kinnitati vasknööpidega, kas ühes või kahes reas. Virumaalt on säilinud vaid üks villane, potisiinise kangast vatt Haljalast (vt sele 33), mis on eksponeeritud ERM-i püsinäitusel. Lisaks eelpool mainitud triibulisele linasele vatile on säilinud ka neli valget kampsunit ehk vatti Rakverest, Viru-Jaagupist (vt sele 33), Väike-Maarjast ja Lüganuselt (vt lisa 7). Tegumoelt on kõik neli sarnased, erinedes vaid pisidetailides. Lüganuse vatil on erinevalt teistest üks rida nööpe. Virumaa vattidele on iseloomulik, et hõlmade alumised nurgad on nurgeliselt või kaarekujuliselt sisse lõigatud (vt sele 32, 33).

Sele 33. Haljala kuub ERM 18193 püsinäitusel (Allikas: ERM Fk 2887:413); linane kuub Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 14544); vest Kadrina (Allikas: ERM 16110)

Vanemad vatid kinnitati kuni kurgualuseni, neil oli püstkrae, kusjuures krae otsad ei ulatunud kunagi kinni. Uuematel vattidel pöörati hõlmade ülanurgad maha ning samuti pöörati maha ka krae, seetõttu reedab mahapööratud krae vati hilisemat päritolu (Manninen 1927, lk 332).

Veste on Virumaalt säilinud vaid üks piduvest Kadrina kihelkonnast ERM 16110 (vt sele 33, lisa 7). Kuna vest ilmus Kesk-Euroopa meesteriituse 18. sajandi lõpul, ei ole see eesti meestelgi kaua kandmisel olnud (Manninen 1927, lk 335). Ka vestide suhtelist vanemaealisust reedab püstkrae ja kuni kurgualuseni kinnised hõlmad, noorematel vestidel olid krae ja hõlmade

ülanurgad maha keeratud. Üldiselt ei kantud vesti ilma vati või pikk-kuueta, mistõttu õmmeldi vesti seljaosa linasest või takusest riidest (Ibid, lk 337).

Viru-Jaagupist on andmeid sininest kalevist või mingist muust villasest riidest vestidest, mille seljatagune oli kodukootud linane (ERM EA 3:671; EA 61:351). Simunast on teateid tumedat värvi vestidest, näiteks musta ja hallitriibulistest (ERM EA 61:236).

Sarnaselt naistele oli ka meeste põhiliseks üleriideks pikk-kuub. Meeste pikk-kuubedest on säilinud ÕES-ile saadetud etnograafilised joonised erinevatest kihelkondadest (vt sele 34). Pikk-kuubede värv sõltus lammaste värvist, kas hallid (Jung 1900, lk 419), pruunid (vt sele 3, 31, 34), mustad (ERM EA 61:341) või valged, millest kirjutas Kreutzwald (Voolmaa 1959, lk 230). Pruunidest pikk-kuubedest, mida kandsid Põhja-Virus nii mehed kui naised, on kirjutanud 1827. aastal ka Chr. H. J. Schlegel (Viires 2001, lk 96 – 97). Potisinised kuued on hilisemad, 18. sajandi lõpp – 19. sajand. Iseloomulikuks kaunistuseks olid väikesed tinanööbid kuue hõlma servas ja ka taskutel, kusjuures neid nööpe ei õmmeldud, vaid nööbi kand suruti läbi kanga ning riide teiselt poolt tõmmati korruga kõikide nööpide kandadest nööri läbi (Manninen 1927, lk 195).

Sele 34. Viru-Nigula khk mees pikk-kuues eest ja tagant (Allikas: ERM EJ 79:7); Viru-Jaagupi khk rahvarõivais mees eest ja tagant (Allikas: ERM EJ 79:21); Rakvere khk rahvarõivastes mees eest ja tagant (Allikas: ERM EJ 79:11)

Kahjuks ei ole ERM-is säilinud ühtegi Virumaa meeste pikk-kuube. Rakvere muuseumile on ilmselt Rakvere Muuseumi Seltsi varadest saadud üks pruun, arvatavasti meeste kaunistusteta pikk-kuub RM 130 E 2:23 (vt lisa 7), mille kohta küll lähemad andmed puuduvad, kuid tegumoelt sarnaneb see Virumaal kantud kuubede kirjeldustele ja joonistele. Kuna esemelisi näiteid Virumaalt napib, tuleb toetuda põhiliselt arhiivimaterjalides säilinud kirjeldustele,

joonistele ja ka naaberkihelkondade näidetele. Näiteks Järvamaa muuseumis on hoiul lambapruun meeste pikk-kuub PM 340 E 65, mis sarnaneb joonistatud Viru-Jaagupi pikk-kuuega (vt sele 34).

Virumaa kuubedel on esinenud punaseid nöörikuunastusi, mille kohta Jung (1900, lk 419) toob välja huvitava argumendi, et värvilised nöörid, millega rahvas oma riideid kaunistanud, olevat pärit orjapõlvest ning mõisnike sunnil märgiks riiete külge pandud, et oma pärisorje ära tunda, kuna sel ajal revisiooni ega valla rulli raamatuid ei olnud. Vastavalt oma tähelepanekutele, toob ta näiteid, et Harjumaa rahval olnud Tallinna lossi järele mustad üleriided, ilma märkideta, Virumaa rahval Rakvere lossi järgi hallid riided, punaste nöörikuunastega, Järva meestel Paide lossi järgi mustad riided punaste nöörikuunastega ja tina nöörikuunastega jne. Hiljem on need riiete piirid segunenud, kuid seal, kus liikumist pole olnud, on näha endist riiet algupärasest puhtuses (Ibid).

Sarnaselt naiste pikk-kuuele kutsuti ka meeste pikk-kuube *vollidega kuueks*. Simunast on meenutatud, et rätsepad näpuga õmblesid potisiinist või segavillast kalevist, milleks kulus ca 10 küünart riiet (ERM EA 61:194). Viru-Jaagupist on aga kirjutatud, et vooledega kuubedel olid tinaöörikuunastid kahes reas, selja taga kolm volli kahes kimbus, kuued ise mustad, hallid või potisiinistid (ERM EA 61:341).

Kui pikk-kuubedest ei ole ERM-is ühtegi esemelist näidist, siis meeste suvistest vaagetest linastest *rüüdest* on säilinud kogunisti neli: üks Viru-Jaagupist ja kolm Jõhvist (vt lisa 7). Põhja-Eests kandsid rüüd tavapäraselt mehed. See oli peamiselt tööriie, mida kanti suviste tööde juures, kuid ka talvel pikk-kuue ja kasuka vahel, et kuub kasukat ära ei määriks (Manninen 1927, lk 200).

Viru-Jaagupist pärit valgest toimsest linasest kangast valmistatud rüü on pikk-kuue lõikeline, vaid seljal olevate vollikimpude asemel on mõlemal pool puusal üks ca 3,5 cm sügavune vult, mis annab rõivale avarust, sest õmblusesse on lisatud laienduseks kolmnurksed siilud. Jõhvist pärit kahel rüül on selja keskosal läbilõige kogu selja ulatuses, ühe rüü ERM 17290 selja keskoht on 10 cm ulatuses läbi lõikamata ning on jäetud siledaks. Mõlemal pool siledat pinda on kuni külgedeni peened voldid, mida Manninen nimetab *kimarusteks* (1927, lk 202).

Ülerõivana kuulub 19. sajandi meesterõivastusse ka *saterkuub*, mida kanti vati peal ning need levisid üle terve Eesti mandriosa. Kadrinas ja Viru-Jaagupis hakati saterkuubesid kandma juba

1850ndatel, Haljalas veelgi varem (Manninen 1927, lk 198). Kui uskuda Haljalast pärit saterkuue ERM A 509:6203 tulmelegendi, siis kanti neid juba 18. sajandi lõpus. Lisaks on ERM-is hoiul kolm saterkuube Kadrinast ning pikk-kuub Jõhvist ERM A 509:6202, mis tegumoelt on naiste kaapotkuue ja saterkuue segu (vt lisa 7).

4.3 Püksid

Suvised meeste püksid õmmeldi takused või linased, talveks kasutati kodukootud villast riiet. Kanti ka nahkpükse, mida peeti jõukuse tunnuseks ja eriti pidulikuks. On teada, et Virumaa talumehed lasknud juba 17. sajandil linnas saksa rahvusest parkalitel püksinahku parkida (Voolmaa 1977, lk 26). Jung (1900, lk 419) märgib, et ka 19. sajandi keskel olid kitsed suuremalt jaolt meie vanemate piimalehmadeks, kelle nahad pargiti ja tehti püksteks ning seda just saksa talupoegade eeskujul, kellel nahkpükste kandmine kõige suuremaks uhkuseks oli. Kolm paari nahkpükste on säilinud ka Virumaalt: kahed Kadrinast ja üks paar Lüganuselt (vt lisa 7), viimast võib näha juuresoleval fotol (vt sele 35), mida olevat kantud ainult tähtsamatel juhtumistel.

Sele 35. Valged suvepüksid Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 57); nahkpüksid Lüganuse (Allikas: ERM 17724)

Sääre pikkuse järgi pikad ja poolpikad püksid on Eestis vanemad. Põlvpüksid tulid kasutusele hiljem, tõenäoliselt 17. sajandi lõpul, kuid kindlasti olid need kodunenud 18. sajandi algul Põhja- ja Kesk-Eestis (Voolmaa 1977, lk 32), aga mitte kõikjal Virumaal. Iisakus ja Vaivaras kandsid mehed kuni linnamoe tulekuni pikki, üleääre palistusest läbipistetud nõoriga ülalhoitavaid või värvelkinnisega pükse (Voolmaa 1992, lk 38; Kodu-uuriija...2014, lk 142). Põlvpükste mood tuli arvatavasti Saksa talupoegadelt, kes 16. sajandi lõpul ja 17. sajandi algul kandsid laiade

kotitaoliste säärtega põlvpükse, mis 18. sajandi algul muutusid kitsasteks *kintpükstesks* (Manninen 1927, lk 345).

Virumaa läänepoolsetes kihelkondades 19. sajandi algul kantud valged linased põlvpüksid olid laiad, värvelkinnisega, säärtel oli värvel vaid põlvepeasel osal ning jalatagune tõmmati krookpaelaga kokku (Voolmaa 1992, lk 38). Sellised on näiteks Viru-Jaagupist pärit kolm paari valgeid suvepükse (vt lisa 7), millest ühte paari, ERM 57 on näha pildil (vt sele 35).

Hiljemalt 19. sajandi alguseks tulid eeskätt Eesti põhjapoolses osas kasutusele kitsad, keha ümbert liibuvad põlvpüksid, mida kutsuti ka kintspükstesks, mida Virumaal kohati ka *kintpükstesks*, *kinkpükstesks* või *kukepükstesks* kutsuti (Voolmaa 1977, lk 34). Kintspükse tehti nii linasest ja villasest riidest, aga ka nahast. Levinud olid potisinised püksid, kuid nende kõrval kanti ka halle ja musti villaseid pükse (Kurrik 1938, lk 91; ERM TAp 126:3). Varasematest pükstest erinesid need selle poolest, et reied lõigati kahest osast, nii et ka piki külgi tulid õmblused ning jalgadevahelist rombi ei olnud (Ibid).

Kintspüksid olid lühikesed, sääred ulatusid natuke alla põlvi. Sääre juures oli nõop, millega kinnitati. Talvised püksid olid villase või poolvillased, ikka koduskootud riidest tehtud (ERM EA 61:319). Simunast on meenutatud, et kintspüksid olid põlvest saati, nii et põlvesilm oli püksisäärega kaetud. Püksisääred lõppesid värvlitega, mille otsas olid nõopaugud ning nendest käisid läbi villased kirjud paelad, mis köideti ümber sääre. Püksisäär käis sukaotsa peale. Talvel olid potisinised kalevist püksid, suvel valged või kirjud linased ja takused. Tööpüksid tehti kirjud, takused, põlve juurest kroogitud, laiad põimitud paelad ümber sääre. (ERM EA 61:192).

19. sajandil said Euroopa moemõjutustest tingituna üldlevinuks nn *lakaga püksid*. Lakaks kutsuti nelinurkset lappi pükstel otse ees. Laka laiusest sõltuvalt eristati *täislakaga* pükse, kus lakk kattis pükste kogu esikülje kuni jalahargini ja oli mõlemast ülanurgast lahtikäiv, ning *pool-lakaga* pükse, kus lakk avanes vaid ühest ülanurgast (Manninen 1927, lk 348). Poole lakaga pükse peetakse täislakaga pükstest hilisemaks (Voolmaa 1977, lk 36). Lakaga pükste säärelõhikud suleti tavaliselt kahe-kolme, mõnikord rohkema nõõbiga, sääreotsa värvel köideti kinni paelaga, kusjuures võisid sääreosa nõõbid üldse puududa ning kinnitamine käis värvliotsa aukudest läbipistetud või säärevärkli peale mähitud villaste säärepaeltega (Ibid).

4.4 Vööd ja paelad

Mehed kandsid Virumaal *võrkvööd* või *võrgelist* vööd, mis põimiti villastest lõngadest käsitsi ilma eriliste abivahenditeta. Põimimist alustati keskelt kahele poole korruga ning lõpetamisel tuli keskkoht kinnitada, et vöö üles ei hargneks. Eesti võrkvööde kohta on andmeid alates 18. sajandi lõpust ning 19. sajandil olid need üldlevinud juba valdavas osas Eestist (Astel 1998, lk 149). Erksal mitmevärvilisel vööil oli ühevärvilise meestekostüümi esiletõstmisel oluline osa, mille hindamist näitab Virumaa rannikualadel levinud vanasõna: „Isa pussik saab pojale, ema helmed tüdrukele“, kusjuures *pussak* ja *pussakas* olid tuntud laia villase meestevöö üldnimetusena (Ibid, lk 147).

Esemelisi näiteid on erinevates muuseumides ligi nelikümmend, mis on koondatud lissasse 7, millest mõned näidised on toodud juuresolevatel pildidel (vt sele 36). Pikk-kuubede vöökohale seoti võrkvööd. Tavaliselt keerati vöö kaks korda ümber keha, kusjuures sidumist alustati eest keskelt, lõpetati samas kohas ning tehti poolsõlm, vöö otsad viidi külje poole, pisteti vöö vahelt läbi ja jäeti rippu (Manninen 1927, lk 373). Vööde lähemal vaatamisel võib märgata, et Haljala ja Kadrina võrkvööd on võrreldes teistega tunduvalt hõredamad ja lõdvemad, millele on tähelepanu juhtinud ka Kurrik (1937, lk 133) ja Astel (1998, lk 151). Mustrilt olid võrkvööd kas ühevärvilised, triibulised, hambulised või diagonaalselt ruudulised (vt lisa 7).

Sele 36. Triibuline võrkvöö Palmsest (Allikas: EVM E 84:81); diagonaalselt ruudulise võrkvöö tükk Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10318); helmestikandiga vöö Haljala (Allikas: ERM A 509:6305); sukapaelad Haljala (Allikas: ERM 18017)

Haljalast on kirja pandud, et meeste vööd olid võrgu moodi põimitud mitmevärvilistest villastest lõngadest – punase, sinise, roheline, halli, musta kirjud. Vöö seoti kaks korda ümber keha, otsad sõlmiti ette ning jäeti külgedele vöökordade vahele rippuma (ERM EA 61:406).

Villaste vööde omaette rühma moodustavad *kamlottvööd*, mida kanti rahvariietega. Kamlottriie on angoora kitse villast valmistatud tihe vabrikuriie, mis jõukamate talunaiste seelikuriidena oli

tuntud juba 18. Sajandil, kusjuures vanemad teated kamlottvöödest pärinevad 19. sajandi esimesest poolest (Astel 1998, lk 211 – 213). Virumaalt on ERM-is hoiul kümme kamlotvööd Haljala, Viru-Jaagupi, Viru-Nigula, Väike-Maarja, Iisaku ja Lüganuse kihelkonnast (vt lisa 7). Vööd on peene labase koega villased või puuvillased ja triibulise mustriga.

Eelpool kirjeldatud vöödest hoopis teistsugused olid Eestis 19. sajandi keskel kasutusele tulnud helmevööd, mida kandsid ülerõivastel, algul pikk-kuuel või kasukal, hiljem palitul üksnes mehed ja seda vaid pidulikel puhkudel. Helmevööid peeti jõukuse ja uhkuse tunnuseks ning neid kanti nii rahvarõivaga kui ka üleminekul linnamoelisele rõivale kuni 20. sajandi alguseni. Sageli kinkis pruut helmevöö peigmehele pulmadeks, millega on seletatav nimetähtede ja aastaarvude vöösse tikkimine. (Astel 1998, lk 223 – 225) Ühte nimetähtedega ehitud vööd võib näha juuresoleval pildil (vt sele 36).

Meeste säärepaelad ei olnud vajalikud ainult sukkade hoidmiseks, vaid ka põlvpükste sääreotsa kinnikõitmiseks, kus pael käis sääreotste ümber või sääre värvilis olevast august läbi ja seoti sõlme, jättes tutid rippuma (Manninen 1927, lk 373). Sarnaselt naistele, on ka meeste sukapaelad olnud põhiliselt kalasaba mustriga (vt sele 36, lisa 10).

4.5 Peakatted ja jalakatted

Meeste peakatteid on ERM-is mitmeid eri variante, nii suveks kui talveks ning need on koondatud lissasse 7. Piduliku rõivastuse juurde kuulus *kaapkübar* ehk *tongkübar*, mis oli kõva, pealt kitsenev, värvilt must või tumepruun, harva ka hall. Tongkübara all kanti ka kergelt linasest lõngast heegeldatud mütsi (ERM TAp 126:3). Viru-Jaagupist pärit tongkübara (vt sele 37) tulmelegendis on kirjutatud, et kübara tegemiseks kulus nael häid villu, mis vanutati keeva vee ja rukkijahuga puust vormi ümber kõvasti kinni, kusjuures kübarategu kestis kaks kõva päeva (ERM 10444 peakataloog). Virumaalt on säilinud tong- või kaapkübara näidiseid Haljalast, Viru-Jaagupist ja Väike-Maarjast (vt lisa 7).

Sele 37. Tongkübar Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10444); meeste sukad Väike-Maarja (Allikas: ERM 10455); meeste sukad Jõhvi (Allikas: ERM A 510:53); meeste suss-saapa joonis (Allikas: ERM EA 61:153)

Jalgade ümber kandsid ka mehed jalanartsusid, nelinurkseid riidetükke, mis seoti ümber jala. Samuti kanti kaltsusid, riidest kokkuõmmeldud sääriseid, mida mehed kandsid põlvpükstega. Simunast on meenutatud, et suvel kanti valgeid linaseid kaltse, mis olid lõigatud sääremarja järgi, alt kitsamad, ülalt laiemad. Labajalg mähiti valgete linaste või takuste nartsudega ning kaltsud käisid nartsude otsa (ERM EA 61:198). Jalarätid olid meestel talvel villased, suvel linased. Tallukaid ehk põhjukaid kanti külmal ajal pastla sees, põhja peal. Need olid villasest riidest või vildist: „vilu tahab villaseid riideid, talv tahab tallukaid“ (ERM EA 3:655).

Vanemad eesti sukad olid õmmeldud riidest, ühed sellised meeste sukad on säilinud Väike-Maarjast (vt sele 37). Üldiselt olid meeste sukad ühevärvilised, valged, mustad, potisiinised või hallid. Näiteks Jõhvist on teada, et meeste sukad olid valged, ulatusid ligi põlvini ning kinnitati tuttidega säärepaeltega põlvesilma alla, jättes tutid lehvima (ERM EA 61:115).

Pooli sukki kutsuti sokkideks. Neid kandsid ainult mehed. Enamasti olid need mustjas-hallid või mustad, kirjud triibulised sokid olid uhkus, kusjuures triibud olid punased, sinised või valged, viklid tehti kannu taha (ERM EA 3:655). Ühed triibulised sokid on säilinud Jõhvist (vt sele 37), kuigi tulmelegendis nimetatakse neid sukkadeks, ei anna sääre pikkus 22,5 cm suka mõõtu välja.

Mehed kandsid üldiselt jalas pastlaid, mis olid eelkõige tööjalanõud, kuid kehvemad kandsid neid ka pidudel. Väike-Maarjast on meenutatud, et meestel olid ka hobusenahast vene saapad, mida Jundid Rakveres tegid ning laatadel müüsid (ERM EA 61:309). Viru-Nigulast aga on teada, et mehed tõmbasid linaste nartsude peale suss-saapad (vt sele 37), mis olid tulnud Tartumaa moonameestelt, kusjuures vanemad mehed käinud nendega ka kirikus (ERM EA 61:153).

Kokkuvõtvalt võib kaardistatud Virumaa meeste rõivastuse esmete ja arhiivimaterjalide kirjelduste põhjal väita, et kihelkonniti oli meeste rõivastus küllalt sarnane, vaid mõningate üksikute eripäradega, näiteks ainult pikkade pükste kandmine Iisaku kihelkonnas jm. Säilinud esemete vähesuse tõttu ei ole kihelkondlikult võimalik erinevaid meestekostüüme välja pakkuda, kuid laiemale piirkonnale saab soovitada nii pidulikuks puhuks, kui suviseks kandmiseks erinevaid variante.

5. ÜLEVAADE SENI AVALDATUD VIRUMAA RAHVARIIDEKOSTÜÜMIDEST

Kui Carl Robert Jakobson kutsus eesti rahvast üles rahvariideid kandma ja koguma, märkis ta 1878. aasta Sakalas: „Kõige mõnusam oleks, kui ühest ehk teisest kohast terved vanaaegsed naisterahva ülikonnad meie kätte saaksivad saadetud“ (Jakobson 1878). Kahjuks on enamik muuseumikogudes olevatest rahvariidetest kogutud üksikesemetena. Ka säilitamine toimub esemeliigiti rühmitatult. Tekib paratamatult küsimus, kuidas on rahvariide ülikonnad, kostüümid või komplektid, nagu neid erinevates väljaannetes kutsutakse, komplekteeritud?

Käesolev peatükk vaatlebki lähemalt, kuidas on toimunud rahvarõivakomplektide koostamine ja mida on esemete kokkusobitamisel tähtsaks peetud alates 20. sajandi algusest, mil rahvariideid enam üldiselt ei kantud. Aluseks on võetud sellised trükised ja raamatud, mis toetuvad ajaloolisele ainesele ega muuda tahtlikult rahvariiete traditsioonilisi omadusi. Välja on jäetud 20. sajandi esimeses pooles ilmnunud suunad, kus püüti rahvariiet edasi arendada ja kohandada hetke moevooludega, mille tulemusel muudeti rahvariiete proportsioone, lõikeid ja tegumoodi.

5.1 Kostüümide koostamise algus ja 1938.a. raamat Helmi Kurrikult

Eesti rahvarõivaste teadusliku uurimise ajaloo teerajajaks peab Ants Viires (1990, lk 1261) Axel Olai Heikelit, kes 1901.–1902. aastal toimunud kolmelt kogumisretkelt kogutud esemeid on esemeliigiti analüüsinud ja katalogiseerinud teoses „Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukeisen“ (Ibid). Sama suunda ehk rahvariiete esemeliigiti analüüsi ja kirjeldust on jätkanud ka Eesti Rahva Muuseumi esimene direktor Ilmari Manninen teoses „Eesti rahvariiete

ajalugu“, mis ilmus 1927. aastal. Seoses ERM-i sajanda juubeliga anti 2009. aastal välja raamatu värviliste piltidega kordustrukk (Manninen 2009). Ka Eesti Rahva Muuseumi teaduri Helmi Kurriku kirjutatud teaduslikud artiklid aastatel 1931, 1932, 1934, 1937 jne jätkasid esmeliigiti uurimise traditsiooni, kirjeldades ühtlasi ka esemete valmistamistehnikaid.

1930. aastate teisel poolel, seoses rahvariie te taaselustamise riikliku aktsiooniga, muutus kõige olulisemaks terviklike rahvarõivakostüümide koostamine ja nende paikkondlike iseärasuste väljaselgitamine (Viires 1990, lk 1262). Samal ajal hakkas rahvarõivaste kasutamise küsimuses olulist osa mängima ka ERM, mille kogud olid korrastatud ning püsiekspositsioon rahvarõivastest üles seatud.

Nii loodi 1934. aastal ajakirja Taluperenaine juurde toimkond, kes pidi ajakirja kaudu propageerima ja juhendama selliste rahvarõivaste tegemist ja kandmist, mis materjalilt, lõikelt, muustrilt ja töövõtelt vastaksid meie esivanemate rõivastele (Piiri 1992, lk 120). Ajavahemikus 1936 – 1938 avaldati Taluperenaise veergudel pilte rahvarõivakostüümidest koos kirjelduste ja tegemisõpetustega.

Sele 38. Pottmüts, pärg ja silmadega prees Põhja-Eestist; Kadrina kihelkonna ülikond ja käiste tikand (Allikas: Taluperenaine nr. 1. ja 9. 1937)

Sissejuhatavas artiklis selgitab toimkonna juht Liis Käbin: „suurem osa neist rahvarõivaist, mis meie naised viimaste aastate jooksul nii suure õhinaga endile valmistanud, on vaid rahvarõivad

jutumärkides...nii palju ebaõiget materjali, ebaõigeid lõikeid, ebaõigeid värve, otse võimatuseni ebaõigeid kombinatsioone“. Samas esitab ta küsimuse: „kes on selles süüdi?“ ning annab ka vastuse: „eeskujusid ei ole, muuseum kaugel – mis siis muud, kui oma fantaasia aidaku“ (Käbin 1936). Nii loodabki Taluperenaine sellesse olukorda pisut parandust tuua ning asuda õigete rahvarõivaste eeskujude väljatöötamisele (Ibid). Ajakirja veergudel ilmub Helmi Kurriku sulest põgus ülevaade Põhja-Eesti rahvariistest ja Kadrina ülikonnast, mida illustreerivad värvitahvlid (vt sele 38).

1935. aastal esitati taotlus rahvarõivaste valmistamise ja kandmise käsiraamatu väljaandmiseks, mis sai 1936. aasta kevadel riigivanema kinnituse. (Piiri 1992, lk 121). ERM-i teadur Helmi Kurrik määrati 1. aprillil 1936. aastal koostatava „rahvarõivaste albumi“, nagu seda on nimetatud Kurriku isiklikus toimikus, tegevtoimetajaks ning 1. mail ka albumi tegelikuks koostajaks. Toimiku 1938. aasta 5. jaanuari sissekandes on märgitud rahvarõivaste käsiraamatut, mille toimetamistöde pärast H. Kurrik jooksvast tööst vabastati ning tervislikel põhjustel lubati töötada kodus (ERM A f 1, n 1, s 540).

1938. aastal, enne üldlaulupidu, ilmuski H. Kurriku sulest raamat „Eesti rahvarõivad“, mis sisaldab kirjeldusi ja näpunäiteid 103 naiste- ja 26 meeste kostüümi valmistamiseks. Virumaa kihelkondadest on esindatud kõik üksteist: Haljala, Kadrina, Rakvere, Simuna, Viru-Jaagupi, Viru-Nigula, Väike-Maarja, Iisaku, Jõhvi, Lüganuse ja Vaivara. Juhiseid ja soovitusi on antud 12 naise ja 11 mehe kostüümi kohta. Detailselt on kirjeldatud Haljala ja Viru-Nigula mehe ülikonda, mida on soovitatud kandmiseks ka teistele Virumaa kihelkondadele. Naistele on välja pakutud 11 erinevat kostüümi, sealhulgas Kadrina kihelkonnale kaks erinevat. Haljala kihelkonna naisekostüümiks on soovitatud kanda Jõelähtme komplekti. Eraldi peatüki „Peipsiäärne“ all on toodud Iisaku poluvertsikute naise- ja meheülikonna kirjeldused (Kurrik 1938, lk 193 – 197).

Käsiraamatu esimestel lehekülgedel on toodud juhised teose kasutajatele, kus märgitakse, et kuigi raamatus on esitatud vaid üks näide kihelkonna kohta, ei tähenda see seda, et kogu kihelkond peaks rõivastuma ühtmoodi igas piasjas. Silmas tuleks pidada vaid ülikonna tüüpi, vabaks võivad aga jääda pikitriibulise seeliku valik Põhja- ja Lõuna-Eestis, Põhja-Eesti lillkirja valik ning selle kokkusobitamine seelikuvärvidega jne. Ainult mõne eriilmelise või piiratud territoriaalse levikuga ülikonnad soovitatakse jätta kirjeldustes näidatud kihelkonna või maa-ala

piiridesse (Kurrik 1938, lk XI). Kuigi raamatus esitatakse erinevate piirkondade juures põhjalikud kostüümide üldkirjeldused, annavad sellised juhised rahvariiete valmistajatele väga laia vabaduse kombineerida erinevaid rõivaesemeid vaid kostüümi tüübi ja värvide kokkusobitamise järgi, jättes tähtsustamata kitsamalt kihelkondliku ja perekondliku päritolu ning esemete kuuluvuse ligilähedaselt ühte ajajärku.

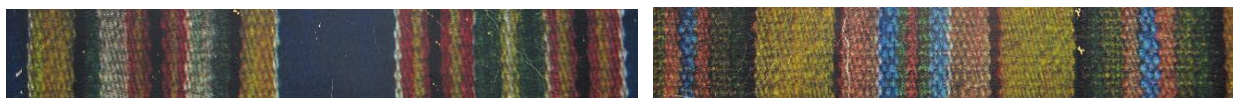
Tundub, et H. Kurrik ei ole komplektide koostamisel pidanud tähtsaks esemete perekondlikku päritolu. Näiteks Kadrina-Ilumäe kostüümi seelik (ERM A 308:19) koos käiste (ERM A 308:20) ja pikk-kuuega (ERM A 308:18) on esemelegendide põhjal saanud Eduard ja Voldemar Langseppadelt nende surnud vanaema Elts Muikmani pärandusest Võsult. Kuigi võib oletada, et neid esemeid kanti koos, on Kurrik seeliku juurde kandmiseks pakkunud hoopis teisi, Palmsest korjatud käiseid (ERM 12631).

Korjamisretkedel käinud inimeste koostatud reisikirjeldustes on märgitud, et enamasti anti muuseumile üksikesemeid, mitte kogu kostüümi. Nii on Julius Kuperjanov 1913. aasta korjamisretkest Viru-Jaagupi kihelkonnas kirjutanud: „Küti mõisas hr Vetkasel oli naesterahva ülikond: seelik, käiksed, tanu, sõlg, prees ja hulk hõbe ja muid helmi. Asju hoiti kui põlist vanemate pärandust ja ei tahtud miski hinna eest ära anda“ (ERM TAp 126:1). Seetõttu on ühest perest saadud esemetel komplekti tervikust lähtudes suur tähtsus.

Ka kihelkondlikku kuuluvusse on raamatu autor suhtunud küllalt vabalt, laenates komplekti koostamisel esemeid naaberkihelkondadest või isegi kaugemalt. Näiteks Haljala naisele on soovitatud kanda Jõelähtme kostüümi Harjumaalt, kuigi ERM-i kogudes on säilinud mitmeid seeliku, käiste, vöö jne variante Haljala kihelkonnast. Iisaku naisekostüümina soovitab Kurrik kanda seelikut ja vööd Kadrina kihelkonnast, tanu aga Lüganuse kihelkonnast (Kurrik 1938, lk 105). Rakvere naise kostüüm on välja pakutud Juuru kihelkonna seelik Harjumaalt (Ibid, lk 109), kuigi ERM-i kogude esimese 20000 eseme hulgas on mitu Rakvere kihelkonna seelikuvarianti, näiteks ERM 1 ja ERM 10341, mis tõestab oma kihelkonna ainese olemasolu. Sama võib väita ka teiste kihelkondade kohta, kus mitmed kostüümi osad on asendatud teistest kihelkondadest pärit esemetega. See viitab komplektide koostamise subjektiivsusele, mis võib baseeruda autori isiklikul maitasel. Kahjuks ei ole raamatus seletusi ega põhjendusi, kuidas on esemed komplektideks valitud. Ka Viires (1990) viitab kostüümide koostamise meelevaldsusele ja subjektiivsusele, mida ta aga loomulikuks peab, arvestades esemete säilitamist esemeliikide

kaupa. Seetõttu hindab Viires raamatu teaduslikku usaldusväärust üksikesemetest lähtuvalt kõrgeks, kuid tervikkostüümide osas kaheldavaks (Viires 1990, lk 1262), millega tuleb nõustuda.

Siinkohal tuleks ära märkida, et sarnaselt Kadrina kostüümile Taluperenaises (vt sele 38), on kõik Virumaa naistekostüümid raamatus esitatud ilma põlleta, kuigi on teada, et põll oli abielunaise tähtis riietuse, mis ei tohtinud puududa. „Naised ei tohtinud põlleta ega tanuta isegi taha seinat, s.o. üle toa minna“ (ERM EA 3:647). Samuti on ekslikult peetud Viru-Nigula särgipihta ERM 12690 meeste särgiks, millest oli juttu peatükis 3.2.

Sele 39. Seelikutriibustik Kadrina ERM A 293:55 (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XII, 11); seelikutriibustik Vaivara ERM 15558 (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XII, 4)

Vaatamata mõningatele vigadele ning eespool mainitud subjektiivsusele kostüümide koostamisel, on tegemist esimese rahvarõivakomplekte soovitava teosega, mille tähtsust on raske üle hinnata. Toetudes muuseumides leiduvatele originaalidele ja teistele usaldusväärsetele ajaloolistele allikatele on raamat koos mustriskeemide, värvitahvlite ning valmistamisjuhistega asendamatuks käsiraamatuks rahvarõivavalmistajatele ka tänapäeval. Tähtsaks tuleb pidada raamatus leiduvate esemete originaalpilte, mille abil on võimalus taastada praeguseks ERM-i esemefondist kustutatud esemeid, näiteks Kadrina seelik ERM A 293:55 ja Vaivara seelik ERM 15558 (vt sele 39).

5.2 1957. aasta raamat ja valmistumine juubelilaulupeoks

„Teine Maailmasõda tegi puhta töö eesti etnograafide peres. ERM-i direktor Ferdinand Linnus suri vangistuses, teaduskraadiga töötajad põgenesid Läände. EKP VIII pleenum pühkis muuseumist kõik kogemustega etnograafid. Läks aastaid, enne kui järelejäänud noored teadustöö mõttes kaela kandma hakkasid“ (Voolmaa 1991, lk 12). 1950ndate aastate lõpul astusid etnograafid vastu marksistliku dialektika seisukohale, mille järgi kõik areneb ja muutub ning

rahvarõivaid tuleb edasi arendada. Ametlikult võeti omaks, et tuleb säilitada traditsiooniliste rahvarõivaste omapära ja stiilipuhtus (Ibid).

Järgmine käsiraamat, „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“, ilmus 1957. aastal Tallinnas. Autoriteks on ENSV Riikliku Etnograafiamuuseumi (ERM-i toleleagne nimi) töötajad Aino Voolmaa, Tamara Habich, Harri Moora jt. Ülesehituselt sarnaneb raamat H. Kurriku käsiraamatuga, baseerudes ajaloolistel allikatel, kuid väljapakutavaid rahvarõivakomplekte on tunduvalt vähem, ühtekokku 39. Raamatu saatetekstis on rõhutatud esemekirjelduste vastavust muuseumikogu esemetele ning taotlust anda ülikondadest võimalikult õiget ajaloolist pilti. Tähtsaks on peetud kihelkondlikku ühtsust, mis ilmneb selgituses: „Seevõrra kui teatavast ülikonnast muuseumikogudes osi puudu jäi ja neid tuli asendada vastavate mujalt pärinevate esemetega, on need iga ülikonna kirjelduse lõpul ära märgitud“ (Moora jt 1957, lk 5). Autentsuse rõhutamisele viitab ka soovitus rahvarõivaste valmistajatele täpsustada värvitoone muuseumi originaaleseme järgi.

Sele 40. Seelikutriibustik Jõhvi (Allikas: ERM A 509:1909)

Virumaalt on raamatus vaid Viru-Jaagupi ja Jõhvi kihelkonna neiu ülikonnad, kusjuures Viru-Jaagupi neiu seelik ja käised ühtivad juba H. Kurriku 1938. aasta raamatus pakutavatega. Kahjuks on selline kordus viinud rahvarõivakandjad eksliku arvamuseni, et nimetatud kihelkonnas rohkem variante rahvariideid polegi säilinud. Paslik oleks siinkohas märkida, et ainuüksi erinevaid Viru-Jaagupi käiseid, käistetikandeid ja -katkeid on ERM-i esemekogu esimese 20000 eseme hulgas 27 (vt lisa 2), millele lisanduvad hilisematelt kogumisretkedelt saadud esemed. Ka Jõhvi neiule on pakutud kandmiseks sama tüüpi põikitriibulist seelikut nagu Kurriku raamatus, õnneks erineva triibukombinatsiooniga. See viib taas ekslikule mõttele, et Jõhvi kandis olid vaid hallipõhjalised põikitriibulised seelikud, kuigi kanti ka pikitriibulist seelikut, näiteks ERM A 509:1909 (vt sele 40).

Võrreldes H. Kurriku käsutuses olnud informatsiooni ja esemekogu hulka enne 1938. aasta raamatu ilmumist 1957. aasta raamatu eelsega, oleks oodanud rohkem erinevate rõivavariantide väljatoomist, mitte kordamist. Kahe raamatu vahepealsel ajal koguti, arhiveeriti ja uuriti hulgaliselt materjali, mida saanuks raamatus kajastada. Näitena võib tuua Aino Voolmaa välitöödel kogutud materjalid Simunast 1948. aastal (ERM EA 49:177 – 205) ja teistest Virumaa kihelkondadest 1952. – 1955. aastal (ERM EA 61).

Valmistudes 1969. aasta üldlaulupeoks, hakati pöörama erilist tähelepanu esinemisrõivastele. Lisaks Kunstitoodete Kombinaadile hakkas rahvarõivaid tootma ka vastloodud Rahvakunstimeistrite Koondis Uku. Eesmärgiks oli võimalikult paljud kollektiivid riietada rahvarõivastesse. Seejuures rõhutati rahvarõivaste vastavust algmaterjalile ning ERM-i aktiivsel kaasabil koostasid muuseumi töötajad 19 erinevat kostüümikomplekti, mille kirjeldused, joonised ja tegemisjuhised avaldati ajakirja Nõukogude Naine veergudel. (Piiri 1992, lk 125).

Sele 41. Soovitatud seelikutriibustik (Allikas: NN 1968 nr 11); seelikutriibustik Väike-Maarja (Allikas: ERM A 509:5600)

Virumaalt on A. Voolmaa välja pakkunud Simuna kihelkonna naise ja neiu piduliku ülikonna 1968. aasta novembri numbris. Lisaks värvilistele mustriskeemidele ja rõivakomplekti üldjoonisele on lisatud põhjalikud juhised käiste, seeliku, vöö, tanu, põlle ja pärja valmistamiseks. Kahjuks ei ole rahvariidekostüümi üksikosade kirjeldamisel viidatud muuseumi originaalesemetele. Seetõttu on arvatavasti just tanu antud väljaandele juurdunud arvamus, et kirjeldatud seelik on pärit Simuna kihelkonnast, kuigi eseme tulmelegendi, ajakirjas toodud kirjeldust ning triibustikku kõrvutades võib väita, et tegemist on Väike-Maarja seelikuga ERM A 509:5600 (vt sele 41).

5.3 1981. aasta raamat ja taasiseseisvusperiood

Paralleelselt komplektide koostamisega jätkus rahvariiete esemeline uurimine. Kandvaks jõuks esemelisel uurimisel oli Aino Voolmaa, kelle sulest ilmusid põhjalikud ja analüüsivad artiklid naiste seelikute ajaloolisest arengust ja piirkonlikest erinevustest (1971), põlledest eesti rahvatraditsioonis (1975) ning meeste pükstest (1977). Elle Kuigo (hiljem Vunder) on kirjutanud analüüsivad ülevaated naiste särkidest ja nende kaunistustest (1969), särkide lõigetest (1968) ning lilltikandist (1972). Eevi Astel kirjutas pastelde erinevatest tüüpidest ja valmistusviisidest (1967). Linukast ehk sabaga tanust ja selle erinevatest tikanditest on kirjutanud Hilja Sild (1969) jne.

Sele 42. Haljala kihelkonna mees 19. sajandi keskel ja Alutaguse naise rõivastus 18. sajandi lõpul või 19. sajandi algul (Allikas: ERM EJ 415:14)

Tänu rahvariiete põhjalikule esemeliigiti uurimisele ilmus 1981. aastal kolmeköiteline koguteos „Eesti rahvarõivad“, mille koostasid A. Voolmaa ja kunstnik Melanie Kaarma. Pikaajalise uurimistöö tulemusena esitab A. Voolmaa raamatus lisaks ajaloolisele ülevaatele ka rahvariiete üksikesemete tüpoloogilise jaotuse koos levikukaartide ning paikkondlike riietumistaditsioonide kirjeldustega (Piiri 1992, lk 128). Väljapakutud komplektidele on lisatud kostüümi koostamisel aluseks olnud originaalesemete detailide fotod. M. Kaarma tehtud meisterlikud joonistused (vt sele 42,) annavad selge ettekujutuse ka nendest esemetest, mida ERM-i esemekogus ei leidu, kuid toetudes teistele ajaloolistele allikatele on võimaldanud neid kirjelduste põhjal kujutada.

Näiteks Alutaguse naise- ja Haljala meherõivastuse kirjelduse juurde (vt sele 42) on toodud lisakommentaari: „Naise peakate, seeliku värv, naise ja mehe sukad ning kingad jooniste ja kirjelduste põhjal. Naiseülikonna komplekteerimisel lähtutud kirjandusest: Voolmaa, A. Fr. R. Kreutzwald käsikiri Virumaa Rahvarõivastest“ (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 240). Värvitahvlitel on kujutatud 54 naise või neiu, 26 mehe ja 5 laste erinevat rahvarõivakomplekti koos kirjeldustega.

Kogumik baseerub põhiliselt toleaeegse Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi esemekogudel, käsikirjalistel teatmematerjalidel, foto- ja joonistekogul. Võrreldes eelmiste raamatutega on tunduvalt põhjalikumalt lahti seletatud kostüümide koostamise põhimõtted. „Kui samast kohast mõni ese puudus või langes ajaliste erinevuste või muude iseärasuste poolest komplekti stiilist välja, tuli valida mujalt pärinevaid, kuid tüübilt ülikonna juurde sobivaid eksponaate“, on märgitud eessõnas. Samas on täheldatud, et mõned 18. sajandi komplektid on originaalmaterjali nappuse tõttu autorite poolt rekonstrueeritud, võttes aluseks kirjeldused, joonised, antud paikkonna esemefragmendid ning ka mujalt pärinevaid vastavatüübilisi kostüümikomponente. (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 8).

Virumaale on kihelkondlikult esitatud Kadrina naise, Viru-Nigula neiu ning Haljala ja Viru-Nigula mehe kostüümid. Lisaks on toodud laiemale piirkonnale kandmiseks Lääne-Virumaa ja Alutaguse naise rõivastus, mille koostamisel on kasutatud F. R. Kreutzwaldi 1842. aastal koostatud Alutaguse rahvariie kirjeldust, mis A. Voolmaa tõlkes (Voolmaa 1959) ilmus ERM-i aastaraamatus.

Kostüümide koostamisel ei ole siingi pääsetud subjektiivsusest nagu väidab ka Viires (1990, lk 1264). Näiteks Kadrina naise kostüümi juurde on valitud Iisaku põll ERM A 509:4723, kuigi ka Kadrina kihelkonnast on säilinud sarnased hõreda valge riide peale tikitud põlled ERM 16009 ja ERM 16171 (vt sele 19).

Kuigi kõikide komplektide juures on märgitud muuseumi originaalesemete arhiveerimise numbrid ja kihelkondlik kuuluvus, oleks oodanud mõne eseme puhul põhjendavat selgitust. Lugejas tekitab kindlasti küsimusi näiteks Alutaguse naise (vt sele 42) kostüümi põlle (ERM A 316:63, Kihnu) valik. Põhjenduse leiab küll A. Voolmaa põllesid käsitlevast artiklist (1975), kuid ei saa eeldada, et lugeja seda teab või oskab otsida. Artiklis märgib A. Voolmaa, et Kihnu

saarelt on saadud täiesti iselaadne põll, mille kiri sarnaneb 18. sajandi lõpul levinud lillkirjadega ühevärviliste seelikute helmesääristel, linukatel, tanudel ja Põhja-Eesti käistel (Voolmaa 1975, lk 146). Joonealuse märkusena on lisatud, et kihnlased mandril kalasaaki müües, toonud kaasa rõivaesemeid, mis mujal moest maha jäid ning põll ei pruugi Kihnus valmistatud olla (Ibid).

Kadrina naise kostüümi juures on käiste ERM 16369 tikand (vt lisa 2) üle kantud tanule. Olgu siinkohal mainitud, et H.Kurriku raamatus (1938) on sama muster esitatud käistena nagu ka muuseumi peakataloogis kirjas.

Vaatamata mõningatele vigadele ja puudujääkidele on koguteosel suur kultuuriline väärtus, millele annab rahvusvahelise mõõtme tekstide esitamine neljas keeles. Kahjuks ei ole peale nimetatud kogumiku Eesti taasiseseisvusajal midagi nii suurejoonelist ilmunud. Võrdlusena võib tuua näite lõunanaabritelt lätlastelt, kus 1995. ja 1997. aastal ilmusid kaks esimest ning 2003. aastal kolmas köide mahukast läti rahvarõivaid käsitlevast kogumikust „Latviešu tautas tērpi“ ning 2000. aastal Maruta Grasmene sulest UNESCO parima raamatudisaini auhinna pälvinud rahvarõiva käsiraamat „Latviešu tautas tērpi. Raksti. Izšūšana“, millest 2013. aastal ilmus kordustrükk.

ERM-i poolt on avaldatud üksikuid trükiseid kihelkondade kaupa, näiteks Ambla, Kodavere jne, kuid Virumaa kihelkonnad ei ole valikusse sattunud. Kuuldavasti on ERM-il plaanis anda välja kordustrükk 1981. aasta rahvarõivakogumikust. Ühelt poolt on tore, et rahvarõivaid tähtsustatakse, kuid teiselt poolt ei anna kordustrükk rahvarõivakandmise mitmekesistamisele juurde lisaväärtust. Pigem võib rahvarõivahuviline, kes pole kursis ERM-i kogude rikkuse ja suurusega seda hoopis vastupidiselt tõlgendada, et rohkem erinevaid ajaloolisi rahvarõivavariante ei olegi.

Aastatel 1990 – 1991 avaldati ajakirja Eesti Naine veergudel pilte erinevate piirkondade rahvarõivastest. Näiteks 1990. aasta septembri numbriga tagakaanel on toodud pildid Rakvere kihelkonna rahvarõivastest. Kommenteerivast tekstist võib lugeda, kuidas seelikuriet ja vööd oleks võimalik tootmiskoondisest „Rakvere“ tellida ning kelle juures saab soovi korral käiste tikandit kopeerida. Vaatamata sellele, et ajakirjas ei ilmunud detailset õpetust, kuidas rõivaid valmistada, levis info kiiresti ning paljud Rakvere kultuurikollektiivid said kandmiseks oma kihelkonna rõivakomplektid, mis seni puudusid.

Virumaa teistest kihelkondadest on avaldatud Kadrina naise komplekt 1990. aasta aprilli numbris ja koos Viru-Nigula neiu komplektiga lisaks novembri numbris. Lõikelehtedel on toodud valikuliselt ka käiste tikandi mustreid, näiteks Põhja-Eesti käised ja Lüganuse tanu (EN 1990, nr 4) ning Jõhvi, Vaivara ja Viru-Jaagupi käiste tikandid (EN 1990, nr 7). Sarnaselt on tutvustatud ka teiste Eestimaa piirkondade rahvarõivaid ning juuresolevatest tekstidest võib lugeda, kes rõivakomplekte valmistab ja kust neid tellida saab. Rahvarõivaste valmistamise õpetustest on eraldi artiklid särkide õmblemisest (EN 1990, nr 4), seeliku õmblemisest (EN 1991, nr 5, 6) ja tanu valmistamisest (EN 1991, nr 10).

Alates 1980ndate aastate lõpust on rahvarõivakomplektide kokkupanemisega tegelenud Reet Piiri, kes A.Voolmaa abilisena sai kogunud uurija kõrval hea kogemustepagasi ning oskused kostüümide kokkusobitamiseks (Piiri, 2014). Ka praegune ERM-i püsinäituse rahvariiede osa on R. Piiri koostatud. Püsinäitusel olevatest kostüümidest ilmus R. Piiri sulest raamat „Rahvarõivaid Eesti Rahva Muuseumist“ (Piiri 2006). Raamatus on toodud komplektide kirjeldused eesti ja inglise keeles ning lisatud pildid rõivastuse üldvaatest ning mõnest huvitavamast detailist. Kahjuks puuduvad väljaandes esemete arhiveerimise numbrid.

Lisaks muuseumitööle on R. Piiri pikka aega nõustanud kultuurikollektiive ning aidanud komplekte koostada erinevates rahvarõivakoolides, mis on tegutsenud Tallinnas Rahvakultuuri Keskuse, Tartus ERM-i ja Jäneda Käsitöökeskuse juures. Rahvarõivakoolides valmistatud rahvariiede kohta on lõputöödena valminud mitmed mapid ka Virumaa kohta. Mappidega saab tutvuda Rahvakultuuri Keskuses ja ERM-is. Tirazeeritud mustrivihikuna on ilmunud Signe Taremaa koostatud „Viru-Nigula naise rahvariided“ (2006).

Mitmed rahvarõivakooli õppurid on toonud muuseumiriivulitelt ja erakogudest taas kandmisele rõivaesemeid, mida ei ole käsitletud eelpool mainitud käsiraamatutes. Hea näitena võib tuua Kaili Maasikmäe valmistatud erinevad Iisaku kihelkonna naise rõivastuse komplektid aastatel 2006 – 2010 (Maasikmäe 2006 – 2008, 2008 – 2010). Valminud rõivaste kirjeldused, töö käik, joonised ja fotod on koondatud mappi, mille abil on võimalik rahvariideid valmistada. Rahvarõivaste valmistajate koolis valmistatud erinevad rahvarõivakomplektid aitavad rikastada rahvariiede kandmise traditsiooni ning esile tuua erinevate variantide mitmekesisust, kui need ei ole valminud pelgalt publitseeritud materjalide põhjal. Samas ma ei kiida heaks rahvarõivakoolis propageeritavat sidepiste kasutamist käiste tikkimisel ajaloolise madalpiste asemel ning

liigutamisevabadust piirava passe õmblemist käisepiha seljaosa sisepoolele, mida praktiseeris omal ajal TK „ARS“ käiste valmistamisel.

Kahjuks on rahvarõivakandjate hulgas populaarsust leidnud vaid need komplektid, mis on leidnud kajastamist trükisõnas. Aegade jooksul on ERM-is korraldatud mitmeid rahvarõivanäitusi, kus eksponeeritud erinevaid Virumaa kostüüme, samuti on A. Voolmaa koostanud TK „ARS“ tellimusel erinevaid rõivakomplekte, mida toodeti laulu- ja tantsupeo esinemiskostüümideks. Paraku on need kostüümid jäänud publitseerimata ega ole jõudnud nii laia kandmistraditsioonini kui raamatutes kirjeldatud rõivastus. Siinkohal võiks tuua ilmeka näite 1981. aasta raamatus avaldatud Ida-Järvamaa või Lääne-Virumaa naise rõivakomplekti punase seeliku (vt sele 43) populaarsusest, mida kannavad paljud tantsurühmad erinevate käistega nii Lääne- kui Ida-Virumaal, näiteks Tarvanpää, Haljala Segapidi, Kadrina Rahvamaja noorterühm, Rakvere Gümnaasiumi segarühm, Narva Soldino Gümnaasium segarühm, Kohtla-Järve Virulane jpt.

Sele 43. Ida-Järvamaa ja Juuru kihelkonna rahvarõivad (Allikas: ERM EJ 415:13); Tarvanpää põhirühm (Allikas: www.tarvanpaa.ee); Haljala Segapidi (Allikas: www.segapidi.ee)

Kokkuvõtvalt võib nentida, et kogu rahvarõivakostüüme käsitlev teave tugineb põhiliselt kolmel üldtuntud teosel: 1938. aastal ilmunud H. Kurriku raamatul „Eesti rahvarõivad“, 1957. aasta trükisel „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“ ja 1981. aastal ilmunud M. Kaarma ja A. Voolmaa kolmeosalisel kogumikul „Eesti rahvarõivad“. Kõik need käsiraamatud peavad tähtsaks rahvariiete ajaloolisi traditsioone ning esemete autentsust. Kuna rahvariideid on kogutud põhiliselt üksikesemete kaupa ning uuritud esemeliigiti, on loomulik, et kostüümide koostamisel võib märgata subjektiivsust.

Kõikides käsiraamatutes on toodud välja mõtted, millest autorid komplektide koostamisel lähtusid või on antud soovitusi, kuidas raamatu kasutaja võiks rõivaid kombineerida. Kõige vabamad käed rahvarõivavalmistajatele on andnud H. Kurrik, kes tähtsustas ülikonna tüüpi, kuid jättis vabaks pikitriibulise seeliku ja käiste lilltikandi valiku ning selle värvide kokkusobitamise seelikuvärvidega. Komplektide koostamisel on ta kasutanud naaberkihelkondade ja ka kaugemate kihelkondade esemeid, mida ei ole lugejale põhjendanud. 1957. aasta käsiraamatus peetakse tähtsaks kihelkondlikku ühtsust ning naaberkihelkondade esemeid on kasutatud vaid siis, kui oma kihelkonna aines puudub. Rahvariiete valmistamisel soovitatakse värvitoone valida muuseumi originaalide järgi. 1981. aasta kogumikus on komplektide koostamisel lisaks esemelistele kogudele kasutatud ka kirjeldavaid etnograafilisi algallikaid. Tänu M. Kaarma suurepärasele joonistele on võimalik saada ettekujutus ka nendest rahvariide esemetest, mida esemelisel kujul ei ole enam säilinud, kuid tänu kirjeldavale materjalile on olnud võimalus neid joonistada ning seeläbi rikastada rahvariiete kandmistraditsiooni.

Virumaa üheteistkümne kihelkonna kohta on käsiraamatutes kahjuks vähe erinevaid variante välja pakutud. Keskmiselt tuleb üks komplekt kihelkonna kohta ning mõnes kihelkonnas soovitatakse kanda hoopis teise kihelkonna rõivaid. Vaid Kadrina ja Viru-Nigula kihelkonnast on esitletud kaks või enam kostüümi või selle variatsiooni. Vaatamata sellele, et erinevate rahvariiete valik muuseumide fondides on suur, piirduvad inimeste eelistused enamjaolt vaid trükisõnas avaldatud rahvariiete komplektidega, mis on muutnud rahvarõivaste kandmise ühenäoliseks ja vormirõivalikuks. Viimasel ajal on hakatud koostama erinevate piirkondade rahvariiete kogumikke ning on uuritud sügavuti üksikute kihelkondade rahvariideid. Muuseumide riulitelt püütakse taas kandmisesse tuua ajaloolisi rõivaid, mis on väga teretulnud ning kindlasti rikastab ja mitmekesistab rahvariiete kandmist.

6. KOOSTATUD VIRUMAA RAHVARÕIVAKOMPLEKTID

Kui eelmises peatükis vaatasime üldiselt, millistele kihelkondadele ja kui palju on Virumaal rahvarõivakomplekte koostatud, siis käesolevas peatükis läheme detailsemaks. Iga kihelkonna all vaatame, milliseid kostüüme on soovitatud kolmes rahvarõivaid käsitlevas raamatus. Kuna Kurriku poolt koostatud raamatus (1938) on kasutatud esemete pildid eksponeeritud esemeliigiti, mitte kostüümidenä, olen parema ülevaate saamiseks esitanud kostüümi osad pildikollaazina. 1957. ja 1981. aasta raamatutes on lisatud kostüümidele joonised, mistõttu olen nende puhul piirdunud esemeloeteluga.

Lisaks trükisõnas ilmunud komplektidele vaatame, millistest esemetest koosnevad praegusel ERM-i püsinäitusel olevad Virumaa kostüümid. Teatavasti saab näituseeksponaatidena kasutada vaid neid esemeid, mis on terved ja eksponeeritavad. Tihti kasutatakse teatud kihelkonnas kantud rõivaesemetega tüübilt kokkusobivaid teiste kihelkondade rõivaid (Piiri 2014). Seetõttu on huvitav teada, kuidas ja milliste kihelkondade riideesemeid on püsiekspositsiooni kostüümides kombineeritud.

Eelpool toodud komplektidele lisaks pakun kõikide kihelkondade all välja ühe või mitu omapoolset naisterõivastuse varianti ajalooliste rõivaste kandmiseks. Kuigi seni avaldatud rahvarõivakomplekte käsitlevates raamatutes ei ole toodud selgitusi, kuidas konkreetselt üks või teine komplekt on koostatud, lisan koostatud kostüümidele viiteid allikatele ning põhjendusi, miks esemed on komplekti valitud.

Kuna meeste rõivaid on kogudes vähe säilinud, siis pakutavad meestekostüümid on soovitatud kandmiseks laiemale piirkonnale.

6.1 Haljala kihelkond

Haljala kihelkonnast on komplektide koostamisel valimina kasutatud naisterõivastest 9 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 17 (vt lisa 2), 2 tanu ja pärg (vt lisa 3), naiste võid 17 (vt lisa 4), ruuduline kampsun (vt lisa 6), 2 sukka (vt lisa 8), pottmütse 10 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud 2 vatti, pikk-kuub, kaapkübar ja 8 vööd (vt lisa 7), meeste ja naiste sukapaelu 5 (vt lisa 10). Lisateavet rahvariiete kandmise ning nende esemete kohta, mida esemekogus säilinud ei ole on saadud A. Voolmaa välitööde materjalidest Haljala kihelkonda 1954. aastal (ERM EA 61).

1938. aastal H. Kurriku poolt koostatud raamatus „Eesti rahvarõivad“ soovitab autor Haljala kihelkonna (1938, lk 105) naiseülikonnaks Jõelähtme kostüümi Harjumaalt. Hiljem ilmunud raamatutes ei ole Haljala kihelkonna naisterõivastust välja pakutud.

Küll aga on Haljala kihelkonnale koostatud lausa kolm meeste kostüümi, lisaks on Haljala meest kujutatud ka etnograafilisel joonisel (vt sele 32). Kurrik on meheülikonnaks toonud soovitud särki, vati (Harjumaalt Jüri kihelkonna vati lõike järgi), vesti (ERM 17378 Kullamaa kihelkonnast Läänemaalt), pükste (Põhja-Eesti) ja peakatte (kaapkübar, Kadrina topsmüts või murumüts Mihkli kihelkonnast Läänemaalt) valmistamiseks (Ibid). Sellist ülikonda soovitab ta lisaks Haljala kihelkonnale kanda ka Iisaku, Jõhvi, Lüganuse, Simuna ja Vaivara kihelkonnas.

1981. aasta raamatus (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 240) on A. Voolmaa koostanud Haljala mehe kostüümi järgmistest esemetest: vatt ERM 18193 Haljala, säärepaelad ERM 18017 Haljala, püksid ERM 17724 Lüganuse, vest 17378 Kullamaa (Läänemaa), kaapkübar 17172 Kose (Harjumaa).

ERM-i püsiekspositsioonis eksponeeritud Haljala mehekostüüm koosneb aga järgmistest osadest: kaapkübar ERM 13225 Väike-Maarja, sukapaelad ERM 18019ab Haljala, vatt ERM 18193 Haljala, põlvpüksid ERM A 509:7179 Märjamaa (Läänemaa), vest ERM 2851 Mihkli (Läänemaa), suss-saapad ERM A 592:74ab Kuusalu (Harjumaa), pearätik ERM A 668:93 Tartu (Tartumaa), särk ERM 444/5 abimaterjal käsitöömuuseumist.

Nagu näha, on kolmes väljapakutud kostüümis nii sarnasusi kui erinevusi. Kuna Haljala vatt on ainuke ERM-is säilinud Virumaa villane vatt, on arvatavasti just sellest riideesemest saanud alguse nii A. Voolmaa kui püsinäitusel eksponeeritud Haljala meesterõivastuse komplekt.

Koostatud Haljala neiu ja naise rõivastus:

Seelikutriibustiku on on üles joonistanud A.Voolmaa välitööde materjalides (ERM EA 61, lk 394). Pikitriibuline seelik kuulus Marie Vindile ning oli kootud kodanliku Eesti perioodil vanade seelikute eeskujul. Kuna seelikut ei ole esemena säilinud, saab aluseks võtta rahvarõivauurija poolt tehtud loomulikus suuruses mustrijoonise.

Sele 44. Seelikutriibustik Haljala (Allikas: ERM EA 61:394); vöö Haljala (Allikas: ERM A 447:338); käised Haljala (Allikas: ERM A 447:411); pärg Haljala (Allikas: ERM 18027); pottmütsid Haljala (Allikas: ERM A 447:88 ja 18162); sukad Haljala (Allikas: ERM 15055 ab); suss-kingad Haljala (Allikas: ERM 14991); klaashelmed Haljala (Allikas: ERM A 509:6150); kuhiksõlg Haljala (Allikas: ERM 15049); prees Haljala (Allikas: ERM 15010); kannaga raha Haljala (Allikas: ERM A 424:80)

Käiste ERM A 447:411 täpne vanus ja valmistaja on teadmata, muuseumile on need saadud 1920. aastal (vt lisa 2). Nii vöö kui käised on kogutud Aaspere vallast Liivaku saunast (vt lisa 2,

4), mis on piirkondlikult lähedal Salatse külale, millega on seotud seeliku omanik. Kuna seeliku ja käiste vanus on teadmata, saab kostüümi dateerida oletatavalt 19. sajandisse.

Sele 45. Haljala kihelkonna naine (Allikas: Kadi Pajupuu joonis 2015)

Kostüümist parema ettekujutuse saamiseks on juuresoleval joonisel (vt sele 45) kujutatud Haljala kihelkonna naist, kes kannab eelpool toodud pildikollaazis väljapakutud riidesemeid.

Säilinud on mitmeid teateid põiktriibulistest sukkadest, mida kanti pikitriibuliste seelikutega (ERM EA 61:396, 418, 442, 469), mistõttu sai taaskandmiseks valitud ühed Haljala kihelkonnast säilinud sukad. Kanti ka valgeid soonilisi sukki, kootud kaks silma pahempidi ja kaks silma paermpidi või kaks silma pahempidi ning kolm silma parempidi (Ibid, lk 410) aga ka halle sukki (Ibid lk 469).

Neidude peakate pärg valmistati tavaliselt ostukangast. Näitena on toodud üks Haljala kihelkonnast säilinud pärg. Kuna naiste peakattena oli 19. sajandil kõikjal levinud pottmüts ning Haljala kihelkonnast on säilinud palju pruunides ja heledates toonides pottmütse, olen neid kandmiseks pakkunud ka antud kostüümi juures. Pottmüts ERM 18162 on pärit Kavastust, mis asub Salatse naabruses.

Kahjuks ei ole Haljala kihelkonnast säilinud ühtegi põlle, kuid arhiivimaterjalidest võib lugeda, et kirikusse minnes panid naised ette ilusa põlle, igamoodi poeriidest (ERM EA 61:416), kanti ka valget linast põlle (Ibid, lk 416, 483), millel pits allääres (Ibid, lk 453). Samas on teateid ka mustadest villastest põlledest. Jalas kanti Haljala kihelkonnas suss-kingi.

Eheteks kanti helmekeesid, sakilise servaga hõbepreese ja kuhiksõlgi. Mitmeid teateid on hõbekee külge kinnitatud kannaga rahadest (ERM EA 61:403, 470). Mõned näited ERM-i kogudes olevatest ehetest on näha pildidel (vt sele 44).

Üleriistest sobib kanda lambapruuni pikk-kuube, mille esemeliseks näiteks võib tuua Viru-Jaagupi pikk-kuue ERM 13132 (vt lisa 6).

Välitöödel kogutud materjalides on meenutatud, et triibuliste seelikutega kanti ka kampsuneid, mis olid enamasti hallid (ERM EA 61:467). Ka Schlegel on 1829. aastal kirjutanud, et Aaspere mõisa kõrtsis olnud pea kõigil naistel ja neidudel seljas kampsunid ning õlgadel kaelarätid (Viires 2001, lk 98). Seega võib kandmiseks soovitada ka kampsuneid, mida kanti särgi peal, ilma käisteta.

6.2 Kadrina kihelkond

Kostüümide kokupanemisel on Kadrina kihelkonnast valimina kasutatud naisterõivastest 15 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 30 (vt lisa 2), 8 tanu ja pärg (vt lisa 3), naiste võid 35 (vt lisa 4), 7 põlle (vt lisa 5), 2 kampsunit (vt lisa 6), 2 sukka (vt lisa 8), pottmütse 14 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud vest, 3 saterkuube, 2 paari põlvpükse, 6 mütsi ja 23 võöd (vt lisa 7). Säärepaelu, mida kandsid nii mehed kui naised 13 (vt lisa 10). Kahjuks ei ole Kadrina kihelkonnast välitöödel kogutud rahvariideid kirjeldavaid materjale, kuid on olemas etnograafiline joonis 1850ndate naiserõivastusest (vt sele 46).

Sele 46. Kadrina kihelkonna naine 1850.a. eest ja tagant, akvarell A. Mõttus 1926 – 1927 (Allikas: ERM EJ 58:35, 17); Kadrina naine ERM-i püsinäitusel eest ja tagant (Allikas: ERM Fk 2887:447 ja Fk 2887:454)

Kadrina kihelkonnast on korjatud ning muuseumides hoiul hulgaliselt ajaloolisi esemeid. Seetõttu on Kadrina kihelkonna naistele koostatud ja soovitatud kandmiseks kõige rohkem erinevaid variante. H. Kurrik on ühe Kadrina kihelkonna naistekostüümi välja pakkunud ajakirja Taluperenaine veergudel (vt sele 38), mille esemenumbreid ei ole küll avaldatud, kuid ornamendi põhjal võib ära tunda Kadrina seeliku ERM 16228-1 (vt lisa 1) ja käised ERM 12631 (vt lisa 2). 1938. aasta raamatus pakub Kurrik kandmiseks kaks kostüümi: Kadrina naine ja Kadrina-Ilumäe naine (Kurrik 1938, lk 107 – 108). Kadrina naise kostüümi esemed (vt sele 47): seelik, käised ja võö Kadrinast, tanu Viru-Nigulast, käiste niplispits Vaivara käistelt ERM 15568

(vt lisa 2). Tanu puhul on soovitatud ka otsiktanu, mille juhised ja lõige on soovitatav võtta Simunast (Ibid, lk 108).

Sele 47. Seelik Kadrina ERM A 293:55 (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XII, 11); vöö Kadrina ERM 18182 (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XIX, 3); käised Kadrina ERM 16369 (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XXVII, 3); tanu Viru-Nigula (Allikas: ERM A 509:4041)

Kadrina Ilumäe naise naisekostüümi esemed (vt sele 48): seelik, käised ja vöö Kadrinast, tanu Põhja-Eesti, käiste niplispits Jõelähtme käistelt ERM 12649 (Harjumaa). Kostüümi juurde on soovitatud kanda ka Kadrina kõrvadega pärga.

Sele 48. Seelik Kadrina (Allikas: ERM A 308:19); vöö Kadrina (Allikas: ERM 16393); pärg Kadrina (Allikas: ERM 16315); käisekiri Kadrina (Allikas: ERM 12631); tanu Põhja-Eesti (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XXVI, 3)

1981. aasta raamatus on Voolmaa koostatud Kadrina naise komplekt, kus käised ERM 16199 (vt lisa 2) ning kolm erinevat seelikuvarianti ERM 16418, 16428 ja A 308:19 (vt lisa 1) on kõik Kadrinast pärit. Kolmest pakutud vööst kaks: ERM 16072 ja 16079 on samuti Kadrinast, ERM

18014 aga Haljalast (vt lisa 4). Tanu tikandiks pakutud ERM 16369 (vt sele 47) on tulmelegendi järgi käiste tikand, millena Kurrik on seda oma koostatud kostüümi juures ka kasutanud, tanu löike ERM 18138 tähise all aga võime leida MUIS-ist margapuu. Põlleks on soovitatud ERM A 509:680 Iisakust, kuigi ka Kadrinas on kaks analoogset põlle säilinud (vt sele 19).

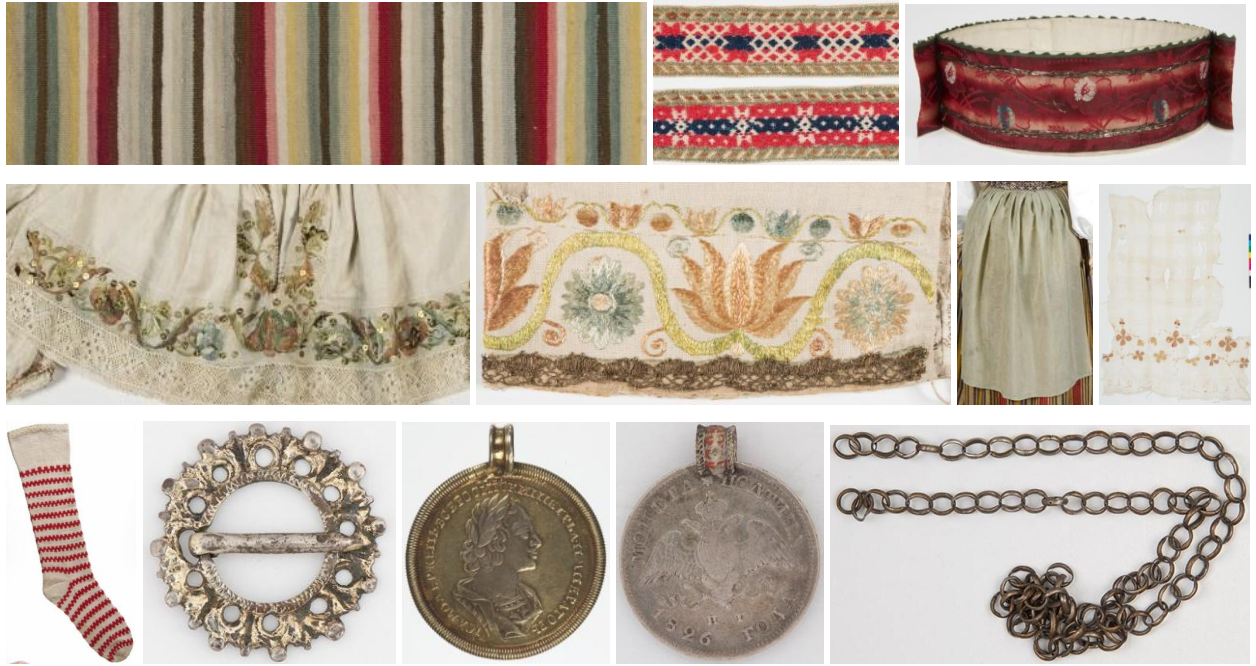
ERM-i püsiekspositsioonis on välja pandud Kadrina naise kostüüm (vt sele 46), mis koosneb järgmistest esemetest: seelik ERM A 509:1920 Kadrina (vt lisa 1), kampsun ERM A 509:2214 Kadrina (vt lisa 6), põll ERM 16459 Kadrina (vt lisa 4), pottmüts ERM A 811:68 Rakvere, kott ERM 16389 Kadrina (vt lisa 2), kaelaehe ERM A 424:93 Vigala (Läänemaa).

Kadrina kihelkonna meestele on vaid 1938. aasta raamatus soovitus kanda Viru-Nigula kostüümi (Kurrik 1938, lk 108).

Koostatud Kadrina neiu ja naise komplekt I:

Kuigi Kadrina-Ilumäe seelikuga ERM A 308:19 naisekostüümi on koostanud Kurrik 1938. aasta raamatus (vt sele 48) ning Voolmaa 1981. aasta raamatus, viitaksin siinkohal taas peatükis 2.1 välja toodud riidesemete perekondlikule päritolule, kus seelik, käised ja praeguseks esemefondist kustutatud pikk-kuub ERM A 308:18 on muuseumile saadud ühest perest, Elts Muikmani pärandusest. Seetõttu on väga tõenäoline, et neid esemeid võidi kanda koos (vt sele 49), mida omalt poolt väljapakutava kostüümi koostamisel olen arvestatud. Kostüümi ligikaudseks ajaliseks dateeringuks 19. sajandi esimene pool. Nii käised kui tanu on tikitud siidiniitidega ning naisekostüümi juurde kuulub ka põll, kas sobivast osturiidest või ka tikitud hõredal kangal.

Kostüümi juurde võib kanda valgeid sukki. Kuna on teada, et pikitriibuliste seelikutega kanti ka põikitriibulisi sukki, siis võib eeskujuks võtta Kadrina kihelkonnast pärit sukad ERM 16025 (vt sele 49, lisa 8). Ehetest kanti kaelahelmeid, sakiliste servadega preese, kannaga rahasid, mis olid kinnitatud hõbekee külge. Mõned Kadrinast pärit ehted on toodud piltidel (vt sele 49).

Sele 49. Seelik Kadrina (Allikas: ERM A 308:19); vöö Kadrina (Allikas: ERM 16393); pärg Kadrina (Allikas: ERM 16315); käised Kadrina (Allikas: ERM A 308:20); tanu Kadrina (Allikas: ERM 18183); põll Kadrina (Allikas: ERM 16214 ja 16171); sukad Kadrina (Allikas: ERM 16025); prees Kadrina (Allikas: ERM 16118); kannaga rahad (Allikas: ERM A 286:2 ja A 286:6); hõbekee (Allikas: ERM 16460)

Üleriietest on sobilik kanda seeliku ja käistega koos kogutud musta villast pikk-kuube, mis kahjuks esemena ei ole säilinud, kuid tulmelegendi kirjelduse põhjal oleks võimalik taastada. Eest käis kuub kinni kahe haagiga, kitsenevate otstega püstkrae, kummalgi pool selga oli nelja voldiline händ, varrukasuude alumine külg oli kaares lühemaks lõigatud. Kuue parema hõlma äärelle oli tihedalt õmmeldud 24 tumedat plekknööpi. (ERM A 308:18 peakataloog) Seega sarnanes pikk-kuub lõikelt Viru-Jaagupist säilinud pikk-kuubedele (vt lisa 6), kuid erisuseks olid meeste kuubedele omased nõöbid kuue hõlmal. Juuresoleval joonisel (vt sele 50) võibki näha esemekirjelduse järgi joonistatud pikk-kuube kandvat Kadrina kostüümis neidu..

Sele 50. Kadrina kihelkonna neiu pikk-kuuega (Allikas: Kadi Pajupuu joonis 2015)

Koostatud Kadrina naise komplekt II:

Kostüümi koostamine sai alguse seekord pottmütsist, just oma kaunist tikandist tuleneva erilisuse tõttu. Tulmelegendi põhjal on pottmüts pärit 18. sajandi algusest, mistõttu sai seelikuks

valitud üks vanemaid Kadrina kihelkonnast säilinud triibustikke Palmse ümbrusest 18. sajandi keskelt. Käised ja vöö on saadud samast piirkonnast.

Kostüümi juures võib kanda 18. sajandil moes olnud rohelist villast põlle, valgeid villaseid sukki ja pastlaid. Üleriidena lambapruuni pikk-kuube, mille eeskujuks võib võtta Viru-Jaagupi pikk-kuue ERM 13132 (vt lisa 6). Ehetest on näitena toodud 1764. aastast pärit silmadega prees Vohnjast (vt sele 51).

Sele 51. Seelik Kadrina (Allikas: ERM 16228-1); pottmüts Kadrina (Allikas: ERM 16362); käised Kadrina (Allikas: ERM 16400); vöö Kadrina (Allikas: ERM 16338); silmadega prees Kadrina (Allikas: ERM 15973)

Koostatud Kadrina naise kostüüm III:

Eesti Vabaõhumuuseumis on hoiul Hulja külast Kärneri-Antsu talust saadud kolmed käised (vt lisa 2), vöö (vt lisa 4) ja pottmüts, mis said 19. sajandi esimese poole kostüümi koostamisel lähtepunktiks. Värvilise siiditikandiga käistel on kasutautd nelja erinevat arvatavasti käisemustrit, mis on õmmeldud nii käiseplangi allääre kaunistuseks kui ka krae nurkadesse. Soovi korral on võimalus rekonstrueerida mitu ajaloolist käisetikandi varianti. Kuna esemed on saadud ühest talust, võib arvata, et neid kanti koos. Seelik on muuseumile saadud piirkondlikult lähedal asuvast Vohnjast, valmistatud Imastus (vt lisa 1). Põll võib olla poevillasest rohelisest riidest nagu esimese kostüümi juures (vt sele 49), aga ka hõredale valgele riidele tikitud lilleline (vt sele 52) või ostukangast puuvillane sobivates toonides lilleline.

Sele 52. Seelik Kadrina (Allikas: ERM 16249) ; käised Kadrina (Allikas: EVM E 146:2, 7); vöö Kadrina (Allikas: EVM E 146:3); pottmüts Kadrina (Allikas: EVM E 146:5); põll Kadrina (Allikas: ERM 16171)

6.3 Rakvere kihelkond

Rakvere kihelkonnast on komplektide koostamisel valimina kasutatud naisterõivastest 10 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 14 (vt lisa 2), 11 tanu (vt lisa 3), naiste võid 15 (vt lisa 4), põll (vt lisa 5), 2 kampsunit (vt lisa 6), pottmütse 8 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud vatt valgest linasest riidest, vöö ja 4 mütsi (vt lisa 7). Meeste ja naiste sukapaelu 3 (vt lisa 10). Rakvere muuseumis olev lambapruun meeste pikkkuub on tabelis (vt lisa 7) küll Rakvere kihelkonna all, kuid tulmedokumentide hävimise tõttu ei või seda kindlalt väita.

Rakvere kihelkonnast on säilinud mõned ajaloolised joonised ja fotod. Lisaks meeste rõivastust illustreerivatele joonistele (vt sele 32, 34) on säilinud joonis ka naisterõivastusest ning lisaks veel üks meesterõivastuse variant (vt sele 53). Vanadest fotodest võib leida H. Tiidermanni fotoalbumist *Estonica* Rakvere rahvariietes tütarlapse foto aastast 1902 (vt sele 25), kus on ilmekalt näha, kuidas ehteid kanti.

Sele 53. Rakvere ümbrusest pärit pikk-kuues mees (Allikas: ERM EJ 79:10), Rakvere ümbruse rahvarõivastes naine (Allikas: ERM EJ 79:9)

Erinevates rahvarõivaraamatutes on Rakvere kihelkonnale väga vähe kandmisvõimalusi pakutud. Näiteks Kurrik soovitab (vt sele 54) oma raamatus (1938, lk 109) naistel kanda seelikut ja vööd Juurust (Harjumaa), käiseid ja tanu Rakverest, niplispits käiste allääres on soovitatud võtta Viru-Nigula käistelt ERM 12612 (vt lisa 2). Rakvere mehe ülikonnana soovitab Kurrik kanda Viru-Nigula komplekti. Hilisemates rahvarõivaid käsitlevates kogumikes Rakvere kihelkonnale rõivaid pakutud ei ole.

Sele 54. Seelik Juuru (Allikas: ERM 15760); tanu Rakvere (Allikas: ERM A 509:3720); käised Rakvere (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XXVII, 5); vöö Juuru (Allikas: ERM 15760)

Tänu ajakirjas Eesti Naine (EN 1990, nr 9) avaldatud fotodele (vt sele 55) ning tootmiskoondises „Rakvere“ toodetud seelikukupongidele ja vöödele on Rakvere kihelkonna naiste rahvarõivastest praegu kandmisel põhiliselt oma kihelkonna seelik ERM 1 (vt sele 57, lisa 1), mida kantakse erinevate käistega. Enim on levinud kombinatsioon kõige vanemate säilinud Rakvere käistega ERM 18212 (vt lisa 2), kuid seelikut on kantud ka mitmete valgete tikanditega ning Kurriku poolt soovitatud käistemustriga (vt sele 54). Vöö, mida toodeti ajakirja andmetel

kahel teljel umbes kuussada tükki aastas (EN 1990, nr 9) on äravahetamiseni sarnane Rakvere vööga ERM 18204 (vt sele 56), kuid arvatavasti selleks, et sobitada see kokku seelikuga, on roheline värv asendatud sinisega.

Sele 55. Soovitatud naiste ja neidude rahvarõivad Rakvere kihelkonnas ning vöö kudumine tootmiskoondises „Rakvere“ (Allikas: EN 1990, nr 9)

Esemekogusid kaardistades selgus, et Rakvere kihelkonnast on erinevates muuseumides hoiul päris mitmeid ajaloolisi esemeid, millega saaks rikastada rahvarõivakandmise traditsiooni, tuues need taaskandmisele. Alljärgnevalt on toodud välja erinevaid variante, kusjuures üks komplekt Rakvere naiserõivastusest on esitatud praktilise tööna valminud nädiskomplektide juures peatükis 6.13.

Koostatud Rakvere naise kostüüm:

Rakvere seelik RM 130 E 2:110 on ilmselt saadud Rakvere Muuseumi Seltsi varadest, oletatavasti 19. sajandist (vt lisa 1). Käistena saab kanda rekonstruktsiooni Rakvere käiste ERM 16013 seljaosalt leitud käisekirjast. Peakatetest võib kanda tanu ja 19. sajandil populaarseks saanud pottmütsi. Tulmelegendi järgi on kostüümis kasutatud põlle ja pottmütsi kantud koos, kuigi esemetele on märgitud erinevad kihelkonnad. Arvatavasti tuleneb see sellest, et pottmütse ei valmistatud kodus ning paljude Virumaa eri kihelkondades kantud pottmütside tulmelegendidest võib lugeda, et need on ostetud või valmistatud Rakveres.

Sele 56. Seelikutriibustik (Allikas: RM 130 E 2:110); vöö Rakvere (Allikas: ERM 18204); pottmüts Rakvere (Allikas: ERM 18202); tanu Kadrina (Allikas: ERM A 293:14); käisekiri Rakvere (Allikas: ERM 16013); põll Kadrina (Allikas: ERM 16214) ja Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 18203); prees (Allikas: ERM 13105); kuhiksõlg (Allikas: ERM 12640); kannaga raha (Allikas: ERM A 509:543)

Kostüümi juures võib kasutada ka sobivates toonides ja mustriiga ostukangast põlle. Üleriideks potisinine pikk-kuub Viru-Jaagupist (vt lisa 6). Jalas valged sukad ja pastlad. Ehetest kanti helmeid, preese, kuhiksõlgi ja hõbekeele kinnitatud kannaga rahasid, millest mõned esemelised näited on piltidel (vt sele 56).

Täiendused Rakvere seeliku ERM 1 juurde:

Nagu eelpool märgitud, on seelik ERM 1 (vt sele 57) Rakvere kandis väga populaarne ja laialt kantav. Tooksin siinkohal täienduseks mõned käiste variandid ning vöö näidise, mida võiks seelikuga kanda mitmekesistamiseks vormirõivaks kippuvat riietust. Ülerõivana sobiks kanda potisivist pikk-kuube Viru-Jaagupi kihelkonna näitel (vt lisa 6).

Sele 57. Seelikutriibustik Rakvere (Allikas: ERM 1); vöö Rakvere (Allikas: ERM 18189); käised Rakvere (Allikas: ERM A 509:673), käised Virumaa (Allikas: RM 130 E 2:38)

6.4 Simuna kihelkond

Simuna kihelkonnast on esemeid kõige vähem säilinud. Valimina on komplekti koostamisel kasutatud naisterõivastest 5 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 3 (vt lisa 2), 3 tanu (vt lisa 3), naiste võid 12 (vt lisa 4), põll (vt lisa 5), 3 kampsunit ja pikk-kuub (vt lisa 6), paar sukki (vt lisa 8), 3 pottmütsi (vt lisa 9), paar naiste või meeste sukapaelu (vt lisa 10). Meeste rõivaid ei ole Simunast säilinud.

Nagu näha, on esemete hulk võrreldes teiste Virumaa kihelkondadega kasin, mida aga korvab kirjeldava materjali rohkus erinevatel aegadel läbi viidud välitöödel kirjapandust (ERM EA 40, 49, 61).

Kuna esemekogus on Simuna kihelkonnast vähe esemeid säilinud, on seni koostatud komplektides laenatud ohtralt esemeid teistest kihelkondadest. Kurrik oma koostatud Simuna naiseülikonnas (Kurrik 1938, lk 109 – 112) soovib kanda seelikut ja vööd Kadrinast, käiseid Viru-Jaagupist või Lüganuselt, otsiktanu Simunast (ERM A 291:439). Mehe ülikonnaks soovib ta kanda Haljala kostüümi.

A. Voolmaa on ajakirjas Nõukogude Naine (NN 1968, nr 11) soovitanud kandmiseks Simuna neiu ja naise kostüümi, mille üksikesemetel küll puuduvad muuseumi arhiveerimisnumbrid, kuid juuresolevate piltide põhjal (vt sele 58) võib ära tunda, et kandmiseks on soovitatud seelikut ERM A 509:5600 Väike-Maarjast (vt sele 41) ning käiseid ERM A 291:468 (vt lisa 2), otsiktanu ERM A 291:439 (vt lisa 3) ja vööd ERM 16336 (vt lisa 4) Simunast.

Sele 58. Soovitatud Simuna neiu ja naise komplekt (Allikas: NN 1968, nr 11); Simuna naine ERM-i püsinäitusel eest ja tagant (Allikas: ERM Fk 2887:427 ja Fk 2887:432)

ERM-i püsinäitusel oleva Simuna naise kostüüm (vt sele 58) koosneb järgmistest esemetest: seelik ERM A 509:33 Põhja-Eesti, põll ERM A 623:53 Risti (Harjumaa), kaapotkuub ERM A 291:438 Simuna (vt lisa 6), pearätt ERM A 509:5089 Lihula (Läänemaa), kinnas ERM 17238 Jõhvi, helmed ERM A 292:314 Simuna, prees ERM A 509:6744 Simuna, pottmüts ERM A 614:78 Türi (Järvamaa), mütsi pael ERM 10639 Nissi (Harjumaa), sukad, kingad ja pearätt on esemekogu abimaterjalidest.

Koostatud Simuna naise rõivastuse komplekt:

Simuna puhul oma kihelkonna sisene varieerimisvõimalus peaaegu puudub, kuna valida on vaid väheste esemete vahel. Siiski sai 19. sajandi kostüümi koostades püütud olla võimalikult kihelkonna keskne.

Simuna põlle näidis triipudega valgest azuursest klaasmarlist asub ERM-i püsinäitusel. Arhiivimaterjalidest selgub, et pidulikud põlled olid valged linased, alt servast pilutatud, kuid kanti ka ostetud mustast villasest riidest, rohkem aga valgest puuvillasest poeriidest ja alt pitsiga põllesid (ERM EA 61:171), meenutatud on ka siniseid ja rohelisi villaseid pidulikke põlli (Ibid, lk 244).

Sele 59. Seelikutriibustik Simuna (Allikas: ERM A 509:2086); vöö Simuna (Allikas: ERM 18177, A 509:1149 ja A 509:1427); otsiktanu Simuna (Allikas: ERM A 291:439); käisekiri Simuna (Allikas: ERM A 509:4511); sukk Simuna (Allikas: ERM A 509:3263); klaashelmekee Simuna (Allikas: ERM A 292:314); prees Simuna (Allikas: ERM A 291:467); kampsun Simuna (Allikas: ERM 9573); kaapotkuub Simuna (Allikas: ERM A 291:438)

Pealistrõivastest võib kampsunite eeskujuks võtta ERM 9573 (vt sele 59) ja 18649/1, mida kanti särgi peal. Villased potisiiniseist kalevist kampsunid kuulusid piduliku riietuse hulka, kusjuures kampsuniga pandi kaela valgest linasest kangast lõigatud kolmnurkne rätik (ERM EA 61:174).

Simuna naisekostüümi kampsuniga kandmise varianti on kujutatud eraldi joonisel (vt sele 60). Rinnarätikut kanti ka pikk-kuubedega. Kirjeldustest selgub, et Simuna pikk-kuued sarnanesid Viru-Jaagupist säilinud kuubedega, vaid volle oli taga puusadel nelja asemel kolm ning mõnel olid olnud ka ees samasugused volliread nagu taga (Ibid, lk 175). Kanti ka kaapotkuubesid (vt sele 58, 59).

Sele 60. Simuna kihelkonna naine (Allikas: Kadi Pajupuu joonis 2015)

Sukad olid enamasti lihtsad villased potisiinised või sinihallid (ERM EA 61:182). Esemelise näitena on säilinud valged villased sukad (vt sele 59). 19. sajandi lõpupoole hakati tegema pitsilisi sukki, algul villaseid, pärastpoole linaseseid (Ibid), teateid on ka triibulistest sukkadest, mis kinnitati kalasabamuustris punutud paeltega põlvesilma alt (Ibid, lk 258). Pastlad olid alatine jalavari, kusjuures paelad seoti kederluu kontide juurde. Kingad olid pidulikud jalanõud eeskätt jõukamatel.

Ehetest kanti preesi, sõlge, helmeid ja rahadega helmekeesid. 90-aastane Kai Böckler on meenutanud, kui vanaemal olnud seesidega kampsun seljas, oli tal rinna peal mitu rida värvilisi klaashelmeid, mille sees olnud kannaga hõberahad. Emal olnud helmed alati kaelas, rublatükid sees, isegi magamise ajaks ei võtnud ära. Sõlg oli kuhikukujuline ja hõbedast, seda ei olnud igatühel ning pandi pidu puhul kampsuni külge ja käistele (ERM EA 61:185-186). Mõned esemelised näited Simunast pärit ehetest on toodud piltidel (vt sele 59).

6.5 Viru-Jaagupi kihelkond

Viru-Jaagupi kihelkonnast on komplektide koostamisel valimina kasutatud naisterõivastest 8 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 39 (vt lisa 2), millest mõned kirjad on omavahel sarnased ja mõned käised on tikandita, 20 tanu või tanukirja, 2 pärga ja tanu saba (vt lisa 3), naiste võid 47 (vt lisa 4), põll (vt lisa 5), särgipiht, kampsun, jakk ja 2 pikk-kuube (vt lisa 6), 2 sukka (vt lisa 8), pottmütse 7 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud valgest linasest riidest vatt, 3 paari linaseid pükse, linane rüü, kaapkübar ja 10 vööd (vt lisa 7). Naiste või meeste sukapaelu 2 (vt lisa 10). Lisaks esemelisele kogule on Viru-Jaagupist hulgaliselt kirjeldavat materjali 1923. aastal (ERM EA 3) ja 1954. aastal kogutud (ERM EA 61) välitööde materjalides.

Kuna Viru-Jaagupi kihelkonnast on sarnaselt Kadrinaga säilinud palju ajaloolisi esemeid, koosneb ka Kurriku koostatud Viru-Jaagupi naiseülikond (1938, lk 112 – 113) vaid Viru-Jaagupist pärit esemetest (vt sele 61). Meesteülikonnaks pakub Kurrik aga kanda Viru-Nigula ülikonda (Ibid).

Kahjuks ei ole säilinud esemete rohkus kajastunud Viru-Jaagupi kihelkonnale pakutavate kostüümide mitmekesisuses. 1957. aasta rahvarõivaraamatus on näidiseks toodud Viru-Jaagupi neiu kostüüm (Voolmaa 1957, lk 108 – 109), kus on kasutatud sama seelikut ja käiseid, mida Kurriku kostüümis (vt sele 61). Võõdeks on pakutud ERM 10343 ja ERM A 509:925 Viru-Jaagupist, kusjuures teisel vööil esinevast mitmest ornamendist on valitud saehambakiri (vt lisa 4). Kostüümi kuuluvad veel prees ERM 15887 Juurust (Harjumaa) ja siidipael ERM 1238 Audrust (Pärnumaa).

Sele 61. Seelikutriibustik Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10316); vöö Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 18163); käised Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10397); tanu Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10399); rinnarätiku detailid Viru-Jaagupi ERM 10410 (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XXVI, 6, 7)

Koostatud Viru-Jaagupi naise komplekt I:

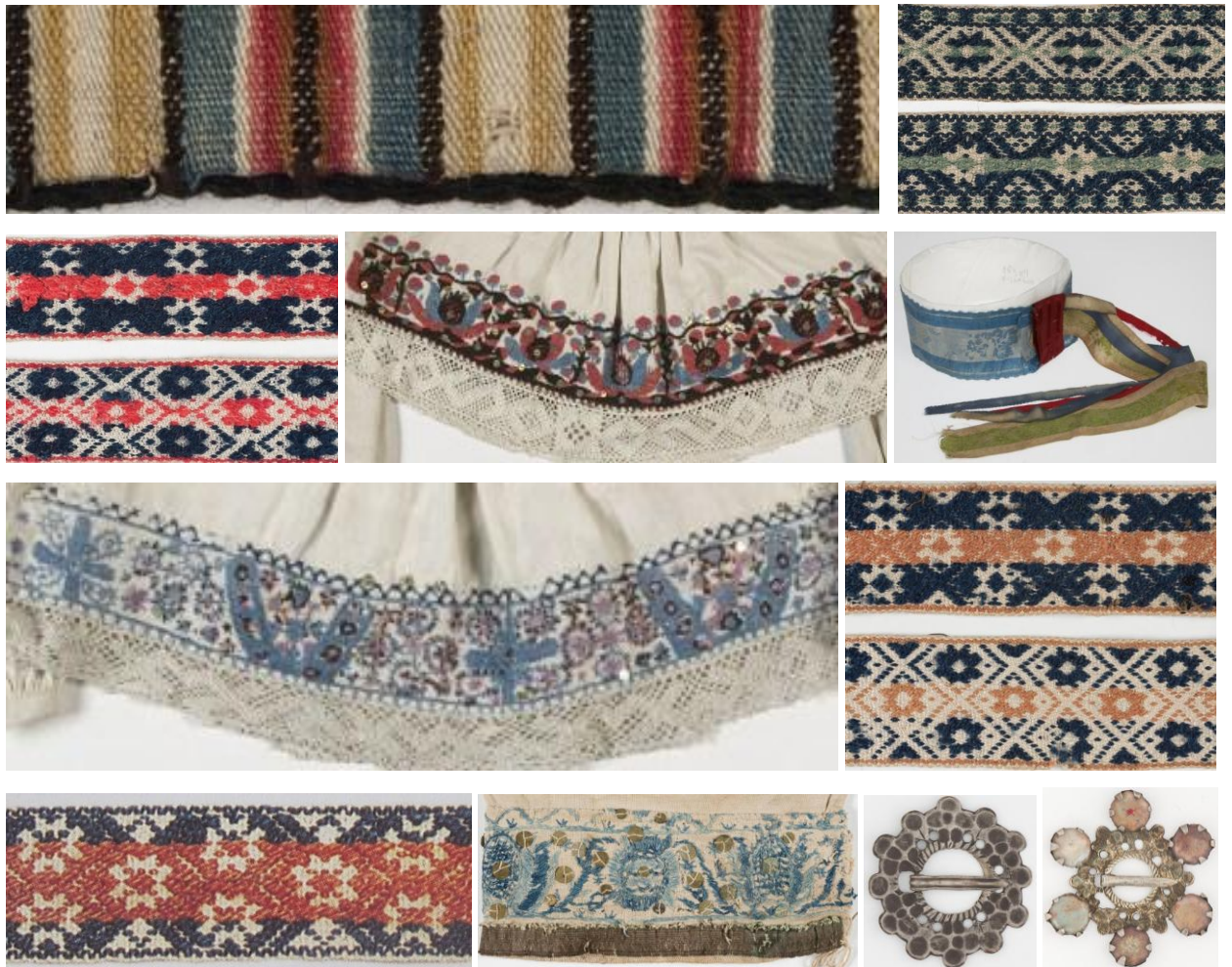
Seelik ERM A 688:106 on muuseumile saadud Vaike Padurilt koos kolme vöö, sõle ja kahtede käistega, mis on omakorda saadud kunstnik Paul Raualt, kes oli Paduri vanavanemate sugulane. Üks variantidest on seelikut kanda koos esemetega, mis on saadud ühest allikast (vt sele 62).

Sele 62. Seelikutriibustik Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 688:106); vöö Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 688:108, A 688:109 ja A 688:110); käised Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 688:105 ja A 688:104); kuhiksõlg Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 688:107)

Koostatud Viru-Jaagupi neiu ja naise komplekt II:

Seeliku ERM A 688:106 kandmiseks võib veel välja pakkuda variatsioone kahe erineva käisevariandiga (vt sele 63). Käised ERM 10396 ja vööd ERM 10400 ja 10401 on valmistatud ühe meistri Mari Koppeli poolt, mistõttu valisin need koos kandmiseks. Käised ERM A 293:26 on pärit Roela kandist ning nende käiste juurde sai valitud vööd ERM 18169 ja 18167, mis on ligilähedaselt valmistatud samal ajal käistega 19. sajandi esimesest poolest.

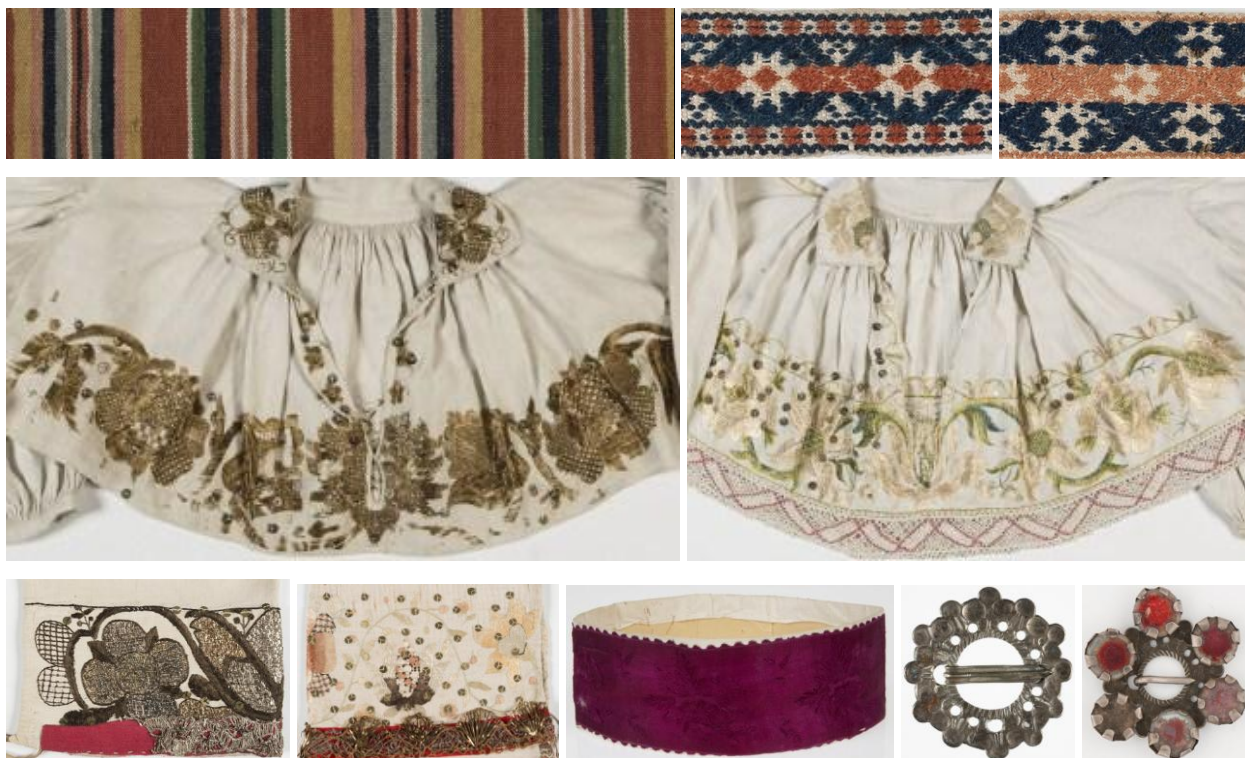

Sele 63. Seeliktribustik Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 688:106); vöö Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10401 ja 10400); käised Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10396); pärg Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10384); käised Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 293:26); vöö Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 18169 ja 18167); tanu Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 19167); prees Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10326); silmadega prees Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10393)

Üleriidena võib kanda potisiinist pikk-kuube Viru-Jaagupi ERM A 293:1 (vt lisa 6). Ehetest on toodud näidiseks (vt sele 63) prees aastast 1843 ja silmadega prees ajavahemikust 1813 – 1833. Lisaks kanti helmeid ja kannaga rahasid.

Koostatud Viru-Jaagupi neiu ja naise komplekt III:

Kostüümi valitud esemed on piirkondlikult ja ajaliselt lähedased ning sobivad ka värvide poolest. Seelik, vöö ERM 18169, mõlemad käised ja tanu on pärit Rägaverest ning tulmelegendi põhjal valmistatud ajavahemikus 1813 – 1838.

Sele 64. Seelikutriibustik Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 509:1965); vöö Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 509:952 ja 18169); käised Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10383 ja 10388); tanu Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10392 ja 10344); pärg Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 852); prees Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10429); silmadega prees Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 509:659)

Üleriidena sobiks kanda lambapruuni pikk-kuube ERM 13132 Viru-Jaagupi (vt lisa 6).

Lisaks esimese kostüümi juures eksponeeritud sõlele (vt sele 62), kanti ka preese, silmadega preese ja helmeid, millest mõned näited on piltidel (vt sele 64). Prees on aastast 1813 ning silmadega prees ajavahemikust 1798 – 1815.

Arhiivimaterjalidest võib lugeda, et põlled olid linased või takused, alati valged. Ostetud põlledega käidi kirikus (ERM EA 3:647). ERM-i esemekogus on säilinud sinine põll (vt lisa 5),

mida sobib kanda esimese kahe kostüümiga. Jalas kanti valgeid ja halle sukki, aga ka triibulisi, mis kinnitati säärepaeltega (Ibid, lk 657), mõnel olid ka mustad sukad (ERM EA 61:338).

6.6 Viru-Nigula kihelkond

Viru-Nigula kihelkonnast on komplektide koostamisel valimina kasutatud naisterõivastest 7 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 23 (vt lisa 2), 13 tanu või tanukirja (vt lisa 3), naiste võid 17 (vt lisa 4), särgipiht, 2 jakki ja 2 liivistikku (vt lisa 6), 2 sukakirja (vt lisa 8), pottmütse 2 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud 6 vööd (vt lisa 7). Naiste või meeste sukapaelu 3 (vt lisa 10). Lisaks esemelisele kogule on Viru-Nigulast kirjeldavat lisateavet 1954. aastal kogutud (ERM EA 61) välitööde materjalides.

Sele 65. Seelikutriibustik Viru-Nigula (Allikas: ERM 12609); vöö Viru-Nigula (Allikas: ERM 12599); käised Viru-Nigula (Allikas: ERM 10397) ja Jõelähtme (Allikas: ERM 12649); tanu Viru-Nigula (Allikas: ERM 12708)

Viru-Nigula kihelkonnast on Kurrik välja pakkunud nii naiste kui meestekostüümi (1938, lk 113 – 117), kusjuures meestekostüümi soovitab ta kanda lisaks Viru-Nigulale ka Viru-Jaagupi, Väike-Maarja, Rakvere ja Kadrina kihelkonnas. Naiste kostüüm koosneb Viru-Nigula seelikust, vööst ja tanust. Käiseid on pakutud nii Viru-Nigulast kui Jõelähtmelt Harjumaalt (vt sele 65).

Viru-Nigula mehe ülikond koosneb järgmistest esemetest: särk ERM 12690 Viru-Nigula (naiste särgipiht, vt sele 7, lisa 6); püksid ERM numbrita Põhja-Eesti; pikk-kuub ERM 2766 Mihkli (Läänemaa); nahkrihm ERM 5681 Pühalepa (Hiiumaa), vöösirk ERM 12664 Viru-Nigula, kaapkübar Haljala, topsmüts ERM A 293:18 Kadrina.

Viru-Nigula neiu ja mehe kostüümid on pakutud välja 1981. aasta raamatus (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 260). Neiu kostüüm on koostatud järgmistest esemetest: käised ERM 12709 (vt lisa 2), seelik ERM 12610 (vt lisa 1), vöö ERM 12711 (vt lisa 4) ja pärg ERM 10384 Viru-Nigulast (tegelikult Viru-Jaagupi, lisa 3); prees ERM 10487 Viru-Jaagupist, prees ERM 5100 Kuusalust (Harjumaa), silmadega prees ERM A 509:645 Jõelähtmelt (Harjumaa) ja helmed ERM A 610:37 Väike-Maarjast.

Mehe rõivastuse esemed: särk ERM 15961 Juuru (Harjumaa), vatt ERM 18193 Haljala (vt lisa 7), pikk-kuub ERM 14936 Järva-Madise (Järvamaa), võrkvöö ERM 17646 Lüganuse (vt lisa 4), pannaldega nahkrihm ERM 233 Kodavere (Tartumaa), kaapkübar ERM 13225 Väike-Maarja, säärepaelad ERM A 499:3 Viru-Nigula (vt lisa 4), soome saapad ERM A 592:74 Kuusalust Harjumaalt (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 260). Nagu loetelust selgub, on kasutatud esemetest Viru-Nigulast pärit vaid säärepaelad. Tekib paratamatult küsimus, miks kostüümi koostaja on komplekti laiema piirkonna asemel kitsalt Viru-Nigula kihelkonna kostüümiks nimetanud, mistõttu kasutatud Järva-Madise pikk-kuuest on tänapäeval rahvasuus saanud Viru-Nigula pikk-kuub. Sarnaseid kuubesid, tinanööpide rida küll vasakul hõlmal, punaste aasade rida paremal, on kirjeldanud Hurda korrespondent H. Roost Väike-Maarjast (H II 11, lk 614) ning musti kuubi 12 tinanööbiga vasakul hõlmal, roheliste ja punaste aasadega paremal on kirjeldanud H. Prants Simunast (H II 3, lk 666-667).

Koostatud Viru-Nigula naisterahva kostüüm:

Kostüümi seeliku valiku tingis triibustiku väga vähene tuntus rahvarõivakandjate hulgas, mis taaskandmisel tooks värvilist mitmekesisust ülipopulaarse sinisepõhjalise triibustiku ERM 12610 (vt lisa 1) kõrvale. Käised, tanu ja vöö jäävad ajavahemikku 1813 – 1833, seelik on valmistatud vahemikus 1833 – 1844.

Arhiivimaterjalidest võib lugeda, et kirikuriietuse juurde kuulus valge linane põll, millel oli pits allääres (ERM EA 61:141). Jalas kanti nii pastlaid, kui susseskingi. Sukad olid valged või põiktriibulised. Üleriieetest võib kanda naaberkihelkonnast Viru-Jaagupist säilinud lambapruuni pikk-kuube (vt lisa 6). Teateid on nii potisiinistest kui hallidest vollidega kuubedest (ERM EA 61:150), mistõttu sobib kanda ka halli pikk-kuube.

Sele 66. Seelikutriibustik Viru-Nigula (Allikas: ERM 12654); vöö Viru-Nigula (Allikas: ERM 12686); käised Viru-Nigula (Allikas: ERM 12627); tanu Viru-Nigula (Allikas: ERM 12678); kuhiksõlg Viru-Nigula (Allikas: ERM 12640); silmadega prees Viru-Nigula (Allikas: ERM 12606); silmadega prees Viru-Nigula (Allikas: ERM 12600); helmed Viru-Nigula (Allikas: ERM A 502:41)

Ehetest kanti helmeid, sõlgi ja preese, millest mõned näidised on lisatud piltidel (vt sele 66). Kuhiksõlg on pärit ajavahemikust 1813 – 1833. Silmadega preesid olid nelja või kuue kiviga.

6.7 Väike-Maarja kihelkond

Väike-Maarja kihelkonnast on komplektide koostamisel valimina kasutatud naisterõivastest 7 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 23 (vt lisa 2), 8 tanu või tanukirja (vt lisa 3), naiste võid 28 (vt lisa 4), pottmütse 13 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud 3 vööd, paar riidest õmmeldud sukki, linane särk, 3 tong-kübarat, 2 mütsi ja linane vatt (vt lisa 7). Naiste või meeste sukapaelu 3 (vt lisa 10). Lisaks esemelisele kogule on Väike-Maarjast kirjeldavat lisateavet 1954. aastal kogutud (ERM EA 61) välitööde materjalides.

Väike-Maarja kihelkonnas on Kurrik (1938, lk 117) soovitatud kanda seelikut, käiseid ja vööd Väike-Maarja kihelkonnast, tanu Lüganuselt (vt sele 67). Meesterõivastuseks on pakutud Viru-Nigula kostüümi.

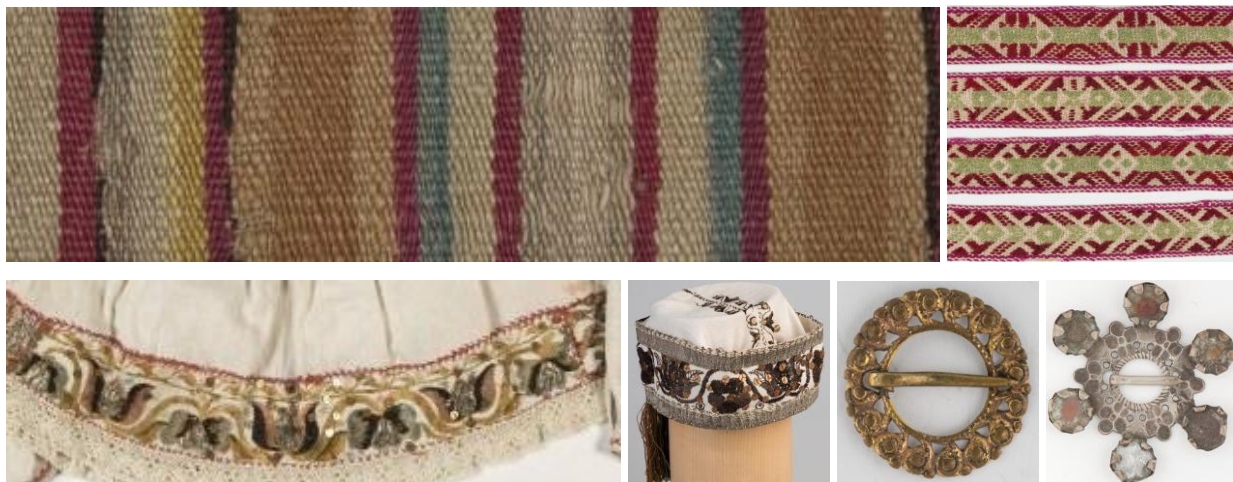

Sele 67. Seelikutriibustik Väike-Maarja (Allikas: ERM 2282); vöö Väike-Maarja (Allikas: ERM 13076); käised Väike-Maarja (Allikas: ERM A 293:275); tanu Lüganuse ERM 17703 (Allikas: Kurrik 1938, lk 117)

Koostatud Väike-Maarja naisterahva komplekt I:

Seelikutriibustikust on säilinud muuseumis vaid osa, millest on võimalik rekonstrueerida taaskandmiseks ajalooline seelik. Vöö ja seelik on valmistatud samal ajaperioodil, 19. sajandi keskel ning sobivad värvidelt (vt sele 68). Käised ja otsiktanu on ajaliselt varem valmistatud, otsiktanu isegi 18. sajandi lõpus (vt lisa 3). Toetudes naaberkihelkonna Simuna otsiktanu ERM

A 291:439 tulmelegendist (vt lisa 3) leitud teabele, et sellist peakatet kandsid noored naised sealkandis 1865. aasta paiku (ERM A 291:439 peakataloog), võib oletada, et ka Väike-Maarjas võidi neid sel ajal kanda.

Sele 68. Seelikutriibustik Väike-Maarja (Allikas: ERM 13186); vöö Väike-Maarja (Allikas: ERM 12997); käised Väike-Maarja (Allikas: ERM A 293:8); otsiktanu Väike-Maarja (Allikas: ERM 13167); prees Väike-Maarja (Allikas: ERM 13085); silmadega prees Väike-Maarja (Allikas: ERM 13229)

Koostatud Väike-Maarja naisterahva komplekt II:

Seelik on olnud kandmisel Simuna kihelkonnas tänu 1968. aastal koostatud komplektile, millest oli juba eespool juttu (vt sele 58). Ilusate värvidega seelikut võiks taas ka kodukihelkonnas kanda. Värvide poolest sobivatele käistele leidus ornamendi ja värvilahenduse poolest tanu Haljala kihelkonnast. Kostüümi on valitud esemed 19. sajandi esimesest poolest.

Põlled olid Väike-Maarjas valged, kas pealeõmmeldud või sissekootud värviliste triipudega, pits allääres (ERM EA 61:281), samuti kanti osturiidest põlli. Jalas olid triibulised sukad, mõnel pool halli- ja sinisetriibulised, mõnel pool halli- ja punasetriibulised (Ibid, lk 324). Pastlad olid nii töö- kui pidujalanõud. Kui noorematel olid peol ummiskingad või poolsaapad, siis vanematel ikka pastlad (Ibid, lk 297).

Sele 69. Seelikutriibustik Väike-Maarja (Allikas: ERM A 509:5600); vöö Väike-Maarja (Allikas: ERM 12957); käised Väike-Maarja (Allikas: ERM 13159); tanu Haljala (Allikas: ERM 15046); kaelaehe hõbedast Väike-Maarja (Allikas: ERM 13146); prees Väike-Maarja (Allikas: ERM 1085 ja 13129); silmadega prees Väike-Maarja (Allikas: ERM A 509:654)

Väike-Maarja kihelkonnast on teateid naiste mustadest kuubedest (H II 11, lk 614), mistõttu sobib laialt tuntud potisinisele kuuele vahelduseks musta pikk-kuube kanda. Seesidega kampsunite kandmine on olnud Väike-Maarjas üldine, 1880ndatel kadusid kampsunid ja käised kandmiselt ning asendusid sitsijakkidega (ERM EA 61:286). Linased kampsunid olid valged ja neid kanti igapäevaste tööriivastena (vt sele 70). Paremad kampsunid tehti villased või poolvillased, potisinised, hallid või mustad. Kampsun oli hästi taljes, ulatudes umbes väikese vaksa jagu allapoole vöökohta, keskelt läbilõikega ning voldid kahes kimbus. Kampsun pandi särki peale ja kanti pikitriibulise seelikuga (Ibid, lk 282 – 283).

Nii ehteks, kui praktiliseks kinnituseks olid preesid ja sõled, kusjuures prees oli igapäevane, sõlg ainult jõukamatel. Sõlg oli alati hõbedast, kuhikukujuline. Sõlge ja preesi harilikult korraga ei kantud. (ERM EA 61:297 – 298)

Kaelaehetest kanti helmeid, pärleid, keesid ja kannaga rahasid. Helmed olid värvilt sinised, mustad ja valged. Pärlid oli uhkemad ja kallimad. Jõukamad panid kannaga rahad hõbekee sisse, kusjuures üle kolme raha ühe kee sees ei olnud, üks suurem keskel, kaks väiksemat teine teisel pool. Kehvematel oli kannaga raha helmekee sees, päris vaesed aga panid punutud paela raha kannast läbi ja sellega riputati kaela. Kaelahteid kanti alati, sest kael pidi ilus olema. Helmed olid igapäevased ja seetõttu jõukamad neid pidulikul puhul ei kandnudki. Helmeid kanti tavaliselt kahes reas nii, et kurguauk jäi nendest ülespoole. (Ibid, lk 299 – 300)

Mõlema komplekti juures on toodud pildilised näited Väike-Maarja kihelkonnas kantud ehetest (vt sele 68, 69). Esimese kostüümi juures toodud preesid on mõlemad aastast 1813, teise komplekti juures olev hõbekee aastast 1823 ja prees ERM 1085 aastast 1810.

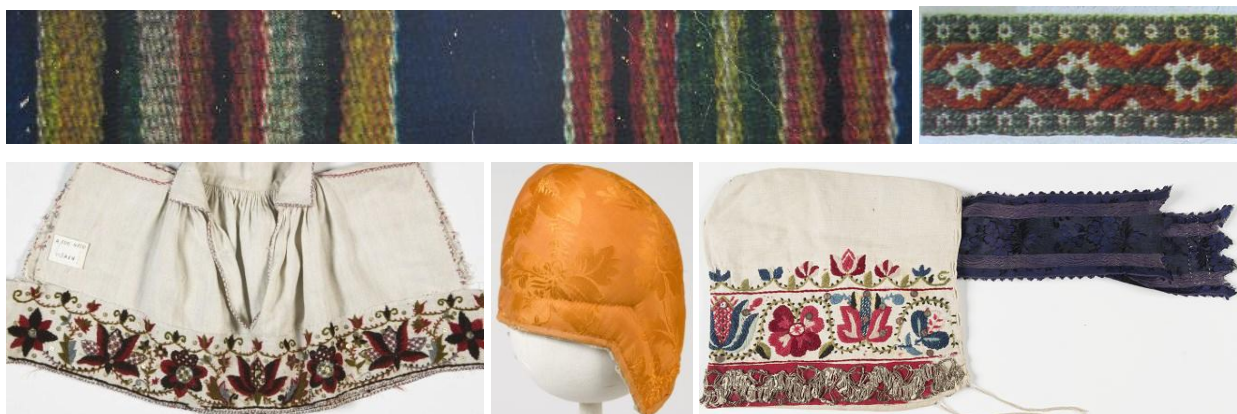
Sele 70. Virumaa naised suvises töörõivastuses (Allikas: Kadi Pajupuu joonis 2015)

Nii Simunast (ERM EA 61:173) kui Väie-Maarja kihelkonnast on meenutatud, et suvel kanti tööd tehes valgeid linaseid seesidega kampsuneid valge või musta linase seelikuga, mida võib näha juuresoleval illustratsioonil (vt sele 70). Linast riidet värviti soo maakeaugus mustaks. Rakverest on meenutatud, et öö otsa lastud riidel maakeaugus seista, päeval aga pandud päikese

kätte – nii värviti seelikuriiet (ERM EA 61:497). Parempoolsel pildil on näha rätiku sidumise vanemal ajal, mille kohta leiab jooniseid arhiivimaterjalidest. Vasakpoolne rätiku sidumise viis on hilisem.

6.8 Iisaku kihelkond

Iisaku ümbruses kujunes 17. – 18. sajandi paiku välja kakskeelne rahvastik, kes rääkisid eesti ja vene segakeelt ning neid kutsuti *poluvernikuteks*. Nende rõivastus erines tunduvalt naaberkihelkondadest, saades ilmselt mõjutusi nii vene kui eesti poolt. Poluvernikute naise- ja meherõivastuse kirjeldused on toodud eraldi peatüki Peipsiäärne (Kurrik 1938, lk 193 – 196) all. Lisaks on ilmunud Anne Nurgamaa (2007) raamat Iisaku poluvernikutest ning Iisaku muuseumis võib leida poluverinkute naiste- ja mehekostüümide mitmeid rekonstruktsioone, mistõttu poluvernikute rõivastusel siinkohal rohkem ei peatu.

Sele 71. Seelik Kadrina (Allikas: ERM A 293:55, Kurrik 1938, tahvel XII, 11); vöö Kadrina (Allikas: ERM 18182, Kurrik 1938, tahvel XIX, 3); käised Iisaku (Allikas: ERM A 509:4810); pottmüts Rapla (Allikas: ERM 15093); tanu Lügänu (Allikas: ERM 17665)

Komplektide koostamisel Iisaku kihelkonnale on valimina kasutatud naisterõivastest 4 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 10 (vt lisa 2), 6 tanu ja linuk (vt lisa 3), naiste võid 6 (vt lisa 4), 3 põlle (vt lisa 5), liivistik (vt lisa 6), pottmütse 2 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud 2 vööd (vt lisa 7). Naiste või meeste sukapaelu 2 (vt lisa 10). Iisaku

kihelkonnast on esemeid säilinud vähe, kuid kirjeldavat lisateavet võib leida 1936. ja 1953. – 1954. aastal kogutud välitööde materjalides (ERM EA 26, 61).

Iisaku naiseülikonnaks (vt sele 71) soovitab Kurrik (1938, lk 105 – 106) kanda Kadrina seelikut ja vööd, Lüganuse tanu või Rapla pottmütsi Harjumaalt ning Iisaku käiseid ERM A 509:4810 Vaivara käiste ERM 15568 (vt lisa 2) niplispitsiga. Meesteülikonnaks soovitab Kurrik kanda Haljala kostüümi (Ibid).

Koostatud Iisaku naisterõivastuse komplekt I:

Komplekt sai alguse tänu huvitavatele leidudele ERM-ist ja Ajaloomuuseumist. ERM-is hoiul olevat käisekirja ja tanu (vt sele 72) on tulmelegendi järgi kandnud Kreet Palmberg, kes sündis Iisaku Metskülas 19. sajandi algul ning võis esemed pärida emalt või ise valmistada (vt lisa 2, 3). Samas on hämmastavalt sarnase ornamendiga käised Ajaloomuuseumis (vt sele 72), mille tulmelegend ütleb, et ese on Provintsiaalmuuseumi saadud 1813. aastal ostuna kalurilt Muhu saarelt. Käiste välised tunnused, villane tikand, ristidega kaunistused õlakutel, krae ja rinnalõhiku servades ning varruka ühendusel pihaga viitavad Virumaa idapoolsetele kihelkondadele. Ornamentide sarnasusele tuginedes võib oletada, et need Muhust saadud käised võivad olla pärit Iisaku kandist.

Vöö on samuti kuulunud Kreet Palmbergile, mida ta piltidel toodud käisekirja ERM A 554:40 ja tanuga ERM A 554:36 kandis. Tanuriie on kandmise ajal olnud valge linane, kuid värvitud hiljem kollaseks, et kasutada kaasaegses rõivastuses (ERM A 554:36 peakataloog, vt lisa 3). Samas on teistest Ida-Viru kihelkondadest kogutud tanudel käiseornamendiga väga sarnane muster (vt sele 72), mis viitab tikandi populaarsusele ja levikule laiemas piirkonnas. Seetõttu on kostüümi juurde pakutud erinevaid sarnase ornamendiga tanusid Jõhvi ja Vaivara kihelkonnast, millest ühte varianti kannab värvilisel joonisel kujutatud Iisaku naine (vt sele 74).

Käiste juurde sai valitud seelikutriibustik, mis on muuseumile saadud 1920. aastal aluskuue tükina (vt lisa 1). Arvestades katkendi vanust, umbes neli põlve, jääb seeliku valmistamine käistega umbes samasse ajajärku. On teada, et uute seelikute valmimisel kanti vanemaid

alusseelikutena, nii võidi toimida ka selle seelikuga. Pealegi on triibustikus kasutatud kuut eri värvi ning kolme erinevat mustritriipu, mis ei ole tüüpiline alusseelikutele.

Sele 72. Seelikutriibustik Iisaku (Allikas: ERM A 509:2095); käised (Allikas: AM 9445 E 96); käisekiri Iisaku (Allikas: ERM A 554:40); vöö Iisaku (Allikas: ERM A 554:11); põll Iisaku (Allikas: ERM A 509:4723); tanukiri Iisaku (Allikas: ERM A 554:36); tanu Jõhvi (Allikas: A 509:3595); tanu Vaivara (Allikas: ERM 15523 ja 15527); prees Iisaku (Allikas: ERM 320); silmadega prees Iisaku (Allikas: ERM A 509:600)

Põllena sobib kanda sobivates toonides osturiidest või valget põlle, millel pits ääres, samuti sobib tikandiga kaunistatud põll (ERM EA 61:43, 91), millest on üks näidis ka ERM-is säilinud (vt sele 72, 73). Ehetest kanti helmeid ja pärleid, mitu rida kaelas, samuti kanti sõlgi ning kannaga rahasid, mis rippusid kaelas (Ibid, lk 47, 92). Pildil olev prees on valmistatud 1809. aastal ning säilinud on ka näidis silmadega preesist (vt sele 72). Sukad olid ka suvel villased, triibulised, kas sinise-punase, punase-halli, punase-valge või halli-mustaga, kusjuures triibud olid kas ühelaiused ca üks cm või oli põhjatriip laiem. Jalas kanti pastlaid, mille paelad seoti üles põlvesilma alla, kinnitades nii ka sukasääre (Ibid, lk 46).

Sele 73. Iisaku kihelkonna naine (Allikas: Kadi Pajupuu joonis 2015)

Koostatud Iisaku naisterõivastuse komplekt II:

Seelik on pärit Tudulinna ja selle on valmistanud Kai Vaas 1842. aastal (vt lisa 1), vöö on samuti valmistatud Tudulinna (vt lisa 4). Käste kohta täpsemad andmed puuduvad, kuid teada

on, et need on pärit Põhja-Eestist (vt lisa 2). Villaste lõngadega tikitud kaunis tikand sobib seeliku värvidega (vt sele 74) ning selle kasutamine kostüümis annab võimaluse taas kanda ka neid käisekirju, mille kihelkondlik kuuluvus on täpselt määratlemata. Käiste ornament ja materjali valik on iseloomulik Virumaa idapoolsetele kihelkondadele. Värvilt ja ornamendilt sobiv tanu on pärit Metskülast (vt lisa 3).

Sele 74. Seelikutriibustik Iisaku (Allikas: ERM A 509:1979); vöö Iisaku (Allikas: ERM 193); käised Põhja-Eesti (Allikas: ERM A 509:4520); tanu Lügänu (Allikas: ERM A 509:4048)

Üleriidena on kantud Iisakus potisiniseid kaapotkuubesid, mis olid taljes, vöökohast läbilõikega ning alaosa volditud (ERM EA 61:45).

6.9 Jõhvi kihelkond

Jõhvi kihelkonnast on kostüümide koostamisel valimina kasutatud naisterõivastest 6 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 28 (vt lisa 2), 33 tanu või tanukirja (vt lisa 3), naiste võid 18 (vt lisa 4), põll (vt lisa 5), särk ja pikk-kuub (vt lisa 6), paar sokke (vt lisa 8), pottmütse 8 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud 3 linast rüüd, pikk-kuub, paar sokke, 2 vööd ja murumüts (vt lisa 7). Naiste või meeste sukapaelu 2 (vt lisa 10). Jõhvi kihelkonnast võib kirjeldavat lisateavet leida 1953. ja 1967. aastal kogutud välitööde materjalides ERM EA 61, 115.

Jõhvi naiste rahvariidekomplektide näidiseid leiab nii 1938. aasta, kui ka 1957. aasta raamatutest, samuti on ERM-i püsinäitusel eksponeeritud Jõhvi naise kostüüm pikk-kuuega (vt sele 75). Meeste kostüümiks on Kurrik (1938, lk 107) soovitanud kanda Haljala rõivaid.

Kurriku koostatud (Ibid, lk 106 – 107) naiseülikonnas (vt sele 75) on seelik ERM A 509:5606 (vt lisa 1), käised ERM 17255 (vt lisa 2), vöö ERM 17264 (vt lisa 4) ja prees ERM 17288 pärit Jõhvi kihelkonnast, tanu Põhja-Eestist.

Sele 75. Jõhvi naine ERM-i püsinäitusel eest ja tagant (Allikas: ERM Fk 2887:470 ja Fk 2887:482); seelikutriibustik Jõhvi (Allikas: ERM A 509:5606); tanu Põhja-Eesti numbrita (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XXVII, 6); vöö Jõhvi (Allikas: ERM 17264); käised Jõhvi ERM 17255 (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XXVI, 5)

1957. aasta raamatus (Voolmaa 1957, lk 116 – 117) on toodud Jõhvi neiu kostüüm, mis koosneb järgmistest esemetest: särk ERM A 447:266 Jõhvi (vt lisa 6); käiste lõige ERM 17300 ja tikand ERM 17247 (vt lisa 2), mõlemad Jõhvist; seelik ERM A 509: 2060, kuid siin on arvatavasti viga, sest selle numbri alt võib MUIS-ist leida Peetri seeliku. Värvilise tahvli XXXVII põhjal võib öelda, et kasutatud on sama seelikut, mis Kurriku kostüümis (vt sele 75) ERM A 509:5606 (vt lisa 1); vöö ERM 17254 Jõhvi; sukk ERM 15055 Haljala (vt lisa 8); silmadega prees ERM 11778 Jüri (Harjumaa) ja tanu ERM 17235 Jõhvi (vt lisa 2).

ERM-i püsiekspositsioonis eksponeeritava Jõhvi naise kostüüm (vt sele 75) koosneb järgmistest esemetest: käised ERM 17247 (vt lisa 2), seelik ERM A 509:560 (vt lisa 1), tanu ERM 17294 (vt lisa 3), vöö ERM 17264 (vt lisa 4) ja pikk-kuub ERM A 509:2171 Jõhvist (vt lisa 6); põll ERM A 509:4723 Iisakult (vt lisa 5); helmed ERM 19331 Põltsamaa (Viljandimaa), tanu pael ERM 1240 Tõstamaa (Pärnumaa), rätik ERM 14376 Lüganuse; helmekee rahaga ERM A 509:7244 Kirblast (Läänemaa).

Nagu erinevate komplektide esemeloetelust näha, on kõik variandid koostatud ühe põiktriibulise Jõhvi kihelkonna seeliku baasil. Seetõttu pakuksin alljärgnevalt mõned võimalused ka pikitriibuliste seelikute kandmiseks Jõhvi kihelkonnas. Lisaks on peatükis 6.13 toodud praktilise tööna valminud Jõhvi neiu näidiskomplekti kirjeldus koos illustreeriva materjaliga.

Koostatud Jõhvi naiste rõivastuse komplekt:

19. sajandi esimesse poolde jääva kostüümi seelikuks sai valitud vana eesti seelik, mille lõngad on arvatavasti taimelega värvitud ning muuseumile saadud 1920. aastal Kukruse mõisast ja valmistatud Mõisamaa külas (vt lisa 1). Piirkondlikult lähedalt on vöö ning mõlemad käisekirjad (vt lisa 2). Käised ERM 17298 sobivad kokku tanuga ERM 17231 ning käiseid ERM 17299 Lüganuse tanuga ERM 14375 (vt sele 76).

Sukad olid villased potisiinised, lihtsalt kootud ja kinnitati põlvesilma alt sukapaelttega, mis olid põimitud mitmevärvilises kalasabakirjas, tutid otsas. Seoti nii, et tutid jäid rippuma (ERM EA 61:115). Põlleks sobivates toonides ostukangast või valgest riidest põll. Jalanõudeks pastlad.

Ehetest kanti helmeid, mis olid enamasti kõigil. Preesiga kinnitati käiste kaelus ning lisaks kanti veel hõberahadest keesid, kus rahadele olid kannad taha tehtud, millest käis läbi peenike hõbekett (ERM EA 61:115 – 117). Piltidel (vt sele 76) on toodud mõned näited Jõhvi kihelkonnas kantud preesidest.

Üleriietest võib kanda Jõhvi kihelkonnast pärit potisiinist pikk-kuube ERM 509:2171, mis on eksponeeritud ka püsinäitusel (vt sele 75).

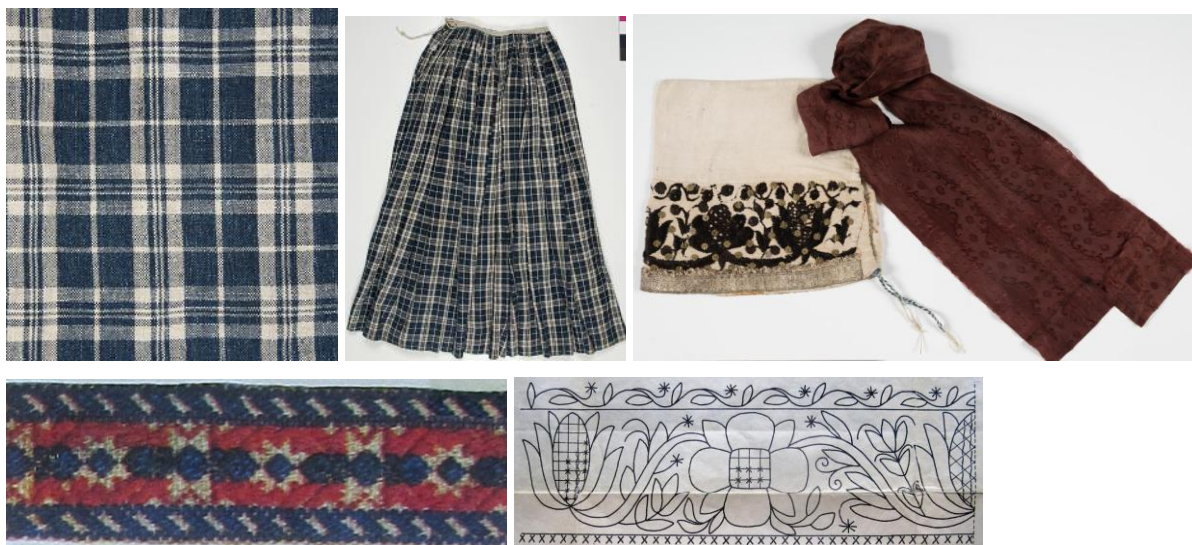
Sele 76. Seelikutriibustik Jõhvi (Allikas: ERM A 509:1909); vöö Jõhvi (Allikas: ERM A 509:979); käisekiri Jõhvi (Allikas: ERM 17299); tanu Lüganuse (Allikas: ERM 14375-2); käisekiri Jõhvi (Allikas: ERM 17298); tanu Jõhvi (Allikas: ERM 17231); prees Jõhvi (Allikas: ERM 19064 ja A 509:586); silmadega prees Jõhvi (Allikas: ERM A 509:642)

6.10 Lüganuse kihelkond

Komplektide koostamisel sai Lüganuse kihelkonnast valimina kasutatud naisterõivastest järgmisi esemeid: 7 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 41 (vt

lisa 2), 42 tanu või tanukirja (vt lisa 3), naiste võid 19 (vt lisa 4), särgipiht (vt lisa 6), pottmütse 13 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud linane kampsun, püksid, 5 vööd ja talvemüts (vt lisa 7), naiste või meeste sukapaelad (vt lisa 10).

Lüganuse kihelkonna naiste kostüümiks (vt sele 77) on Kurrik (1938, lk 108 – 109) välja pakkunud sinise ja valgeruudulise linase seeliku ERM 17603 (vt lisa 1), musta villase lõngaga tikitud käised ERM 17790, mis on ERM-i esemefondist kustutatud ja vöö ERM 17634 (vt lisa 4) Lüganuselt ning tanu ERM A 293:27 Viru-Jaagupist (vt lisa 3), meesteülikonaks aga soovitab kanda Haljala komplekti.

Sele 77. Seelikuruudustik ja seelik Lüganuse (Allikas: ERM 17603); tanu Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 293:27); vöö Lüganuse (Allikas: Kurrik 1938, tahvel XVIII, 10) käiste muustriskeem ERM 17790 Lüganuse (Allikas: Kurrik 1938, muustrileht B-3)

Koostatud Lüganuse naise kostüüm I:

Muuseumikogudes säilinud Virumaa seelikutest on ERM A 509:2119 ainuke punase põhjavärviga triibustik (vt lisa 1) 19. sajandi esimesest poolest. Seetõttu tekkis soov seeliku taaskandmiseks mitu erinevat varianti kokku panna. Käised ERM 14377-2 (vt lisa 2), tanu ERM 14375-4 (vt lisa 3) ja vöö ERM 14381 (vt lisa 4) on saadud ühest talust Miina Villmannilt ning sobiksid kanda koos (vt sele 78). Tanu ja käised on tikitud omavahel värvilt sobivate villaste lõngadega.

Sele 78. Seelikutriibustik Lüganuse (Allikas: ERM A 509:2119); vöö Lüganuse (Allikas: ERM 14381); käised Lüganuse (Allikas: ERM 14377-3); tanu Lüganuse (Allikas: ERM 14375-4); helmed Lüganuse (Allikas: ERM 17557); silmadega prees Lüganuse (Allikas: ERM 17681); prees Lüganuse (Allikas: ERM 17507)

Üleriistest sobiks kanda naaberkihelkonna Jõhvi potisiinist pikk-kuube (vt lisa 6). Põll ostukangast või valge linane. Sukad valged või sinised. Jalas pastlad. Ehetest kanti sarnaselt teistele Virumaa kihelkondadele helmeid, preese ja sõlgi. Mõned esemelised näited Lüganusel kantud ehetest on toodud piltidel (vt sele 78). Silmadega prees on aastast 1815, helmekee aastast 1845.

Koostatud Lüganuse naise kostüüm II:

Käised ERM 17611 (vt lisa 2) ja tanu ERM 17610-1 (vt lisa 3) on saadud Mari Juurelt Erra vallast Aidu külast, mõlemad esemed on valmistanud Anu Kauks 1834. – 1835. aastal. Käiste ja

tanu tikand sobivad värvilahenduse, materjali valiku ning ornamendi poolest koos kanda. Vööd on valmistatud samal ajaperioodil lähipiirkonnas Erra ja Püssi vallas.

Sele 79. Seelikutriibustik Lüganuse (Allikas: ERM A 509:2119); vööd Lüganuse (Allikas: ERM A 293:34 ja A 509:1678); käised Lüganuse (Allikas: ERM 17611); tanu Lüganuse (Allikas: ERM 17564); seelikutriibustik Lüganuse (Allikas: ERM numbrita); käised Lüganuse (Allikas: ERM A 509:4536); tanukiri Lüganuse (Allikas: ERM 17610-1)

Toodud käiste ornament on väga sarnane teistele Lüganuse käistele ERM A 509:4536, mis on valmistatud 1850. aastal veidi soojemates toonides ning sobiksid koos kanda A. Voolmaa poolt üles joonistatud seelikuga, mis valmistati 1854. aastal (vt sele 79).

6.11 Vaivara kihelkond

Vaivarast on komplektide koostamisel valimina kasutatud naisterõivastest järgmisi esemeid: 4 seelikut, seelikuriidekatket või triibustikku (vt lisa 1), käiseid või käisekirju 28 (vt lisa 2), 25 tanu või tanukirja (vt lisa 3), naiste võid 9 (vt lisa 4), põll (vt lisa 5), pottmütse 11 (vt lisa 9). Meeste rõivastest on säilinud linased püksid (vt lisa 7). Naiste või meeste sukapaelad (vt lisa 10). Arhiivimaterjalidest leiab lisateavet 1967. aasta välitööde materjalidest (ERM EA 115).

Vaivara naisele on Kurrik kandmiseks pakkunud (1938, lk 112) seelikut ja võöd Vaivarast, käiseid Jõhvist ja tanu Viru-Jaagupist (vt sele 80). Meestele aga on soovitatud Haljala kostüümi.

Sele 80. Seelikutriibustik Vaivara (Allikas: ERM 15558); võö Vaivara (Allikas: ERM 15613); käised Jõhvi (Allikas: ERM A 509:4808); tanu Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 293:263); Vaivara naine ERM-i püsinäitusel eest ja tagant (Allikas: ERM Fk 2887:387 ja Fk 2887:394)

ERM-i püsiekspositsioonis koosneb Vaivara naise kostüüm (vt sele 80) järgmistest esemetest: seelik ERM A 509:1971 (vt lisa 1) ja võö ERM A 509:757 Vaivarast (vt lisa 4); käised ERM A 924:53 Põhja-Eesti (ERM A 503:1 koopia); tanu ERM A 924:76 Viru-Nigula (ERM 12712 koopia, vt lisa 2); tanulint ERM 1238 Audrust (Pärnumaa); põll ERM 16214 Kadrina (vt lisa 5); sõlg ERM A 509:91 Jaanist (Saaremaa); helmed ERM A 509:6184 Eesti; sukad ja pastlad esemekogu abimaterjalidest.

Koostatud Vaivara naiserõivastuse komplekt:

Sele 81. Seelikutriibustik Vaivara (Allikas: ERM 15566); vöö (Allikas: ERM 15534); käised Vaivara (Allikas: ERM 15568); tanu Vaivara (Allikas: ERM A 509:3597); käised Vaivara (Allikas: ERM 15521 ja 15514); tanu Lügänu (Allikas: ERM 15569); prees Vaivara (Allikas: ERM 17116 ja 19356)

Arvatavasti tänu inimlikule eksitusele on seelik ERM 15566 tuntud ja tänapäeval kandmisel ka Vastseliina seelikuna, kuigi tulmelegendi järgi on see kogutud 1914. aastal Marie Haibergi korjanduse käigus Vaivara kihelkonnast. Seeliku on muuseumile müünud kolme rubla eest Leena Attik Puhkova külast (ERM 15566 peakataloog). Käised ERM 15568 on samuti valmistatud Puhkovas ning sobivad värvidelt ja ornamendilt piirkondlikult lähedal asuvast Udriast pärit tanuga ERM A 509:3597 (vt sele 81). Lisatud on veel mõned käise ja tanu variandid, mis värvide poolest sobivad seelikuga.

Kokkuvõtvalt võib väita, et kaardistatud ja kogutud esemelise andmebaasi ning teistest ajaloolistest allikatest ammutatud informatsiooni põhjal osutus naiste rõivastuse puhul võimalikuks täita püstitatud eesmärk: pakkuda igale Virumaa kihelkonnale välja vähemalt üks ajalooline rahvarõivakostüüm. Kõige väiksem oli varieerimisvõimalus Simuna kihelkonnas, kust on säilinud märgatavalt vähem esemeid võrreldes teiste kihelkondadega. Hoopis suuremad kombineerimisvõimalused olid näiteks Kadrina ja Viru-Jaagupi kihelkonnas, kus sai välja pakutud kolm varianti rõivaste kandmiseks. Samas on nii nendes kui ka teistes kihelkondades võimalik välja pakkuda veel mitmeid ja mitmeid ajaloolisi kombinatsioone rahvariiete kandmisel, mis rikastaks meie rahvarõivaste kandmise traditsiooni ning väldiks rahvariiete muutumist vormirõivaks.

6.12 Virumaa meeste rõivastus

Virumaa meeste ajaloolistest riietest on muuseumides säilinud väga vähe (vt lisa 7). Toetudes arhiivimaterjalidele, esemekirjeldustele ja joonistele (vt sele 32, 34) võib väita, et meeste rõivastus Põhja-Eestis oli kihelkonniti küllalt sarnane. Sarnaseid esemeid võib leida Virumaa naaberpiirkondadest Harjumaalt ja Järvamaalt. Näiteks Haljalast pärit sinise ja valgetriibulise linase vatiga ERM 15053 (vt lisa 7) sarnane vatt (vt sele 82) on pärit Peetri kihelkonnast, valmistatud 1875. aastal. Hoiul on see Järvamaa muuseumis. Samast muuseumist võib leida Viru-Jaagupist ülesjoonistatud pikk-kuue (vt sele 34) väga sarnase Järvamaalt pärit lambapruuni pikk-kuue PM 340 E 65.

Üldiselt olid meeste pikk-kuued lõikelt sarnased, erinedes kihelkonniti vaid detailides nagu nõõpide arv ja asetus kas vasakul või paremal hõlmal, vastashõlma aaskaunistuste värv, vollide arv jne. Sarnaselt Virumaaga on suviseid meeste rüüsid kantud ka Harjumaal, mida tõendab foto aastast 1902 (vt sele 82). Virumaalt säilinud rüüd on erinevalt fotol näha olevast triipudeta toimsest linasest kangast.

Kuna meeste rõivastus oli Põhja-Eestis küllalt sarnane, võib järgnevalt välja pakutud meeste rõivastuse variante kanda Virumaal laiemalt, mitte kitsalt ühes kihelkonnas.

Sele 82. Linane vatt Peetri (Allikas: PM 329 E 54:2); linane vatt Haljala (Allikas: ERM 15053); kooliõpetaja Põhjakas tuttmütsi ja suvise pikk-kuue ehk rüüga 1902. H. Tiidermann (Allikas: AM 13741 342 F 11684:211)

Koostatud Virumaa meeste kostüüm:

Peaaegu üldse ei ole tänapäeval taaskandmist leidnud meeste suvised linased rõivaid. Kui linaseid pükse võib veel kohata, siis linaseid vatte ei ole seni silmanud. Virumaalt on säilinud esemelised näidised linastest vattidest Haljalast, Rakverest, Viru-Jaagupist, Väike-Maarjast ja Lüganuselt (vt sele 7).

Kostüümi koostamisel on kasutatud J. Kuperjanovi poolt Viru-Jaagupi kihelkonnas kirja pandud Andres Kүүra meesterõivastuse kirjeldust 19. sajandi teisel poolel (ERM TAp 126:2 – 4). Valgest linasest toimest kangast meeste kampson ehk vatt ja püksid on valmistatud 1863. aastal Roelas. Sukkade kohta võib tulmelegendist lugeda (vt lisa 7), et valgeid toimest linasest riidest õmmeldud sukki kanti kink-pükste ja kampsoniga (vt sele 83). Tööl kanti suvisel ajal linasest riidest kokkuõmmeldud tutiga mütse, kirikus aga kootud mütse, millest üks on näidiseks pildil (vt sele 83). Sarnaseid tuttmütse on lisaks Kadrinale säilinud ka Rakverest (vt lisa 7). Suviste riiete juures kanti ka tongkübarat (vt sele 83).

Linasest või takusest riidest kampsoni all kanti kraeta särki, mis kinnitati eest preesiga keskriinnast natuke kõrgemalt, varrukad olid värvliteta. Jalas kanti pastlaid (ERM TAp 126:3). Meeste preese ehk vitssõlgi on ERM-is mitmeid, kujult küllalt sarnased. Juuresoleval pildil (vt sele 83) toodud prees on pärit aastast 1848 ning kogutud Roelast.

Sele 83. Meeste kampson Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 14544); kink-püksid Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10432); sukad Väike-Maarja (Allikas: ERM 10455); heinalise müts Kadrina (Allikas: ERM 16353); tongkübar Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10444); meeste prees Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10335)

Kirjeldatud meeste rõivastust, mida parema ettekujutuse saamiseks on joonistanud K. Pajupuu (vt sele 84) on sobilik kanda Virumaa läänepoolsetes kihelkondades.

Suvisteks riietusesemeteks olid meestel ka linased rüüd, mille all võib kanda vesti. Virumaalt on esemetena säilinud üks rüü Viru-Jaagupi ning kolm rüüd Jõhvi kihelkonnast (vt sele 7). Kuna rüüde puhul võib märgata lõikelisi erinevusi Virumaa lääne- ja idapoolses osas, võiks neid rüüde taaskandmisel piirkonniti arvestada.

Sele 84. Meeste suvine rõivastus (Allikas: Kadi Pujupuu joonis 2015)

Kirjeldustest võib leida ka pikk-kuubede kihelkondlikke erinevusi. Näiteks Simunast on kirjutatud, et kampsuni peal kanti musta kuube tinanuppudega, nuppe oli kokku 12 ning need asusid pahemal hõlmal (vt sele 85). Paremal hõlmal olid linnast toodud nõõrist tehtud 12 aasakest, mis keerati silmuse moodi, üks aas oli siidisest rohelisest, teine villasest punasest. Tööriide kuuel oli kummagi puusa peal kaks volti, kirikukuuel neli volti. Peas kanti suvel valgest

linasest niidist kootud terava otsa ja tutiga mütsi. (H II 3, lk 666-668). Simunast kirjeldatud pikk-kuues meest on kujutatud juuresoleval illustratsioonil (vt sele 85).

Sele 85. Pikk-kuues mees (Allikas: Kadi Pajupuu joonis 2015)

Väike-Maarjast on kirjutatud, et meestel olid peas kõrged kübarad, seljas voltidega kuued, millel punased nõõrid paremal ja nõõbid pahemal pool, tinanõõbid ka taskute peal. Jalas põlvist saadik kintspüksid, mustad sukad ja raagnahast pastlad. (H II 11, lk 614).

Kuna meeste rõivaid on esemeliselt vähe säilinud, ei olnud võimalik koostada igale kihelkonnale eraldi meestekostüümi. Samas on meeste rõivad olnud kihelkonniti küllalt sarnased, mis andis võimaluse pakkuda välja rõivastusvariante laiemale piirkonnale, mida on võimalik kihelkondlike nüansside, detailide või värvidega mitmekesistada.

6.13 Praktilise tööna valminud näidiskomplektid

Rakvere kihelkonna naisterahva komplekt:

Näidiskomplekti koostamisel lähtusin eelkõige soovist tuua kandmisele lisaks väga populaarsele Rakvere kihelkonna seelikule ERM 1, teisi seelikuvariante, millele otsisin juurde sobivaid ajaloolisi lisandeid. Juuresoleval pildikollaazil (vt sele 86) on välja pakutud mitmeid erinevaid käiste, vöö ja peakatete variante, mida saab omavahel kombineerides kanda.

Rakvere seelik ERM 10341 on valmistatud 1823. aastal, kuid saadetud vahetusena Helsingisse 1934. aastal (vt lisa 1). ERM-is on seelikust olemas muuseumijoonis ERM MJ 1371 (vt sele 86). Käiste tikand ERM-is säilinud raamatukotil ERM A 293:2, mis on tulmelegendi järgi õmmeldud kokku neljast käiseplangi tükist (vt lisa 2). Lähemal vaatlemisel võib märgata, et koti juures on kasutatud kahte erinevat mustrit: ühte käisekirja ja linukakirja, millele viitavad pooleks lõigatud ornamendi motiivid. Erinevus on ka värvitoonides, kui linuka ornament on tikitud valdavalt külmade roheliste toonidega, siis käisemustris võib leida ka soojemaid toone. Kahest erinevast mustrist on olemas muuseumijoonised ERM MJ 2667 linuka värviline joonis ning ERM MJ 2108 käiste mustri detail (vt lisa 2).

Sele 86. Seeliktribustik Rakvere (Allikas: ERM 10341, MJ 1371); vöö Rakvere (Allikas: ERM 18204, 18213, A 509:1154, 18194 ja 18189); käisekiri raamatukotil Rakvere (Allikas: ERM A 293:2); tanu Rakvere (Allikas: ERM 53 ja A 290:353); pottmüts Rakvere (Allikas: ERM 18202); põll Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 18203); pärg Viru-Jaagupi (Allikas: ERM 10384); kampsun Simuna (Allikas: ERM 9573); pikk-kuub Viru-Jaagupi (Allikas: ERM A 293:1); sukad Simuna (Allikas: ERM 509:3263)

Koos raamatukotiga on muuseumile saadud ka lilltanu ERM A 293:3 (vt lisa 3), mida oletatavasti on kantud koos käistega, mille ornament on kotil. Tanu lähemal silmitsemisel võib aga märgata, et tegemist võib olla linuka mustriaga, mis on tanu kaunistuseks tükkidena kokku

õmmeldud (vt sele 87). Ühenduskohad on üle tikitud vaheldumisi musta ja pruuni siidiniidiga, moodustades ühe horisontaalse ja neli vertikaalset joont. Kuna antud tanu puhul on tegemist tanule mittetüüpilise ornamendiga, olen komplekti koostamisel jätnud selle kõrvale, mis aga ei tähenda, et seda kasutada ei või, sest ajalooliselt on sellist tanu kantud.

Sele 87. Tanu Rakvere (Allikas: ERM A 293:3)

Põllena võib eeskujuks võtta ERM 18203 sinisest villasest kangast, mida kanti kirikus käies koos pottmütsiga ERM 18202. Peakataloogi andmetel on pottmütsil olnud laiad sama värvi siidipaelad, mis kahjuks ei ole säilinud. Komplekti juurde sobib ka roheline villane põll, mida on kirjeldanud 1842. aastal Kreutzwald (vt sele 2) ning miks mitte sobiva mustri puuvillasest ostukangast põll. Vöö ERM 18204 on huvitav selle poolest, et koosneb kahest erinevast mustrist: pool vööd on saehamba kirjas, teine pool kilpsilma kiri, mida võib kanda kord üks, kord teine ornament pealpool.

Seesidega kampsuneid ei ole Rakvere kihelkonnast säilinud, seetõttu võib eeskujuks võtta Simuna kampsuni ERM 9573 potisinisest villasest riidest (vt lisa 6). Üleriidetest sobiks kanda potisinist värvi pikk-kuube ERM A 293:1 Viru-Jaagupist (vt lisa 6), millel on kummalgi küljel 4-voldiline händ, eest kinnitatud haagiga. Kuub on muuseumile saadud samal korjandusel raamatukotiga, mille järgi on käised rekonstrueeritud.

Praktilise tööna valminud näidiskostüümide eeskujuks on olnud järgmised ajaloolised esemed: seelik Rakvere ERM 10341, MJ 1371 (vt sele 86), seelik RM 130 E 2:110 (vt sele 56), vöö Rakvere ERM 18204 (vt sele 86), käisekiri raamatukotil Rakvere ERM A 293:2 (vt sele 86), käisekiri Rakvere käiste ERM 16013 seljatükil (vt sele 56), tanukiri Kadrina ERM A 293:14 (vt sele 56), pottmüts Rakvere ERM 18202 (vt sele 86), põll Viru-Jaagupi ERM 18203 (vt sele 86); kampsun Simuna ERM 9573 (vt sele 86), sukad Simuna ERM 509:3263 (vt sele 86), pikk-kuub Viru-Jaagupi ERM A 293:1 (vt sele 86).

Sele 88. Praktilise tööna valminud Rakvere kihelkonna naise kostüümid (Allikas: K.Loite fotod)

Kõikide esemete valmistamisel on järgitud esemete ajaloolisi lõikeid, materjale ja valmistamise tehnoloogiat. Silmas on peetud rahvarõivaste kandmistraditsioonide jätkusuutlikkust, mistõttu on riiete õmblemisel kasutatud kaasaegseid tehnilisi abivahendeid. Kõik tikandid käistel ja tanul on tehtud käsitsi, kasutades ajaloolisi tikkimispisteid. Tekstiilidest on kasutatud kaubanduses saadaolevaid või spetsiaalselt tellitavaid kangaid, pitse jm lisandeid, näiteks pikk-kuue villane kangas on lastud värvida, kuna kaubandusvõrgus ei leidunud sobivat tooni sinist kalevit.

Seeliku valmistamisel on kasutatud puuvillast lõime. Koelõngaks on ühekordne maavillane lõng 8/1, kootud käsitelgedel labases koes. Käised on õmmeldud ühest valgest poelinasest kangatükist ilma õlaõmblusteta, nagu ajaloolised käised. Tikkimisel on kasutatud läikivaid viskoosist tikkimislõngu ja metall-litreid.

Jõhvi neiu komplekt:

Sele 89. Seelikutriibustik (Allikas: AM 14316:1 E 903); vöö (Allikas: AM 14316:4 E 906); käised (Allikas: AM 14316:2 E 904 ja AM 14316:3 E 905)

Jõhvi neiu komplekti valmistamisele andis tõuke huvitava detaili leidmine käistelt. Nimelt on käiste pihaosa ja varruka ühendusõmblusele tikitud ristid ning lisatud kaunistuseks litrid. Samuti on harukordne, et säilinud on koos kantud ajaloolisest kostüümist nii palju esemeid.

Eesti Ajaloomuuseumis on hoiul naisterahva kostüümi esemed, mis on kuulunud ühele omanikule, seega võib arvata, et neid esemeid on kantud komplektina koos. Nendeks esemeteks on seelik, vöö ja kahed käised (vt sele 89), mis on muuseumile saadud Elsa Otult Tallinnast 1958. aastal. Rõivad pärinevad Jõhvi kihelkonnast Voka vallast Pühajõe külast ning on kuulunud E. Otu tädile Maali Treufeldile, kes suri 1945. aastal 94-aastasena. Tädi päris need oma emalt Eljaselt, kes on esemed valmistanud arvatavasti 19. sajandi kolmandal veerandil.

Käiste sarnase tikandi tõttu on näidiskomplekti eeskujuks valitud punase ja sinise lõngaga tikitud käised ning lisatud varruka ja käisepiha õmbluse kohal olevatele ristidele litrid nagu need on sinise ja valge tikandiga käistel (vt sele 89).

Sele 90. Praktilise tööna valminud Jõhvi neiu kostüüm (Allikas: K.Loite fotod)

Virumaa meeste kostüüm:

Kostüümi valikul soovisin tuua meeste ülerõivastusse mitmekesisust seni pea ainuvalitseva pikkkuue kõrvale, samuti pakkuda välja võimalus ajalooliste rõivaste kandmiseks meestele, kes põlvpükse kanda ei taha. Seetõttu sai valitud kostüümi lähtepunktiks saterkuub, mis teadupärast on olnud kandmisel kogu Mandri-Eestis 19. sajandi keskel ning üldjuhul pikkade pükstega.

Virumaalt säilinud meeste esemekogu uurides hakkas silma Haljalast pärit pikk-kuub ehk meeste sabaga kuub nagu kogumisel kirja pandud, kuid tegumoelt saterkuue lõikeline. Kui uskuda tulmelegendi, on kuub valmistatud 1779. aastal. Samas on lisatud, et kandmiselt hakkasid need kaduma 19. sajandi lõpus. Kuub on valmistatud tumesinisest labasest villasest riidest, mille pihaosal linane vooder. Sarnased saterkuued väikeste detailierinevustega on säilinud ka Kadrina kihelkonnast, kuid hilisemast ajast. Haljaja kuuega ajaliselt ligilähedasse perioodi 1784 – 1814 langeb Virumaalt säilinud ainuke vest Kadrinast, mille tulmelegendis on kirjas, et seda piduvesti kanti saterkuuega (vt lisa 7). Eelnevale toetudes võib oletada, et saterkuubi kanti Virumaa lääneosas juba 18. sajandi lõpus või 19. sajandi algul.

Sele 91. V. A. Pecolds „Libieši Mazirbe“ 1846 (Allikas: Latviešu tautas tērpi II: Kurzeme 1997, lk 25); Palmse noormees rahvariides, enne 1912.a. (Allikas: ERM Fk 182:12); Ilumäe khk, kaks naist ja mees Viru Palmse vanemas rahvariides, enne 1912.a. (Allikas: ERM Fk 182:7); saterkuub Haljala eest ja tagant (Allikas: ERM A 509:6203); vest Kadrina (ERM 16110)

Kuna ainuke Virumaalt säilinud meeste särk on valmistatud 1878. aastal, tuli vanemat tüüpi särki valmistamiseks otsida lisateavet arhiivimaterjalidest. Nagu juba eespool kirjeldatud, olid

vanemad meeste särgid püstkraega, mõnikord ka mahakeeratud kraega, palistatud rinnalõhandikuga ning kinnitati kas paelte või preesiga, varrukad ülalt laiemad, alt kitsamad ning lahtise suuga (ERM EA 61:247 – 248, 303 – 303).

Üldiselt on teada, et saterkuuega kanti pikki pükse. Kahjuks ei ole esemeliselt neist ühtegi säilinud ning ka arhiivimaterjalides puudub sellekohane teave. Informatsiooni vähesuse tõttu on arvatavasti ka Voolmaa oma saterkuuega Põhja-Eesti mehe kostüümi kirjelduses (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 272) jätnud pükste tegumoe lahtiseks. Samas on säilinud foto Palmse noormehest rahvariites (vt sele 91), mis on tehtud enne 1912. aastat, kus mehel on seljas saterkuub ning jalas põlvpüksid. Arvatavasti lavastatud fotosse võib suhtuda küll teatava kriitikaga, kuna sel ajal enam rahvariideid ei kantud. Mehel on näiteks saterkuue peale vöö seotud, mida teadaolevalt ei tehtud, aga võib-olla ikkagi. Koos naistega tehtud fotol samast noormehest (vt sele 91), on naiste riietus üpris tõetruu.

Kui tulla tagasi näidiseks valitud Haljala saterkuue juurde, mis on pärit 18. sajandi lõpust, mil kanti põlvpükse, siis võib oletada, et ka selle saterkuuega võidi kanda põlvpükse, mis hiljem muutusid pikemaks. Kuna eesmärgiks oli välja pakkuda ajalooline kostüüm pikkade pükstega, tuli leida kompromiss, kasutades sel ajal kantud lakaga pidupükste tegumoodi. Kuigi Manninen on väitnud, et lakk esineb peaaegu ainult põlvpükstel (1927, lk 348), võib näiteks V. A. Pecoldsi joonisel „Libieši Mazirbe“ (vt sele 91) aastast 1846 näha pikki lakaga pükse (Latviešu tautas tērpi II: Kurzeme 1997, lk 25), samuti on pikkadest lakaga pükstest soome meeste rahvariites kirjutanud Leena Holst (2011, lk 78 – 83) ning erinevaid pilte võib leida ka 18. – 19. sajandi Euroopa meestemoodi käsitlevates raamatutes, näiteks 1993. aastal ilmunud Farid Chenoune „A History of Men`s Fashion“. Seega on pükste tegumood oletuslik ja tuletatud.

Valmistatud näidiskomplekti võib näha fotodel (vt sele 92). Õmblemisel on kasutatud tänapäeva kaubanduses saadaolevaid materjale ja tehnilisi vahendeid, näiteks masinõmblus. Saterkuue kangas on lastud värvida sobivasse tooni. Esemed on lõikeliselt võimalikult ajalooliste originaalide sarnased.

Sele 92. Praktilise tööna valminud Virumaa mehe kostüüm (Allikas: K.Loite fotod)

Kokkuvõtvalt võib nentida, et magistritöö praktilise osana valmistatud komplektide juures kasutatud kaasaegsetest materjalidest on võimalik valmistada rahvarõivaid. Kõige suurem probleem on saadaolevate lõngade ja kangaste värvivalikus. Tänapäevased värvid on tunduvalt intensiivsemad kui ajaloolised mahedates toonides taimedega värvitud lõngad, niidid, kangad. Seetõttu tuli praktilise töö teostamiseks värvida lõngu ja kangast sobivasse tooni.

Raskusi on ajalooliste ostukangastega sarnaste kangaste leidmisel. Õigemini võib öelda, et selliseid tänapäeval ei leidu. Kui lõngu saab sobivasse tooni värvida, siis kunagise ostukanga ise tegemine on praktiliselt võimatu. Külastades Soome rahvarõivakeskust, nimetas rahvarõivauurija Taina Kangas sobivate ostukangaste leidmise kõige suuremaks probleemiks ajalooliste rõivaste valmistamisel, millega siinkohal nõustun.

KOKKUVÕTE UURIMISTULEMUSTEST

Soov parandada vormirõivalikuks muutunud rahvarõivaste kandmise traditsiooni mitmekesisemaks, algas seelikuurimisest. Uurimise tulemused andsid lootust erinevate variantide võimalikkusele ka teiste kostüümi osade suhtes. Alustades kahe aasta eest süsteemset Virumaa rahvariiete kaardistamist ja uurimist erinevates muuseumides ning erakogudes, ei osanud arvata, et koguneb selline hulk säilinud ajaloolist materjali.

Esialgne lootus oli leida kõikide Virumaa kihelkondade kohta piisavalt ainet, et pakkuda välja veel üks ajalooline rahvarõivakostüüm kihelkonna kohta. Tekkis õigustatud küsimus, kas ikka on kõikides Virumaa kihelkondades nii palju esemeid või ajaloolist materjali, et kostüümi koostada. Seda enam, et Reet Piiri väitel leidub Eestis kihelkondi, kus on säilinud vaid üks seelikuriide tükk (Piiri, 2014). Kuigi olin seelikute uurimisel leidnud mitmeid ajaloolisi võimalusi, tekkisid kartused just Haljala ja Rakvere kihelkonna puhul, mille naisterõivastuse soovitusteks on Kurrik (1938) pakkunud kandmiseks teiste kihelkondade rõivaid.

Kaardistamise tulemus ületas kõiki ootusi. Selgus, et meie muuseumide hoidlates on tallel väga suur hulk erinevaid ajaloolisi rõivaesemeid, mida vähemalt Virumaa näitel pole seni taaskandmisel eeskujuks võetud (vt lisa 1 – 10). Olgu siinkohal mainitud, et käesoleva magistritöö valimisse ei ole koondatud kõiki olemasolevaid Virumaa rõivaesemeid, näiteks pottmütsidest on tehtud valik jne. Paratamatult tekib küsimus miks me kanname kihelkonnas vaid ühte väljapakutud kostüümi, kui muuseumiriulitelt võib leida kümneid ja kümneid erinevaid rõivavariante? Kas siis seda soovisid 19. sajandi lõpul vanavara kogumisele õhutajad ja eestvedajad Hurt, Jakobson jt? Kindlasti mitte.

Oma osa on siin kahtlemata nõukogudeaegsel rahvarõivaste tööstuslikul tootmisel, kus ühte komplekti oli masstoodanguna odavam, lihtsam ja majanduslikult kasulikum valmistada.

Kaasaegne kultuurisituatsioon, kus inimesed otsivad ja väärtustavad oma juuri, paikkondlikku eripära ning mitmekesisust, on hea võimalus seda olukorda parandada ning pakkuda välja erinevaid variante ajalooliste rahvariiete kandmisel.

Magistritöös on antud ülevaade Virumaa naiste ja meeste rahvarõivakostüümi põhilistest osadest esemeliikide kaupa. Käsitatud on nende muutumisest ajas ning peatunud piirkondlikel iseärasustel, mida võiks jälgida kaasaegsete kostüümide valmistamisel. Näiteks käiste puhul on välja toodud seni unustuses olnud varruka värvli kinnituseks olnud värvilised paelad (vt sele 14) ning Virumaa idapoolsetele kihelkondadele iseloomulikud üleääre tikitud ristid käiste õlakute, krae ja varrukavärvlite äärtel, rinnalõhandiku servas ning pihaosa ühendusõmblustel varrukatega (vt sele 13).

Virumaa naiste peakatted on olnud väga eriilmelised. Erinevusi Virumaa lääne- ja idapoolsete kihelkondade vahel võib märgata lilltanude juures, mida on säilinud kõige rohkem ning seetõttu on võrdlusmaterjali, mille põhjal üldistusi teha. Kui läänepoolsetes kihelkondades on pea kõikide säilinud lilltanude eesäärel punasel paelal kardkaunistus, siis ida pool on lisaks eelpool mainitutele säilinud rohkesti tanusid, mille eesäärel on üleääre tikitud ristid. Samuti hakkab idapoolsetes kihelkondades silma kardlõnga kasutamise rohkus koos huvitava tikkimisvõttega, millega täideti lopsakate tanukirjade lillalisi pindu. Ära tuleks märkida villase lõnga kasutamise sagedus eriti idapoosetes kihelkondades nii käiste kui tanu tikandites.

Kui siiani on Virumaal naiste üleriietena soovitatud kanda potisiinist kampsunit või pikk-kuube, siis arhiivimaterjalidele ja esemekirjeldustele toetudes võib mitmekesistada kihelkondlikke värvierinevusi ning kanda lisaks halle või musti kampsuneid ning pruune või musti pikk-kuubesid.

Hoopis vähe on taaskandmist leidnud suvised tööriivad. Kuigi tänapäeval kanname rahvarõivaid eelkõige pidulikel sündmustel, võiks arhiivimaterjalides kirjeldatud valge linane seesidega kampsun koos valge või musta linase seelikuga (vt sele 70) olla toredaks rõivastuseks argisematel puhkudel või näiteks tööriivaks ajalooliste turismiobjektide teenindaval personalil.

Meeste rõivastuse puhul on rakse tuua välja kihelkondlikke erinevusi, kuna Virumaalt säilinud esemeid on väga vähe (vt sele 7). Näiteks on esemetena säilinud vaid üks särk Väike-Maarjast, üks vest Kadrinast, üks villane vatt Haljalast jne. Vaid võrkvööde valik on veidi suurem, kus

võib märgata kihelkondlikke erisusi, nagu Kadrina ja Haljala vööde hõredus jne (vt sele 7). Suureks abiks on olnud arhiivimaterjalid, joonised ja esemekirjeldused, mille abil on võimalik taastada Virumaal ajalooliselt kantud rõivaid. Näitena võib siin tuua meeste pikk-kuue, mida esemeliselt ei ole säilinud, kuid toetudes joonistele ja kirjeldustele on võimalik taastada pisidetailides erinevaid pikk-kuubesid Viru-Jaagupi, Simuna ja Väike-Maarja kihelkondades kandmiseks.

Magistritöö viimases peatükis on Virumaa neidudele ja naistele välja pakutud 21 ajaloolist rahvarõivakostüümi, millele on lisatud kombineerimisvõimalusi erinevate vööde, käiste või peakatetega. Koostatud komplektid on vaid väike osa võimalustest, mida pakub Virumaalt säilinud ajalooliste esemete hulk. Tõsi, mitte kõik käiste- ja tanumustrid, mis muuseumis hoiul, ei vääri oma algelise teostuse tõttu jäljendamist, kuid suur enamus kaunilt tikitud ornamentidest lausa ootavad kapist välja toomist, et rikastada ja mitmekesistada rahvariite kandmise traditsiooni. Meestele on pakutud erinevaid rõivaste kombineerimise võimalusi mitte kihelkondlikult, vaid laiemale piirkonnale, kas kandmiseks kogu Virumaal või kitsamalt mitmes kihelkonnas.

Kokkuvõtvalt võib rõõmustada, et Virumaalt on säilinud nii mitmekesine ja suur hulk ajaloolisi naiste rõivaid, mis annab võimaluse koostada veel ja veel huvitavaid rahvarõivakostüüme taaskandmiseks. Meeste puhul pilt nii rikkalik ei ole, kuid erinevate detailide, lisandite ja värvidega on võimalik rõivastust varieerida.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö pealkirjaks on „Ajaloolistel allikatel põhineva rahvarõivakomplekti koostamise põhimõtted, komplektide koostamine ja valmistamine Virumaa rahvariiete näitel“.

Tõuke uurimistööle andis erinevates rahvarõivaraamatutes soovitud Virumaa rahvarõivakostüümide vähesus, keskeltläbi üks komplekt kihelkonna kohta, kusjuures mõnele kihelkonnale on pakutud kandmiseks hoopis teiste piirkondade rõivaid. Kaasaegses kultuurisituatsioonis, kus inimesed soovivad kanda kodukihelkonna rahvarõivaid, tekkis eluline vajadus uurida paikkondlikku mitmekesisust ning pakkuda inimestele kandmiseks erinevaid ajaloolistel allikatel põhinevaid rahvariiete variante.

Magistritöö eesmärgiks oli:

- kaardistada muuseumides ja erakogudes säilinud Virumaa rahvariideesemed, veendumaks esemeliste allikate olemasolul,
- selgitada välja ajaloolisel ainesel põhinevate seni koostatud rahvarõivakomplektide koostamise põhimõtted,
- toetudes kogutud materjalide uurimisele ja analüüsile, koostada kõigile üheteistkümnele Virumaa kihelkonnale (Haljala, Kadrina, Rakvere, Simuna, Viru-Jaagupi, Viru-Nigula, Väike-Maarja, Iisaku, Jõhvi, Lüganuse, Vaivara) taaskandmiseks veel vähemalt üks rahvarõivakomplekt, mida seni ei ole trükisõnas avaldatud.

Uurimistöö käigus kogutud Virumaa rahvariiete esemeline kogum on koondatud kümnesse lissasse ning rühmitatud naiste rõivaste puhul esemeliigiti, meeste riided on vähesuse tõttu ühes lissas, säärepaelad, mida kandsid nii mehed kui naised on koos ühes lissas. Saadud tulemus andis

tõenduse rahvarõivakomplektide koostamise võimalikkusest naiste puhul kihelkonniti, meestel aga Virumaa siseselt laiemale piirkonnale. Magistritöös on välja pakutud ajaloolistele allikatele tuginevad naiste rahvarõivakostüümid kõigile Virumaa kihelkondadele, kokku 21. Meeste rõivastuse variandid on pakutud Virumaale tervikuna ning kitsamalt lääne- või idapoolsetele kihelkondadele kandmiseks. Kostüümide koostamisel on lähtutud esemete perekondlikust, külakogukondlikust ja kihelkondlikust päritolust, kusjuures sobiva eseme puudumisel on laenatud neid naaberkihelkondadest. Tähtsaks on peetud kostüümi osade kuulumist samasse ajaperioodi. Puuduva esemelise materjali puhul on kasutatud etnograafilisi kirjeldavaid allikaid.

Magistritöö praktilise osana on valminud Rakvere kihelkonna naise, Virumaa mehe ja Jõhvi kihelkonna neiu kostüümid.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Allimann, S. 2007. *Kaunis Eesti rahvarõivas ehk 20 aastat Rahvarõivavalmistajate kooli Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskuses*. Tallinn: Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskus.

Astel, E. 1967. *Eesti rahvapärased pastlad*. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XXII Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 188–212.

Astel, E. 1998. *Eesti vööd*. Tartu: Ilmamaa.

Bogatõrjov, P. 1971 [1937] Bogatyrev, Petr. *The Functions of Folk Costume in Moravian Slovakia. Approaches to Semiotics, 5*. The Hague, Paris: Mouton, lk 33 – 105.

Eesti Rahvakultuuri Leksikon. 2007. Toim Viires, A. Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Heikel, A. O. 1909. *Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien*. Helsingfors.

Holst, L. 2011. *Kansallispuku*. Maahenki OY.

Jakobson, C. R. 1878. *Omalt maalt*. Sakala, 16.09., nr 31. Viljandi.

Jung, J. 1900. *Eesti rahva riietest*. Linda, nr 26, 28. Pärnu, lk 417 – 419, 449 – 451.

Jõeste, Kristi 2012. *Kihnu kõrdid eile ja täna. Semiootiline esemeuurimus*. Studia Vernacula 3. Viljandi.

Eesti Naine 1990 – 1991. Tallinn: EKP Keskkomitee Kirjastuse trükikoda.

Kaarma, M., Voolmaa, A. 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.

- Kannike, A.** 1996. *Rahvakunstist esemeuurimuse taustal*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLI. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 105 – 125.
- Karlson, A.** 2013. *Dziesmu svētki un tautiskā tērpa attīstība Latvijā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimtā. Song festivals and the development of national-style dress in Latvia*. Riia, lk 160 – 214.
- Kirme, K.** 2002. *Eesti rahvapärased ehted. 13 .sajand – 20. sajandi algus*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Kodu-uurija Alli Vetekaja ja tema talletatud vaimne pärand*. 2014. Toim Nurgamaa, A. Iisaku Muuseumi sari: Alutaguse suured kodu-uurijad IV. Iisaku Muuseum.
- Kreutzwald, F. R., Voolmaa, A.** 2012. *Kreutzwald Virumaa rahvarõivastest. Friedrich Reinhold Kreutzwaldi käsikiri etnograaf Aino Voolmaa kommentaaridega*. Tartu: ERM.
- Kuigo, E.** 1968. *Eesti särkide lõikest XIX sajandil ja XX sajandi algul*. Etnograafiamuuseumi aastaraamat, nr 23. Tallinn, lk 256 – 288.
- Kuigo, E.** 1969. *Naistesärkide kaunistused Eestis XIX sajandil*. Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIV Tallinn, lk 75–125.
- Kuigo, E.** 1972. *Lilltikandist eesti rahvakunstis 19.sajandi lõpul ja 20.sajandi algupoolel*. Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXVI Tallinn, lk 119–148.
- Kuperjanov, J., Laurson, L.** 2008. *Vanavara kogumisretkedelt 5*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Kurrik, H.** 1931. *Eesti pitsid*. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat VI Tartu, lk 88–119.
- Kurrik, H.** 1932. *Kõlavöö Eestis*. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat VII Tartu, 93–124.
- Kurrik, H.** 1934. *Tekstiilitehnilisi haruldusi E. R. Muuseumis*. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IX/X Tartu, lk 225–230.
- Kurrik, H.** 1937. *Villased meestevööd*. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XI Tartu, lk 120–147.
- Kurrik, H.** 1938. *Eesti rahvarõivad*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

- Latviešu tautas tērpi II: Kurzeme*, 1997. Latvijas Vēstures muzejs.
- Loite, K.** 2012. *Virumaa naiste rahvariideseelikutemustrid, tehnoloogiad ja funktsioonid XVIII – XX sajandi esimesel poolel*. Lõputöö. Viljandi.
- Manninen, I.** 1925. *Rahvateaduslikud kogud Eesti Rahva Muuseumis*. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat I Tartu, lk 134 – 144.
- Manninen, I.** 1927. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Manninen, I.** 2009. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Moora, H., Belitser, V., Habicht, T., Moora, A., Rebane, M., Trees, L.** 1957. *Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn.
- Neggio, H.** 1918. *Eesti rahvakunstist*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Noss, A.** 1992. *Nærbilete av ein draktskikk : frå dåsaklede til bunad*. Universitetsforlaget.
- Nõukogude Naine 1968. Nr.11. Tallinn: EKP Keskkomitee Kirjastus.
- Nurgamaa, A.** 2007. *Iisakumaa poluvernitud*. Iisaku Muuseum. OÜ Vali Press.
- Piiri, R.** 1992. *Rahvarõivas esinemisrõivana*. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XXXIX Tartu, lk 116–137.
- Piiri, R.** 2006. *Rahvarõivaid Eesti Rahva Muuseumist*. Schenkenberg OÜ.
- Piiri, R.** 2011. *Helmekeed*. OÜ Vali Press.
- Rammo, R.** 2006. *Eesti arheoloogilistest põlleleidudest*. Rmt: Etnos ja kultuur: uurimusi Silvia Laulu auks. Tartu Ülikool, lk 249 – 265.
- Ränk, G.** 1962. *Estniska folkdräkter från 1700-talets första*. Stårtryck Svio-Estonica Volym XVI, lk 36 – 51.
- Sild, H.** 1969. *Linuk, ehk, Sabaga tanu*. Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIV Tallinn, lk 234–238.
- Sirelius, U. T.** 1915. *Suomen kansanpukujen historia*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

- Sirelius, U. T.** 1922. *Suomen kansanpukuja II. Kuvia ja ohjeita käytäntöä varten.* Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtion Kirjapaino.
- Sirelius, U. T.** 1923. *Suomen kansanpukujen historia I. Kuvia ja ohjeita käytäntöä varten.2. painos.* Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtion Kirjapaino.
- Taremaa, S.** 2006. *Viru-Nigula naise rahvariided.* Agur Rakvere.
- Viires, A.** 1990. *Eesti rahvarõivaste uurimise tulemusi ja probleeme.* Akadeemia nr.6. lk 1260–1270.
- Viires, A.** 2001. *Chr. H. J. Schlegel eest rahvaelu vaatelejana.* Rmt: Kultuur ja traditsioon. Tartu: Ilmamaa, lk 87 – 111.
- Viires, A.** 2001. *Euroopa rahvaste materiaalse kultuuri uurimise meetoditest.* Rmt: Kultuur ja traditsioon. Tartu: Ilmamaa, lk 324 – 333.
- Viires, A.** 2001. *Muuseumi süünd.* Rmt: Kultuur ja traditsioon. Tartu: Ilmamaa, lk 287 – 309.
- Voolmaa, A.** 1957. *Põhja-Eesti rahvarõivarühm.* Rmt: Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 97 – 119.
- Voolmaa, A.** 1959. *Fr. R. Kreutzwaldi käsikiri Virumaa rahvarõivastest.* Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XVI Tallinn, lk 219–248.
- Voolmaa, A.** 1971. *Eesti rahvarõivaseelikud.* Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXV Tallinn, lk 106–149.
- Voolmaa, A.** 1975. *Põll eesti rahvatraditsioonis.* Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXVIII Tallinn, lk 131–166.
- Voolmaa, A.** 1977. *Meestepüksid eesti rahvarõivastes.* Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXX Tallinn, 22–46.
- Voolmaa, A.** 1991. *Rahvarõivaharrastusest meil ja mujal.* Eesti Naine nr 1 Tallinn, lk 12 – 14.
- Voolmaa, A.** 1992. *Ida-Virumaa rahvarõivad 19. sajandil.* Rmt: Ida-Virumaa Rahvakultuurist. Tallinn.

Vunder, E. 1992. *Eesti rahvapärane taimornament tikandis*. Tallinn: Kirjastus Kunst.

Värv, E. 2008. *Riietumine ja rahvarõivad*. Rmt: Eesti rahvakultuur. Tallinn: Eesti Entsoklüpeediakirjastus.

Vestlused:

Piiri, R. 2014. Autori intervjuu. Tartu, 11. oktoober.

Tõnurist, I. 2014. Autori intervjuu. Tallinn, 26. mai.

Arhiivikogu:

ERM A f 1, n 1, s 540 – Helmi Kurriku teenistuskiri

ERM EA 3, Hans Schmidt 1923. Teatmematerjal Viru-Jaagupist, 459 – 702.

ERM EA 40, Veera Fucks 1939. Simuna kihelkonna etnograafiline kirjeldus, 227 – 647.

ERM EA 49, Aino Voolmaa 1948. Etnograafilist teatmematerjali Salla vallast, 175 – 206.

ERM EA 61, Aino Voolmaa 1952. Teatmematerjale Iisaku kihelkonna rahvarõivaste kohta, 7 – 38.

ERM EA 61, Aino Voolmaa 1953 Teatmematerjali Iisaku ja Jõhvi kihelkonna kohta (Kirde-Eesti rahvarõivad), 39 – 138.

ERM EA 61, Aino Voolmaa 1954. Teatmematerjali Kirde-Eesti rahvarõivaste ja naiste käsitööde kohta, 139 – 390. Viru-Nigula kihelkond 139 – 161, Simuna kihelkond 162 – 268, Väike-Maarja kihelkond 269 – 331, Viru-Jaagupi kihelkond 332 – 390.

ERM EA 61, Aino Voolmaa 1955. Teatmematerjal Haljala kihelkonnast rahvarõivaste ja naiste käsitööde kohta, 391 – 429.

ERM EA 61, Aino Voolmaa 1956. Teatmematerjal Kose, Paide, Anna, Peetri, Türi, Rakvere, Vändra kihelkondade kohta, 493 – 545. Rakvere kihelkond 494 – 498.

ERM EA 115, Endla Jaagosild, Elle Kuigo 1967. Teatmematerjali Vaivara, Jõhvi ja Maarja-Magdaleena kihelkonnast ning Narva-Jõesuust, 14 – 435.

ERM TAp 1, Eduard Pedak, Nikolai Triik 1909. Aruanne ainelise vanavara korjamisest, 1 – 11. Iisaku kihelkond.

ERM TAp 2, Eduard Pedak, Nikolai Triik 1909. Vanavara nimekiri, 1 – 21. Iisaku kihelkond.

ERM TAp 126, Julius Kuperjanov 1913. Julius Kuperjanovi reisikirjeldus (k/r 208 juurde), 1 – 7. Viru-Jaagupi kihelkond.

ERM TAp 129, Johannes Einsild 1913. Vanavara korjamise aruanne (k/r 234j), 1 – 5. Viru-Nigula kihelkond.

ERM TAp 138, Henrik Visnapuu 1914. Vanavara korjamise aruanne, 1 – 4. Jõhvi kihelkond.

ERM TAp 141, August Pulst 1914. Päevaraamat, 1 – 120. Kadrina kihelkond.

ERM TAp 142, August Pulst 1914. Päevaraamat, 1 – 96. Kadrina kihelkond.

ERM TAp 143, August Pulst 1914. Aruanne vanavara korjamise kohta, 1 – 31. Kadrina kihelkond.

ERM TAp 156, Marie Heiberg 1914. Aruanne (ERM k/r 287 j), 1 – 7. Vaivara kihelkond.

ERM TAp 159, Johan Elken 1914. Mälestused (J. Elkeni aruanne ERM k/r 51 j) 1 – 3. Väike-Maarja kihelkond.

H II 3, 666 – 667

H II 11, 614

Esemekogu:

Uurimistöös on kasutatud järgmiste muuseumide ja erakogude esemeid: Eesti Rahva Muuseum, Eesti Vabaõhumuuseum, Eesti Ajaloomuuseum, Virumaa Muuseumid SA Rakvere muuseum, Järvamaa muuseum, Iisaku muuseum, Heidi Mägi ja Merike Kasikovi erakogu.

SUMMARY

The title of this master's thesis is "Principles of Putting Together, Completing and Making the Folk Costumes Based on Virumaa Folk Costumes' Historical Sources."

The motivation to write this master's thesis came from a practical use: the number of different folk costumes suggested in different folk costume' books were very low. On average one set per parish and for some parishes there were suggested other parish's folk costume. In the situation of the nowadays culture people want to wear traditional historical clothing from their home parish. It created necessity to research the regional diversity to suggest people different examples of folk costumes that are based on historical sources.

The objectives of the master's thesis were:

- To map out the individual items of Virumaa folk costumes that are preserved in museums and private collections.
- To identify what were the principles of putting together the historical folk costumes in 20th century.
- To complete at least one folk costume set for all Virumaa parishes, based on the collected material and analysis of the historical sources, which have not been published (The 11 parishes are Haljala, Kadrina, Rakvere, Simuna, Viru-Jaagupi, Viru-Nigula, Väike-Maarja, Iisaku, Jõhvi, Lüganuse, Vaivara.).

The master's thesis deals with Virumaa women's and men's folk costumes, describing the individual items and their differences but also describing the full costume sets. The collected items of Virumaa folk costumes are assembled into ten appendixes. Women's clothes are divided

into the appendixes by pieces. Men's clothes are in one appendix as there are so few of them. The stocking straps, which were worn by both men and women, are in separate appendix.

The research result proved that there is a possibility to put together women's costumes for every parish. In the current master's thesis there are suggested only 21 women's costume examples for Virumaa but there are a lot of more costume variations and combinations to enrich the tradition to wear folk costumes in Virumaa. For men it's not possible to suggest different costume sets per parish. For them the suggested costume sets are for wider areas. The costumes have been matched together based on the origin of the family, village or parish community. In case there were some items of clothing missing then it was borrowed from the neighbor parishes. It has been important to keep the different items of the folk costume approximately in the same time period. In case an item has not been preserved as a material in museums then ethnographically described materials (historical drawings and paintings) are used to restore it.

As the practical part of this master's thesis three sets of costumes were made: woman's costume for Rakvere parish, man's costume for Virumaa and maiden costume for Jõhvi.

Mina, _____ Kersti Loite _____,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Ajaloolistel allikatel põhineva rahvarõivakomplekti koostamise põhimõtted, komplektide koostamine ja valmistamine Virumaa rahvariiede näitel.

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on MA Ave Matsin ja Reet Piiri _____,

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu alates **29.05.2025.** kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, **14.05.2015.**